

Doolhof in meervoud

Jan Banen

bron

Jan Banen, *Doolhof in meervoud*. Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam 1964

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bane001dool01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Als onderaards er is poëzie in de mens

H.C. TEN BERGE

voor Minke

I**1**

Op weg naar zijn tante, zag Peter Walravens hoe een brandende vogel boven de stad hing. Al geruime tijd probeerde hij zich het huisnummer te herinneren, maar onophoudelijk stampten op hoge poten vreemde cijfers door zijn hoofd.

Zwetend over zijn hele lichaam, bereikte hij het Waterlooplein. Kijkers en kopers verdrongen zich tussen roest en rust. Twee Duitsers bekeken een tinnen kannetje.

- Wieviel?

De koopman reageerde niet.

- Wieviel!

- Niet te koop! Hij trok hun het kannetje uit de handen en zette het weg.

De Duitsers dropen af.

- Ik mag ze niet, zei de koopman. - Ik heb er mogen logeren, maar ik kan niet aan ze wennen. Hij stroopte zijn mouw op en liet het kampnummer zien. - Ik heb hun telefoonnummer meegekregen!

Peter liep in de richting van de boekenstallen. In weerwil van de warmte droeg de man achter een stal met kapotgelezen waar een lange jas. Naast hem kraaide uit een koffergrammofoon de dunne stem van een Italiaanse tenor.

- Imitatie Caruso, meesmulde de langjas naar zijn buurman.

- Heb-ie het koud, Gerber?

- Ik ben een oosters mens, antwoordde Gerber.

Peter liep door.

Tussen de feesten der bomen stond de hitte rond het verzetsbeeld. Synagogen staarden leeg en verlaten uit vernielde ramen; verderop, in afbraken, woekerde onkruid: de joodse buurt was één litteken. Er zou gebouwd worden, huis na huis, straat na straat, het ene hoofdstuk na het andere, de stad een roman.

In de lange smalle straat walmden ruïnes. Kort na de tweede wereldoorlog was ze met haar man, die ze in Parijs leerde kennen - hij danste toen onder Diaghilef - uit Frankrijk teruggekomen, waar ze in het zuiden geschilderd had. Het was allemaal tegen de wil van de familie geweest, ook haar studie aan de amsterdamse akademie.

Hij bemerkte het hoge brede gebouw, waar hij voor stilstond. Zijn vader had nauwelijks nog stem gehad, toen hij het adres moest opschrijven. Hij wist niet waar hij het gelaten had. Persoonlijk moest hij het vaders zuster gaan aanzeggen, had deze gefluisterd. Haar gedrag was altijd al vreemd geweest. En dan die danser...

Het was een korsettenfabriek, waarvan de bovenetages bewoond waren. Hij ging de stoep op en trof, opzij in het portaal, de directeur.

- Mag ik u vragen... de familie Walravens...?

- Ach, zei de man, na de oorlog had ik die bovenboel niet meer nodig. En welbespraakt vervolgde hij: - Het leven is anders geworden, losser, bandelozer. Ik maak nog de ouderwetse korsetten met echte walvisbaleinen, waar vroeger elk fatsoenlijk meisje en iedere betamelijke vrouw welgeschapen in liep. De zaken gingen goed. Nu

heb ik nog één grote afdeling, en kijk me die meisjes eens, geloof niet dat er één een korset draagt, terwijl ze kunnen rekenen op een flinke korting!

Het was walgelijk heet in het fabriekje. Met een zijden doekje droogde hij zijn kale bol; de diamant aan zijn pink schitterde naar alle kanten. Meisjes stonden aan lange tafels of zaten achter ronkende naaimachines. In hun witte jassen leken het verpleegsters... Een ziekenhuislucht van katoen en geparfumeerde zijde, hete zijde, drong naar de uitgang. Snorrende hitte van walvissen in de indische oceaan... Stapels baleinen, die geen koelte waaierden. Witte walvismeisjes, waaruit de ronding van een borst naar voren sprong...

- Walravens, zei u?... Nee, voor zover ik me herinner woont die hier niet.

- Mijn tante... ze is getrouwd met een fransman. Latour, stamelde Peter.

- Madame en monsieur Latour! Natuurlijk! Helemaal boven, zesde etage! Daaronder wonen de toneelspelers, met daarnaast de heer Dodewaard. De vierde etage het gezin Koster, en op de derde de pianist met zijn vriend de koordirigent. De tweede etage wordt bewoond door de mimespeler en zijn vrouw; ze hebben een school. En de eerste verdieping heb ik aan verschillende verenigingen verhuurd, o.a. aan mijn oude gymnastieklub Simson. Het klopt! juichte hij. Hij had de etages op zijn korte vingers afgeteld.

Voorbij de deur, waarmee de directeur kantoor en atelier af kon sluiten, vond Peter, aan het einde van de gang, de trap.

2

Het leek een trap onder jaren kalk en eeuwen stof. Op het portaal van Simson schemerde het onder het haar van de krachtmens; de poorten stonden op instorten. Bovenaan de volgende trap stond de mimespeler te wachten om af te kunnen dalen. Toen hij omhoog geklommen was, was er geen gebaar. Een hemelse muziek klonk op voor hij halverwege de derde trap ging. Hij liep in de maat, een vreemde ongelijksoortige maat, de begraafplaats was ver... De muziek zweeg plotseling. Hij betrad de zoveelste overloop; kinderen waren hier overleden. Misschien was de koster naar de kerk of nog in bed. Zijn vrouw zou wel uit werken zijn. De familie Koster! Familieromans in twaalf tot vierentwintig delen. Hoger. Waar bleef de tijd!

- Weet u ook hoe laat het is? De stem kwam boven uit het donker.
- Tijd...? Mijn vader is gestorven.
- Ik moet naar de begrafenis!
- U ook? Waar ben ik!
- Vijfde etage!
- Moet ik nog hoger?
- De hemel is verder. Ik moet op tijd komen. Hier is licht!
- Ik rook niet...
- Heeft u geen horloge?
- Mijn vader heeft er een.
- Mijn naam is Dodewaard! Komt u voor mij?
- Mijn tante moet hier wonen... Latour heet ze.
- Ik wist niet dat Jean een neef had!
- Mijn vader is haar broer.

- Die is dood, zei u!... Ik ga naar de uitvaart!
- Die is pas overmorgen...
- Er zijn elke dag begrafenissen, zeven, acht op een ochtend. Af en aan! Goedendag!

Elke dag. Af en aan! Wat een stappen neemt die man; welk een geluiden! Steeds dieper zakt hij weg... Er zijn gewoonlijk toespraken. Ik zal een afscheidswoord moeten spreken. Hij is nog te horen! Stilte... Kan ik nu weggaan? Geen woord heeft vader meer gezegd... Afgelopen. Geen zucht, geen teken. Ik moet verder... Waar was ik? Vijfde etage. De trap voert omhoog; de hemel is verder... Het wordt lichter. Hier is een deur. Ze schroeven het deksel dicht, dan is hij niet meer te zien, nooit meer! Ik moet kloppen, kloppen!

3

- Ik ben uw neef...
- Kom binnen, cher ami!
Zijn voet bleef achter de drempel steken, zodat hij naar binnen struikelde.
- Peter...
Hij drukte de kleine smalle hand die hem overeind gehouden had.
- Ach, dat is waar! Ik weet iets van uw bestaan. Maar laten we hier niet blijven; sluit u de deur even? De loop is te nauw om te passeren. Mijn vrouw schildert zoals u misschien weet. Denkt u om de schilderijen!
- Hij volgde zijn oom door nauwe gangetjes, uitgespaard tussen reeksen schilderstukken, die met grauwe ruggen het ene pad na het andere afbakenden.

- Ze schildert zoals ik dans, zoals een ander een maaltijd gebruikt of slaapt. Begrijpt u me?

De smalle rechte rug in dun wit tricot verwachtte een antwoord. Het kleine nog donkere hoofd gleed op de hoogte van zijn borst voor hem uit en draaide even later naar hem om. Hij bleef het antwoord schuldig, haalde onnozel zijn schouders op. Hij was zich bewust, dat hij zich onbenullig gedroeg.

- Hier zijn we er. Gaat u zitten. Een glas wijn?

- Graag.

De kleine ruimte werd eveneens door schilderijen gevormd. Hier en daar schenen meubelen te staan, waar schilderstukken rij na rij tegenaangezet en laag na laag bovenopgestapeld waren; een stuk muur was zichtbaar. Een deel van een piano stak uit. Peter had zich op een van de twee stoelen neergelaten voor een rond tafeltje. Wijn flonkerde in de glazen.

- Santé!

- Proost, oom... Hij droeg een lange witte broek en gymschoenen aan blote voeten. De geur van de wijn ging op in een lucht van verf en olie. Van dichtbij roken de doeken duf.

- Ik slaap weinig. Ik dans! Wanneer ik hier rust - hij wees op de divan - dan ligt er mijn stoffelijke wereld...

- Mijn vader... Is tante...?

- Ze is even onstoffelijk! Schilderen, dansen, scheppen is een gedurig verkeren in droomtoestand. Een roes waaruit het scheppen een gebeuren wordt, een samenvallen in één punt: een doek, een dans...

- Ik sterf... mompelde Peter. Hij herstelde zich. - Ik schrijf... Een roman. Het eerste hoofdstuk is bijna klaar.

- Verheugend!... Waar gaat het over?

- Een jongeman...

- Ach, als ik denk aan Parijs, toen ik nog zo jong was als jij! Oom tutoyeerde hem.

- Parijs danste! De balletten waren niet van de lucht. Nijnski was mijn favoriet. Het russische ballet is enorm. Klassiek! Een stijl om van te dromen!

Hij gleed met lange passen door de kleine ruimte, zweefde langs de schilderijen en door de wijn. Peter bekeek hem door zijn glas. Wijn en droom waren één... Een rode droom. Rode zijde. Walvissen in een tropische oceaan... Zijn vader zweefde boven de divan... De heer Dodewaard... De begrafenis was pas overmorgen... Hij had geen horloge!... Een witte vlek zweefde boven de kist... Nu weer een zwarte... een witte een zwarte een witte... Zijn oom...

Oom hijgde licht toen hij naast hem stond. Zijn hand was bij zijn gezicht, op zijn schouder...

- Je transpireert, mon garçon! Drink je wijn uit!

Hij had niet bemerkt dat hij het glas op het tafeltje had neergezet. De hitte stoofde onder het dak.

- Wijn en dans, ach... Oom maakte een vrouwelijk gebaar met zijn hand.

Vanuit een zijgang klonk gestommel. Oom nam een ruststand aan, zijn hand geleund op het tafeltje, de andere in de zij, het ene been voor het andere, teen aan de grond. - Mijn vrouw, Angeline, kondigde hij aan.

- Wie is er, Jean!? kwam een ietwat mannelijke stem.

- Een jongeman, tartte oom hoffelijk.

Haar nieuwsgierigheid won het van de kunst. Ze kloste naderbij en verscheen uit een der gaanderijen: een gede-

genereerde beethovenkop omgeven door verward krullend peper-en-zout haar, dat tot op haar schouders hing. Een paar indringende ogen namen hem op. Ze was kort en breed gebouwd en scheen stijf te staan van verf in wat eens een lang schort moest zijn geweest; daaronder een paar hoge mannenschoenen zonder veters van een ondefinieerbare kleur.

- Je neef, mon coeur!

- Peter... De jonge Peter, kwam ze. - Zo, zo... Hoe gaat het met je? Ze bonkte naar het tafeltje, gaf hem een indianenhand-op-oorlogspad en liet zich zwaar op de andere stoel vallen.

- Goed, tante.

Oom stond onbeweeglijk achter haar stoel. Hij rustte nog steeds aan de barre. Toen was het onvermijdelijke er in een vraag. Haar stem gromde laag.

- En je vader!?

- Mijn vader... is gisteren overleden. Het bericht scheen haar door haar verfhuid te treffen; ze schoot recht en schudde de haren uit haar ogen. Een rood laag voorhoofd stootte naar voren.

- Waaraan!?

Metaal. Uit angst geslagen.

- Een hartaanval, tante, kalmeerde hij haar.

Ze grijnslachte. Een dierengebit.

- Ik kondoleer je, jongen.

Oom stak ook een hand uit, werktuiglijk en zwijgend. Peter drukte de hand even krachtig als tante de zijne had gedaan. Oom kromp ineen; stond toen weer onbeweeglijk.

- Vader staat thuis opgebaard. Hij wilde geen drukte. Als u hem wilt zien?

Ze schoot nog verder naar voren.

- Ik schilder! beet ze.
- En oom...? hield hij zwak aan.

Oom ontwaakte en antwoordde charmant: - Mijnheer Dodewaard, een vriend van ons, zal bij de begrafenis aanwezig zijn. Hij neeg het hoofd.

- Wanneer?
- De veertiende.....

Tante stond bruusk op en kloste zonder een woord weg. De schilderijen sloten als schilden achter haar zwaard.

- Het atelier is haar heiligdom, danste oom meteen los.
- Nog wijn?

Peter bedankte en zei, dat hij gaan moest. Er was nog veel te regelen. Oom glimlachte begrijpend en ging hem dansend voor.

- Ik hoop je nog eens te zien, zei hij bij de deur en boog, licht en gracieus.

4

De jongeman stak de sleutel in het slot, maar aarzelde hem om te draaien. Er was niemand thuis. Zijn vader was gestorven. Hij trachtte door het ruitje van de deur te kijken of hij hem in de kamer zien kon. Er hing een gordijntje voor. Mijn-god! hij had de gordijnen vergeten te sluiten. Hij draaide de sleutel om, stapte binnen en trok overal de gordijnen dicht. Een lome warmte hing in het hele huis. Hij was doodmoe. Op de rand van een stoel liet hij zich neer. Een vreemde geur drong tot hem door. Had hij het gas open laten staan? Hij sprong op. Nee, geen gaslucht. Het kwam uit de suite, uit de

sterfkamer. Zou vader... zou het lichaam reeds... Hij sloop de kamer in. Het was geen onaangename lucht. Het lichaam lag daar, bruin en glanzend, met verchromde doppen en handvatten. De geur kwam van het lichaam. Hij rook er aan: lak en hout. Zijn vader had anders geroken: tabak en kamfer! Zijn vader was hem altijd oud voorgekomen, 64, 50, 40. Bij zijn geboorte was zijn moeder gestorven, waardoor zijn vader een dubbele taak had gekregen die hem vroeg oud moest hebben gemaakt. Misschien was zijn vader nooit jong geweest. Peter kon hem zich niet voorstellen als jongeman, als knaap kattedwaad uithalend, als kind ravottend. Hij kende hem met vest en gouden ketting, een man die alles kon, wist en deed!

En nu was hij plotseling veranderd, had hij een nieuw bruin en glanzend lichaam gekregen, dat naar hout en lak rook. De huid van zijn vader was geel geweest, bruin van tabaksrook. Je kon er zijn ware wezen niet meer achter zien... De schilderijen van tante zouden zeker heel donker zijn, sommige zelfs zwart. Wanneer ze schoongemaakt zouden worden, de oude vernislaag eraf, zouden er misschien landschappen en stillevenen van ongekeerde kleur en gloed tevoorschijn komen. De vorm zou zich duidelijk aftekenen tegen de oorspronkelijke achtergrond... Zoals bij zijn vader, die met zijn nieuwe zachtglanzende huid een nieuw lichaam had gekregen, een ander mens was geworden, overgegaan was in een andere dimensie...

Hij durfde het gezicht nu wel zien. Er hing geen gordijntje voor het glas. Hij kon geen harde trekken onderscheiden. Het voorhoofd was wasbleek, de wangen

droegen kleine blosjes. Er viel geen vernisje te bespeuren. Een vriendelijke man van oude stempel. De gelige doorrookte knevel sierde hem met een zekere fierheid en dekte hem als een vaderlandse vlag.

De jongeman wendde zich af. Zijn hand streek even langs de bruine gladde flank van het lichaam. Hoe iemand zo veranderen kon. De suite baadde in een gezeefd licht... Hij zweefde langs de boekenkast. De titels wilden hem niet te binnen schieten. Kleurige banden vervaagden. Bekende dingen die hij tegenkwam werden hem allengs onbekend: een sleutel, de klok, de grote hangkast. Vormen vloeiden in elkaar over tot een nevelige achtergrond. Een hard licht trof hem. Het was een kleine wandspiegel. Hij schrok niet van de vreemde die daar zweefde; wilde wel voor hem plaatsmaken om hem duidelijker te kunnen zien. Hij week weg, maar het beeld zweefde eveneens weg, half en onwerkelijk...

II

1

Het regende die dag. Een zware aanhoudende regen. De twee donkere wagens zoemden voort. In de voorste auto lag zijn vader met de nieuwe bruine huid. In de andere kamer, afgesloten door zwarte rolgordijntjes, lag hij, Peter Walravens. De kussens waren zacht en veelbelovend. Zo moest het dus zijn wanneer je dood was. Een zacht zoemen door stromende regen. Niet weten waar je was, nog veraf en reeds dichtbij. Het doel was van geen betekenis meer. Je ging met een nieuwe huid een andere dimensie in. Verder niets. Een vorm van leven, een voortzetting daarvan of een durig zijn, waartegen je werd afgespeeld.

Peter frunnikte wat aan zijn kleren; ging rechtop zitten. Hij droeg het oude donkere pak van zijn vader. Het was vrij goed, scheelde een maat. Het horloge had hij van de gouden ketting gehaakt, dat hij nu in zijn vestzak droeg. De zware tik was hoorbaar en hij voelde het ding wegen, een eindje onder zijn hart.

De auto's waren de begraafplaats ingedraaid. Hij hoorde het grint onder de banden wegspringen. Er werd gestopt. Ze zouden de bruine huid tevoorschijn halen en onder een zwarte doek verbergen. Er waren geen bloemen. Hij had witte bloemen in het lichaam gesprenkeld voor de dragers het deksel er op hadden geschroefd. De tocht werd voortgezet, stapvoets. Het horloge hield geen maat.

Het lichaam stond boven de groeve. Zwarte monster-

achtige kevers traptten nog bedrijvig in het rond; de bruine huid lachte in de regen. Uit een groepje bomen maakte zich een boom los: de heer Dodewaard. Hij stond nu vlak achter hem... Het lichaam zakte langzaam omlaag. De bruine huid verdween met een laatste glans... - ... een goed mens... ik dank alle aanwezigen voor de eer aan mijn vader bewezen... Woorden, overleden alvorens ze uitgesproken waren. - Rust zacht, lieve vader... Rust zacht, lieve moeder... Het horloge sprong in zijn borst uiteen...

Even later drukte de heer Dodewaard hem de hand. - Een familiegraf, zei hij. Peter knikte en vroeg hem mee te willen rijden naar huis. De heer Dodewaard stapte achter hem de volgauto in, waarvan de gordijntjes opgetrokken waren. Het regende zachtjes in de grauwe plassen; grint lag schoon op de paden. Vanaf de begraafplaats begon de zon te schijnen.

- Precies twaalf uur waren ze er! zei zijn medepassagier. - Hij was de zevende vanaf tien uur.

De wagen reed snel, sneed door de stad. Peter bracht zijn horloge tevoorschijn. Het stond stil op zeven over twaalf. De veer leek gesprongen...

2

De heer Dodewaard zat in vaders stoel. Hij zat er als vanzelfsprekend. Op een donker kostuum droeg hij een gouden ketting. Vaders ketting lag in het laatje. De man tegenover hem wekte onkontroleerbare gevoelens in hem op. Waarom had de heer Dodewaard hem gisteren of was het eergisteren op die trap verrast door te vragen naar de tijd, terwijl hijzelf een horloge droeg?

- Ik draag dat ding altijd, als ik naar een uitvaart ga, zei de heer Dodewaard, alsof hij zijn gedachtenloop gevolgd had.

Peter schrok van het antwoord op zijn onuitgesproken vraag; haalde aarzelend het horloge van zijn vader tevoorschijn: - Hoe laat heeft u het?

De heer Dodewaard diepte iets uit zijn vestzak op en hield het in de holte van zijn hand verborgen: - Het zal zeven minuten over half twee zijn. Toen liet hij het voorwerp weer onzichtbaar in zijn zak glijden.

Peter probeerde de wijzers op zeven minuten over half twee. Hij zat hier al meer dan een uur met de heer Dodewaard. De zin van het gesprokene wist hij zich niet meer te herinneren. Het horloge wilde niet op gang komen. Hij schudde het, wielde het heen en weer en hield het aan zijn oor. Niets!

- De zee, grijnsde de heer Dodewaard. Peter begreep niet wat hij bedoelde, stond op en legde het horloge bij de ketting in het laatje. Daarna zette hij de drie klokken die het huis rijk was gelijk en bracht ze een voor een op gang. De geluiden gingen gelijk mokerslagen in hem om. Een ogenblik was hij zich bewust dat tijd en dood begrippen waren die niet bestonden.

- Kijk! zei de heer Dodewaard, alsof hij zijn gedrag wilde toelichten, en begon hardop te lachen. Aan de ketting in zijn hand blonk een anker.

- Geen horloge...? vroeg Peter verbouwereerd.

- Tijd is om je mee te vermaken!

- U zei: Zeven minuten over half twee, sprak hij langzaam.

- Zo om en nabij zal het zijn, ja! Een minuut meer of

minder komt er in het leven niet op aan. Bij de dood wel! Bij dood en begrafenis telt elke seconde. Het kan een eeuwigheid schelen. Grinnikend liet hij het anker weer in zijn zak verdwijnen.

- Was u op zee?

- Eerste stuurman. Ik heb twintig jaar op de Hollandia gevaren. Hij ging tenonder. Dat heeft me een klap gegeven. Ik kreeg vervroegd pensioen...

- Wilt u een glas cognac?

- Dat zal ik niet af slaan!

Peter scharrelde in het dressoir en zette twee glazen en een aangebroken fles op tafel.

- Hebt u nooit meer gevaren daarna?

- Nooit!

- Verlangt u niet terug naar zee?

- Soms, als het stormt, ga ik naar het strand. De zee slaat alles los! Geen anker houdt.

Hij sloeg zijn glas in één teug om. Peter schonk het weer vol. De klokken tikten een steeds sterker en dwingender geluid: turbines... een machinekamer vol... De stuurman dronk opnieuw. Peter greep zijn glas.

- Ik blijf zolang het stormt. De kroeg waar ik verblijf houdt dreunt in de branding; de lampen zwaaien. Ik moet naar buiten, de nacht in... De zee staat als een beest overeind, wit van woede! Uit de verte stijgen noodseinen op! Er wordt alarm geslagen. De reddingsboot wordt snel uitgebracht. Ik wil mee, de zee op... Maar ik krijg geen kans. Het is een vaste ploeg. Ze steken in zee en brengen ze aan land, keer op keer... twintig, tien, twee... soms niemand...

Het getik van een klok viel stil. Had hij ze niet opge-

wonden? De andere twee raasden door. Hij dronk met grote slokken en schonk nogmaals in.

- Wanneer de storm geluwd is en de morgen aanbreekt, ligt daar het wrak... verloren. De kapitein is gebleven; de zee heeft hem meegenomen... Bij god! ik had hem kunnen redden! Ze gaven me geen kans. Ik moest in de boten! Hij was mijn vriend... Dagen achtereen zocht ik het strand af naar zijn lichaam. Het werd nooit gevonden. Wat ik vond tussen wrakhout, tussen balen en blikken, dat waren schelpen, losgeslagen, leeg...

De stuurman zette zijn glas neer. Het schip slingerde lange tijd na, lag eindelijk stil. Leeg... Zijn vader zat tegenover hem. Een vreemde stuurman met een anker in zijn vestzak, waarop hij tijd en dood kon aflezen. Hij hield het aan zijn oor en hoorde de zee beuken. Zijn vader zei iets, stond op en gaf hem een hand...

- Ik heb een grote schelpenverzameling. Je moet eens komen kijken...

Peter liet de heer Dodewaard uit. Het regende weer.

III

De volgende dagen gebruikte Peter Walravens om de nalatenschap te regelen en alle verdere zaken af te doen. Zijn vader was bankier geweest. Hij was de enige die in het testament genoemd werd. Hij hoefde zich niet te bekrimpen.

Vanmorgen was de werkvrouw geweest. Ze kwam drie keer per week, kweekte door het huis en was druk met doeken en schuiers.

Hij was blij dat ze weg was. Hij wilde vanmiddag alleen zijn, iets nuttigs doen. De suite lag leeg voor hem. Alles stond op zijn plaats. Overal stond alles op zijn plaats, of kwam er vroeg of laat te staan: in de straat, op grachten en pleinen... mensen, dieren, planten, dingen... Alles leek voorbeschikt! Het tafereel dat hij waarnam, was dat leven? Wat was werkelijkheid? Dat wat hij waarnam? Zijn waarnemingsvermogen was zeer beperkt, daarvan was hij zich bewust. Wat niet waar te nemen viel, was dat werkelijkheid? Een mens scheidde misschien te veel om waar te kunnen nemen. Het waarneembare en het niet waarneembare bestonden eenvoudig niet. Ze moesten één en ondeelbaar zijn.

Hij zette zich aan zijn schrijfmachine. Hoe was het mogelijk dat hij dagenlang zijn werk had kunnen vergeten. Je vader stierf niet iedere dag! Verbeeld je dat dat mogelijk was. Hij, Peter, zou niet meer bestaan hebben! Steeds opnieuw zulke dagen te moeten doormaken. Afschuwelijk! Beelden tuimelden door hem heen.

- Iedere dag sterft een vader in je!

Hij schrok op; zat recht op zijn stoel. Zijn vader zat tegenover hem. De schrijfmachine zweeg tussen hen in. - Iedere minuut, iedere seconde... sprak zijn vader.

- Dat kan niet waar zijn...

- De geslachten zitten in je bloed! Niet alleen sterven er vaders en voorvaders, maar ook moeders en betovergrootmoeders in je... en dat niet alleen! Er staan iedere dag, iedere minuut ook vaders en moeders in je op, zonen en dochters worden in je geboren, breken uit of sterven in je, terwijl je eet of naar het toilet gaat.

- Hoe kan dat? Hoe... hoe weet u dit alles...?

Zijn vader lachte zacht. Zijn hoofd wiegde gelijk een papaverbol, licht en zwaar tegelijk.

- Ik ben dood... maar wat is dood. Ik zit hier in mijn stoel en praat met je. Dat bestaat niet en is toch werkelijkheid...

- Ik moet toegeven dat het waar is. Ik geloof niet in geesten of geestverschijningen. Bent u... u bent van vlees en bloed?

- Dat zijn betrekkelikheden. Daar moet je niet aan toegeven. Mijn aanwezigheid is genoeg...

Peter verschoof op zijn stoel en keek scherp tussen zijn oogleden door. Zijn vader zat er inderdaad... Hij droeg geen ketting...

- De heer Dodewaard... kent u die?

- Hij was op mijn begrafenis! De heer Dodewaard komt trouwens veel op begraafplaatsen. Hij zoekt er mogelijk iets...

- Het lichaam van zijn vriend, de kapitein. Het is nooit gevonden. Dagenlang heeft hij langs de kust gezocht...

- Lege schelpen... ik weet het. Dat is precies wat ik bedoel, dat iedere dag, iedere sekonde een vader in je sterft.
 - Staan in de heer Dodewaard geen zonen en dochters op?
 - Ze sterven in hem!
 - Dat is verschrikkelijk!
 - Weer een betrekkelijkheid. Hij beseft het niet.
 - Ik zal het hem uitleggen!
 - Hij is wie hij is. Daar is niets aan te veranderen. Zijn voorgeslacht sterft in hem voort...
 - Maar... moet hij dan zijn leven lang blijven zoeken?
 - Waarschijnlijk. Daar kan niemand iets in voorspellen! En wat jou betreft, mijn jongen, ik kwam hier om je te vertellen, dat je niet bang hoeft te zijn... Je bent nog jong! Elke sekonde sterft je een vader en word je een vader geboren! Dat is wat er aan de hand is! Baar vaders en moeders... Hij vervaagde... - Baar zonen en dochters...! De stoel werd zichtbaar, de rugleuning, de koperen spijkers, de leren bekleding...
- Peter Walravens keek verward om zich heen. Alles was zoals het was. De stoel met de zwartgeworden roodleren bekleding stond leeg tegenover hem. Had hij geslapen, gedroomd? Maar die ketting dan? Vader droeg hem niet! De heer Dodewaard droeg een ketting met een anker... Beelden lagen in hem opeengedrongen. Hij kon ze niet verwerken. Een schrijver! Hij dagdroomde, filosofeerde, moraliseerde er maar wat op los. Iedere sekonde sterft een vader in je. Godallemachtig! Hij zou nooit een letter op papier krijgen. Het vel stak blank als een verlangende vrouw in de machine! Het eerste hoofdstuk was klaar. Hij tikte.

Tegen vijven stond hij op. Hij had een halve bladzijde getikt. Misschien moest hij eerst gaan eten. Even later sloot hij de deur.

De straten stroomden van mensen. Peter liep langzaam. Hoe meer hij de binnenstad naderde, des te woeliger werd het om hem heen. Hij werd geduwd. Mensen rammeiden hem voorbij, sloegen tegen huizen op, stortten zich languit in straten, wrongen zich in trams en drongen het station in en uit. Door stegen en straten spoelden ze terug, vloeiden uit over pleinen en ebden op onverklaarbare wijze weg, als op een afgesproken sein.

Peter slenterde terug. Hij had het gevoel uren te hebben gelopen. Een gonzende levensdrift had hem meegevoerd, meegezogen in een kolk, waaruit hij misselijk en leeg bovenkwam. Hij herinnerde zich dat hij wilde gaan eten. Hij was in een brede straat uitgebraakt.

Het leven deinde heen en weer in witte hemden en bloemige jurken. Tussen de uitgedoste toeristen, die langs uitpuilende terrasjes laveerden, stootten nog haastige reizigers. De lucht was van Duits vervuld.

Vorbij het plein werd het rustiger. De boekhandels waren gesloten. In etalages pronkten schilderijen met zeventiende-eeuwse voornaamheid. Een wijsje dwarrelde over huizen en water.

Aan de achterzijde ging hij een cafetaria binnen. Hij bestelde; zocht een tafeltje. In een groot hotel aan de overkant van het water zaten mensen aan witgedekte tafeltjes hun zoveelste gang te veroveren. Peter kreeg alles op één bord. Hij was uitgehongerd.

Weer op straat begon het stromen opnieuw. Minder hevig nu. Maar van alle kanten bewogen zich mensen

naar alle kanten. Hij gleed weg uit de menigte en bereikte over de brug het Waterlooplein. De stadsreiniging was bezig de markt op te ruimen. Vuren laaiden hoog op als bij oude joodse feesten. Krotten, ruïnes en afbraken trokken er in hinderlaag omheen: provocaties, transporten, deportaties, concentratiekampen, dodenmarsen, gaskamers... De vuren brandden, oven na oven... Tienduizend, honderdduizend... Iedere seconde sterft een vader in je...

De Rapenburgerstraat lag voor hem. Hij was nog kind toen het allemaal gebeurde. Uit zijn jeugd kon hij niet meer dan vage beelden oproepen. Maar zijn vader had er over verteld. Later had hij er over gelezen. De jodenhoek op zondagmorgen, de februaristaking, de razzia's. Het straat na straat afzetten en huis na huis doorzoeken van woningen, de krotten trillend onder de laarzen. Vrouwen en kinderen werden er uitgesleurd, grijsaards met oudtestamentische koppen met de kolf van een geweer in de rug naar gereedstaande overvalwagens gestompt.

Onder een lange jas droeg men soms nachtgewaad. Anderen hadden in rugzak of koffer het hoognodige bijeengepakt. Mannen werden van vrouw en kinderen gescheiden. Er werd gegild en gehuild. Er werd getroost en gezwegen. Bleek en berooid, de davidster op de borst, zaten en stonden ze in de grommende slingerende soldatenwagens, op weg naar de Hollandse Schouwburg.

- Het zou zo'n vaart niet lopen!
- Vergeten we niet, dat we uit het hele land bijeengeveegd zijn. Ze hebben ons hier voor het oprapen!
- Ze zullen ons in werkkampen onderbrengen! Ze willen geen last van ons!

- De staking heb-er geen goed aan gedaan!
- We hadden allemaal moeten onderduiken en in het verzet gaan!
- Te laat, te laat! Ach en wee!
- Waar blijft de Messias!
- Vertrouw op de Thora!
- Wat doet de joodse raad?!
- Zij blijven buiten schot! Ze zullen de laatsten zijn die weggevoerd worden!
- Als ze weggevoerd worden... als...

Ze wachten op transport naar Westerbork. Een man met een rugzak om meldt zich bij de wacht. De soldaat wijst naar binnen.

- Aufmachen!

De man knoopt de grote rugzak open: levensmiddelen en kleren.

- Wozu! buldert de Hauptsturmführer! Dranklucht slaat de man tegen.

- Sie sind im Nachtkleid, Herr Hauptsturmführer!

- Allein die Kleider!

- Jawohl Herr Hauptsturmführer.

Ze zijn geregistreerd. Hij komt in een hol van verdoemenis. Onder halflicht zweven gezichten, wit en angstig, roze en onwerkelijk: dodenmaskers tussen coulissen. De man struikelt over lichamen; overal staan, liggen en zitten mensen, die wachten, gelaten en opstandig!

- De familie Agsteribbe, vraagt hij schor.

- Agsteribbe? We hebben allemaal ribbe! Duizenden ribbe!

- Bent u de Messias?

- Kom je de groeten brengen uit Mauthausen?

Hij wordt gewezen en teruggewezen.

Eindelijk, met hulp van een funktionaris van de joodse raad, heeft hij ze gevonden, in een hoek bij het toneel. Verrast geroep en kreten; dan gesuis en zacht gepraat, gefluister... De kleine jongen, Eli... De rugzak wordt geopend. Ze dringen er omheen, heup aan heup, rug naar de zaal. Handen grijpen de kleren, de levensmiddelen. Dan tegen het kind: ...muisstil moet het zijn. Met oom mee... Het kind wordt in de zak geholpen, benen gekruist, hoofd zo diep mogelijk... Zit hij goed? Er worden levensmiddelen achter zijn rug geduwd, in zijn nek gelegd. Vooruit! De zak is toegeknoopt en op de rug gehesen. Snel en doortastend volgt de man de funktionaris door de zaal. Hier en daar loopt een SS-bewaker. De funktionaris weet de weg...

De man loopt het licht tegemoet...

Er sterft een vader in je...

Iedere minuut...

Iedere sekonde...

Ze werden afgevoerd naar Westerbork, gedeporteerd naar Mauthausen, Auschwitz, Sobibor... Tienduizend, honderdduizend...

De jongeman stond nog steeds op de stoeprand, tegenover het verzetsbeeld. De synagogen hadden geen ogen...

Er stierven niet alleen vaders en moeders, zonen en dochters in je... Ze stonden ook in je op! Ze stonden op en bevolkten dit geplunderde en geruïneerde stadsdeel! Daar gingen ze hun weg van bruisend leven! Vishandelaren en zuurwarenventers, sinaasappelmantjes en tex-

tielnegotianten, lompenopkopers en garen-en-band vrouwtjes... Heel dit gesappel, heel dit joodse grien- en -geinponem vertoonde zich in sloppen en stegen, op straten en pleinen en vervulde het hart van de stad met lawaai en luim!

Ze staan in je op... maar keren niet weer...

Hij staarde voor zich. De buurt lag dood, morsdood!

Langzaam stapte hij van het trottoir en liep de Rapenburgerstraat in. Een stadsdeel als een lege schelp. Het leven was er uit geweken. Een tocht door de stad maakte alles in je wakker. Mensen, mensen... leven!

Het leven was de enige werkelijkheid! Ervaringen vertegenwoordigden een veelzijdigheid van deze werkelijkheid, die niet onwerkelijk was wanneer je haar aanvaardde: het leven hield alles in!

De opgang naar de korsettenfabriek lag voor hem. De fabriek was gesloten. De trap voerde naar de heer Dodewaard: vijfde etage! Licht viel uit een deur op de eerste etage. Peter duwde de kier wijder en gluurde naar binnen. Er hingen ringen en een brug troonde midden in de zaal: er werd geoefend. De leiding scheen afwezig. Beneden klonken voetstappen... Hij schoot de volgende trap op en ging op zijn tenen verder. Het was een gymnast...

Bij de mimespeler en zijn vrouw was het stil: waarschijnlijk speelden ze mime! Voor de deur van de pianist vond hij een kind. Hij onderscheidde het nauwelijks. Het had zojuist geklopt.

- Zal ik eens kloppen?

Het kind zweeg.

Hij klopte. Het kind ademde moeilijk. Hij voelde voorzichtig aan de kruk.

- Er is niemand thuis.

Het kind keerde zich om en begon de volgende trap te beklimmen.

- Hoe heet je?

- Corrie... Het stemmetje klonk benauwd.

- Koster, hè!

- Ja, piepte het jong. Boven ging een deur open.

- Ben jij daar, Chaim?

Peter zweeg. Het kind glipte langs zijn moeder.

- O, ik dacht dat u een van de buurjongens was. En zonder overgang tegen het kind, dat bedremmeld achter haar stond: - Heeft-ie geen postzegels?

- Er was niemand thuis, mevrouw.

- Hij spaart postzegels. Een astmalijertje! Ze gaan over een half jaar naar Israël.

Het kind kuchte als wilde het laten horen wie er werd bedoeld.

- Ze studeren hier. Moest u bij hen zijn? Ik wil de boodschap wel overbrengen.

De stortvloed hield even op.

- Nee, dank u, ik moet boven zijn. Ze keek de bezoeker aandachtig aan: - Zesde etage zeker!

- Vijfde, haastte hij zich te zeggen.

- Hij is thuis! Dag meneer! Ze sloot de deur.

Op de vijfde etage hoorde hij praten. Hij luisterde bij een van de twee deuren. Het was de stem van de heer Dodewaard. Hij klopte. Er werd geroepen. Hij draaide de kruk van de deur om en ging binnen. Het was een kleine kamer. De heer Dodewaard zat aan tafel. Hij droeg schipperstrui en stuurmanspet! Op de divan zat zijn oom. Deze veerde meteen op.

- Wat een verrassing!

Hij gaf beiden een hand. - Ik was in de buurt. Ik dacht, ik moest eens oplopen. U had een schelpenverzameling.

- Die heb ik...! De heer Dodewaard stond van tafel op en viste een pijp uit zijn broekzak.

- Ik ga maar, danste oom de eerste passen naar de deur.

- Kom je straks nog boven?

- Ik denk het wel, zei Peter.

- Wanneer je niet komt, danste oom met de deur, - kom dan vrijdag. Vrijdagavond spelen ze beneden mime. Ik introduceer je! Kom wat vroeger bij ons en blijf eten, ja? Een vrouwelijk lachje speelde om zijn mond. - Tot straks? Met de vraag zweefde hij de deur uit.

De heer Dodewaard had omzichtig zijn pijp gestopt en zoog vuur in de tabak. Hij dampte zwaar. Wolken stegen op, die in onleesbare arabesken uiteenslierten en wegwaaierden achter zwarte dozen, welke in rijen langs de wanden gestapeld stonden. De heer Dodewaard... Een gemoedelijk schip dat langzaam door het kleine vertrek begon te stomen, de boei van de tafel rondend: goede vaart, behouden thuiskomst.

Hij had enige dozen op tafel gezet; blies stof van een deksel: rook, pekzwarte rook! Hij trok zijn buik open: schelpen, honderden schelpen op het strand van zijn trui, oplichtend en glanzend. Zijn handen woelden door een zee en kwamen daaruit boven vol spartelende weekdieren, die leeg vielen, stil lagen.

- Overal komen ze vandaan. Azië, Amerika. Uit alle zeeën doemen ze op...

Zijn stem stond hol. Nogmaals dook hij naar schelpen. Uit de Zwarte zee, de Gele zee, de Rode zee zwarte, gele

en rode schelpen. Schelpen met zijden weerglanzen in tere vormen neergelegd, betoverend... of weerbarstig opspringend uit kalk!

- De Dode zee. Leeg spoelen ze aan...

Zijn stem zwierf een zwarte vogel boven zijn handen, die rusteloos bewogen, juttend, schendend, zoekend naar iets dat onvindbaar was. Nieuwe zeeën vloeiden aan, rolden aan over het wit van een tafelbaai. Oceanen vol ruisten schelpen neer op de bodem van het schip, slingerend op de golven. Oceanen roze en gloeiend licht, diepzwart en ziedend van kleur zinkend naar onpeilbare diepten...

- Geen redding, nooit...!

Hij kermde.

- Hij had een vrouw... mooi, slank. Een Amerikaanse. Haar borsten: oesters met een parel. Ik stal ze tegelijk met het weekdier tussen haar dijen... Mijn vriend wist het. Ik durfde het hem niet vertellen. Reis na reis zweeg ik. Hij vroeg niets, piekerde dagen en nachten. Ik zag hem kwijnen, leegspoelen. Hij beschuldigde me niet! Ik hield het niet uit! Ik moest het hem zeggen, het in zijn gezicht schreeuwen! In die nacht - met de parels in mijn handen - liepen we op de klippen...

Was dit de heer Dodewaard? Hij zat op de grond met oude handen voor zijn gezicht geslagen, tussen stromen schelpen. Parels dropen door zijn vingers...

Eindelijk zonken zijn handen terug tussen de schalen. Op de zwarte pet blonk een anker... Hij kwam langzaam overeind, trok een doos naar zich toe en boog zich eroverheen. Zijn ogen stormden zwart...

- Zijn lichaam werd nooit gevonden!

Zijn handen doken als gieren, grepen schelpen en kraakten ze ineen!

Hij kwam eerst tot bedaren, toen de jongeman hem had laten drinken. Peter sidderde over zijn hele lichaam. Hij ruimde trillend de schalen in de dozen en stapelde ze tegen de wand. Hij dacht, er bestaat een verhaal over een schelpengrot, die eerst schatkamer was. Een vrouw die van de schatten wilde stelen, werd er in opgesloten en moest voor vergelding de kamer tot schelpengrot schikken. Ze was er haar hele leven mee bezig en meer...

Hij veegde gruis bijeen en raapte splinters kalk. De heer Dodewaard staarde over tafel. De pijp lag gedooft in zijn hand. Waarom had hij deze jongen zijn verhaal verteld? Alleen Jean wist van zijn geheim. Boven waren zachte trippelingen te horen. Jean oefende. Jean danste. Een weekdier, een lichaam in porselein.

- Tot ziens, meneer Dodewaard...

De stuurman zag noch hoorde hem. Hij sloop de deur uit, de trappen af. Vrijdag zou hij naar boven gaan.

De heer Dodewaard zat er de hele avond en de halve nacht, de pijp als een kinkhoorn aan zijn oor.

IV

1

Die vrijdag deed oom Jean hem open. Opnieuw voerde hij hem door een labyrint van gangetjes om tenslotte in het klein zitvertrek te belanden. De heer Dodewaard was er ook. Hij droeg trui en pet. Er was een grote tafel aangeschoven.

Oom Jean was druk met dekken. Hij balanceerde borden en danste met lepels.

- De soep staat te vuur! Lusten de heren soep in de zomer? Tomatensoep!

Hij danste kirrend weg. Naast het atelier moest een geïmproviseerd keukentje bestaan. Dat was zijn domein. Hij verzorgde steeds het eten. De heer Dodewaard at vaak bij hem. Oom Jean jongleerde met stokbroden; zette zoutstrooier en kerrie neer. De geur van soep verspreidde zich tussen de schilderijen en schiep franse landschappen.

- Is tante nog bezig? Hij vroeg het om iets te zeggen.

- Ze woont en slaapt in haar atelier. Soms eet ze met ons samen. Vandaag komt ze aan tafel!

Hij deinde weer weg.

- De soep is bijna klaar! Ik zal haar waarschuwen.

Hij huppelde naar een gangetje waar de piano voor de helft zichtbaar was. Met moeite wist hij de klep te openen. Zijn vingers dansten het hol in, waaruit donkere klanken in het licht sprongen. Hij stak er de armen tot aan de oksels in en bereikte bijkans liggend, een been achterwaarts geheven, de diskant. Hij speelde zijn lieve-

lingsmelodie, een nocturne in f klein. Chopin. Het been fladderde een groteske vlinder terug door de geur van tomatensoep en met een paar akkoordgrepen aan de baskant eindigde oom zijn aankondiging.

- Bij gebrek aan een gong, grapte hij en liet de klep met een kleine zucht neer. Hij spoedde zich naar het keukentje en kwam even later terug met een grote dampende pan. Met een pollepel roerde hij de soep en lepelde vier borden vol rood rinzig vocht. Toen ging hij zitten, wachtte en zweeg.

- Ik zou straks graag enige schilderijen willen zien.

Als op een onmerkbare windvlaag wiegde oom.

- Je kunt er een begraafplaats mee vol hangen, sprak de heer Dodewaard voor het eerst. - Voor iedere zerk één!

Tante kwam. Met veel geklos en gestommel trad ze uit het gangetje van de piano tevoorschijn: in oorlogsuitrusting! Een squaw in alle kleuren van een man. Ze groette met de droge knik van een opperhoofd en liet zich grommend neer voor haar bord. Ze brak brood met grote hompen in de soep, voegde er veel zout en kerrie aan toe en roerde haar kleuren door de rode vloeistof als om het geheel een zwaardere toets te geven. Toen slurpte ze hongerig en kauwde.

- Bon appétit, sjipte oom.

De heer Dodewaard begon eveneens te breken en te lepelen. Peter wenste smakelijk eten. Oom en hij begonnen tegelijk. De stuurman smakte tegen het slorpen van tante in. Tegenover elkaar zaten ze als buffels. Oom nipte aan zijn lepel als aan een wijnglas. Hij badderde in de geur en streek bij elke lepel zijn veertjes glad. Er werd niet gekonverseerd; er was taal genoeg.

Met een zware zucht legde tante haar wapen neer en liet zich achterover zakken. Oom ijelde toe.

- Wil je nog, liefste?

Ze schoof haar bord aan en boerde.

- Pardon? lispelde oom.

- Ik zei: de soep is heerlijk!

Ze begon terstond. De heer Dodewaard volgde. Oom was nauwelijks op de helft. Er werd gebroken; de lepels rinkelden. Peter liet zich nog een keer opdoen.

Bij het derde bord van tante liet de heer Dodewaard zich evenmin onbetuigd. Oom en hij keken toe. De heer Dodewaard dacht, wat die verflont zich verbeeldde soep te kunnen eten! Hij was op zee grootgebracht met snert en kluif! Dat wijf klooidde maar aan in dat ateliertje. Ze dacht kerel te zijn, maar was geen van beide! Jean had geen pest aan haar. Ze had de broek aan en deed hem nooit uit!

De franse geur trok bij tante in wolken samen. Ze dacht, wat moet die Dodewaard hier steeds eten! Dit is zijn derde bord al! Gastvrijheid had grenzen. Hij was een vriend van Jean, niet van haar. Ze haatte dat slag mensen. Ze waren niet van haar standing! Er was met Dodewaard niet over kunst te praten. Hij had geen mening; verafschuwde haar werk! Ze kende hem niet en wilde hem niet leren kennen ook! Jean moest alles van hem afweten. Maar Jean sprak alleen met haar over kunst! Ze wilde zien hoe ver zijn onbeschaamdheid ging.

- Geef mij nog een half bord, Jean!

- Zeker, lieve! haastte deze zich.

De heer Dodewaard repliceerde. Hij wilde graag nog een bord als er was!

- Natuurlijk, natuurlijk!

Er werd opnieuw gebroken. De wapens kletterden!

Tante veegde haar mond aan haar polsen schoon, blijkbaar de enige plaatsen die nog zonder verf waren. Ze schudde haar manen achterover en priemde haar ogen tot op de bodem van Dodewaards bord.

- U heeft zeker in dagen niet gegeten!

De heer Dodewaard propte het weke brood in zijn mond. Hij grijnsde.

- Ik loop veel op begraafplaatsen!

- Verwacht u gauw te zullen sterven? ketste ze keihard.

- Pardon... ekskuseerde oom Jean nogmaals zijn vrouw, met een lichte hoofdknik in Peters richting.

- Wanneer ik daar loop, herinner ik me u!

- Mij!?

De heer Dodewaard slurpte nu ook.

- Uw schilderijen!

Tante bonkte overeind. - U heeft geen gevoel voor kunst! brak ze open.

- Maar wel voor begraafplaatsen!

Hij likte zich de snor.

De stoel van tante sloeg tegen de vloer. Woest schudde ze haar manen: - Schoelje! siste ze en kloste weg. In de gangetjes beukte de zee hoog tegen de schilderstukken; zout tatte de kleuren aan. De wapens lagen bloedrood naast de borden.

2

Oom Jean en hij daalden de trappen af naar de mimespeler en zijn vrouw. De heer Dodewaard had zich op zijn kamer teruggetrokken: hij zou straks nog uitgaan.

Tante bleef op haar atelier. Ze voelde zich niet thuis bij dat moderne gedoe. Ze zou het verloop van de avond van Jean horen.

Oom Jean stelde hem aan de mimespeler en zijn vrouw voor. Ze heetten Ger en Ger; de achternaam had hij niet kunnen verstaan. Samen dreven ze voort op de kraakhelder geboende planken van hun mimeschool, waarvoor geringe belangstelling bestond en waarvan het karig eten was.

- Mime heeft veel met ballet te maken, vond oom.

- Ik geloof dat het iets heel eigens heeft, een eigen taal, opperde de mimespeler met zijn verdroomd pierrotgezicht.

- Je zou het een miniatuurspel van dans en zwijgend toneelspelen kunnen noemen, zei zijn vrouw. Ze kritiseerde Ger wanneer hij een mime instudeerde.

Hij werd ook nog voorgesteld aan de buurjongens Chaim en Izaak. Kleine donkere jongens met smalle bleke gezichten. Chaim zou pianospelen.

In de met hard-board afgeschutte ruimte waren veel gasten, kunstlievende kennissen en vrienden van allen en iedereen. Aan een lange zijde was een toneeltje opgetrokken. Er tegenover stonden stoelen en krukjes en van planken en kisten geïmproviseerde zitplaatsen. Slaginstrumenten en een oude piano groeften bijeen in een hoek. De gasten, voor het merendeel jonge mensen, rumoerden heen en weer. Ger hanteerde lachend een kleine bel. De voorstelling nam een aanvang.

Op één lamp na werd het licht uitgedaan. Iemand vertelde sprookjes. Kleine klankjes dreven door de ruimte, zwevend over bossen en bergen, zich samenvoegend tot

beelden: een mozaïek van juweeltjes in gouddraad. De verteller onder de schijnwerper kreeg een warm applaus. Vervolgens zou de gitarist twee flamenco's spelen, gevolgd door een stuk van Soler, kondigde mime-Ger-bel aan. Voeten dansten los onder rondzwaaiende rokken, laarzen roffelden dwingend en aanvurend. Ritmen sloegen door extatisch-geladen lichamen, doorvlamd van handgeklap en op de springende klank van castagnetten. Het stuk van pater Soler preludieerde dromerig voort, veerde landelijk op over de heuvels van Catalonië en danste rococo-achtig weg van Domenico Scarlatti.

Chaim speelde een sonate van Pijper. Een weinig gespeeld werk, dat hij in Israël wilde brengen. Hij studeerde piano en cello aan het conservatorium, zijn vriend zang en koordirectie. Het land moest worden opgebouwd. In de kibboetsim en kleine plaatsen was behoefte aan geestelijk en cultureel contact. Chaim wilde jonge pianisten opleiden en concerten geven; Izaak zou solo- en koorzang onderwijzen. Ze hadden een schat aan muziek verzameld om in hun land te propageren. Wanneer hij, Peter, iets wilde horen, kon hij gerust aankloppen.

Het was pauze. Een jonge schilder had zijn doeken getoond. Kleurige landschappen uit Frankrijk en de rode aarde van Spanje. De doeken stonden nu weerszijden het toneeltje opgesteld en men besprak het werk met de schuchtere schilder om zichzelf beter te kunnen horen praten. Er werd thee geslurpt en sigaret gezogen, een enkeling lurkte pijp.

Na de pauze speelde Ger mime. Hij had zich in een zwart nauwsluitend tricot gestoken en zijn gezicht ingewreven met krijt. Met een hoge hoed op speelde hij een

spel met een spiegel. Een voor- en achterkant van een mens en hijzelf de ziel, die wegzweefde. Peter kreeg een schok. Het herinnerde hem aan de dag, dat hij thuis was gekomen in een leeg huis. Daar zweefde vader, een gedaante in licht, onwerkelijk en toch tastbaar. In een andere dimensie had hij dit eerder ondergaan, een toestand waarin vader en hij reeds waren geweest en steeds weer zouden blijken te zijn. Hij was het sterven niet kwijt, kon daarom niet baren, niet geboren worden. Er sterft een vader in je. Wie had dat gezegd? Hij had vader toch begraven? Waarom liep de heer Dodewaard alle begraafplaatsen af? Omdat het sterven niet sterven kon? Verwachtte hij een lichaam, een teken van leven? Van wie? Van waar? Hij, Peter, kon zien, horen, voelen, denken! Wie was hij? Wie was Peter? Ik? Denken was bedrog als het dacht. Wanneer denken waar kon nemen zonder meer, dan was de ik in je gestorven. Je vader was de ik, die je belemmerde jezelf te worden. Je vader was het denken, het bedrog. Vader was niet gestorven, hij leefde voort in de gestalte die daar zweefde, een wit-zwarte ster in het heelal, een mens op aarde, een toneel in het leven, Peter op een kruk...

Het geklap daverde op gelijk duiven die losgelaten worden om thuis te komen. De mimespeler boog. Het licht ging aan. Peter had de andere nummers niet gezien, maar stamelde woorden over het spel met de spiegel, terwijl hij de mimespeler iets te schudden stond. Het gezicht lachte krijtwit onder de hoge hoed...

Oom Jean wilde een eind met hem oplopen. De avond was nog licht. Het viel Peter eerst nu op dat hij een don-

ker kostuum droeg. Het pak kwam hem bekend voor. Het zat vrij goed, misschien iets te ruim. Hij hoorde de stem die over een andere avond sprak, toen hij bij de mimespeler - het witte gezicht - gedanst had. Het pak zweefde weg, zwierf ruïnes en afbraken in, waar onkruid groeide en verdween in een hoek onder zwartaangevreten balken. Vanachter een halve muur, waar het naar urine stonk, dook een witte vlek op: het bleke gezicht van Chaim. Tussen steenresten zweefde het pak weer voor hem uit, de rug kaal en gebogen, een jood door alle tijden... Nu was het opzij. Hij kon de voorkant niet onderscheiden; de vlek erboven gloeide aan als natriumlicht. Het pak keerde zich naar hem om: het droeg geen ketting... Even drong een stem tot hem door, zwierf opnieuw weg, verborg zich in hoeken en gaten - de razzia's waren begonnen - maar stierf niet! De dooltocht hield aan, zette zich voort... Kon hij het beeld dan nooit kwijtraken? Een vader stierf in je. Hij had hem begraven. Hij bleef er mee rondlopen alsof hij hem in eigen aarde begraven had. Een familiegraf. Wat zochten ze nog in hem? Hij tuitelde van jeugd. Waarom stonden ze niet uit hem op en verdwenen voorgoed tussen afbraken en ruïnes? Hij wilde leven, opnieuw geboren zijn! Waarom ruimden ze het puin niet? Uit piëteit? Een vervloeking leek het! Moest hij dan met eigen handen puin ruimen? Zich bewoonbaar maken voor een nieuw, een ander leven?

Het kostuum zweefde aan, een witte vlek deinde op hem toe. De stem werd verstaanbaar. Oom Jean danste naast hem voort.

- Zullen we een kop koffie drinken?

Ze moesten een gedeelte van de joodse buurt doorkruist hebben.

- Als ik mag afrekenen...

Ze liepen de brug over. Water stroomde naar Israël. Het plein fonkelde open: het oude centrum van de joden. Duitsers hadden er vernietigingskampen in opgericht! Vanuit het plantsoen keek Rembrandt alsof hij Pisuisse aan zag komen.

Laat in de avond opende Peter de deur van de grote hangkast. Hij haalde het donkere pak van zijn vader tevoorschijn. Het glom op de rug. Hij zou het morgen aan de werkster geven. Misschien kon haar man het nog dragen. Anders moest het bij de vodden!

Hij voelde in de zakken, vond een papiertje. Het vlinderde uit zijn vingers. Het was het adres van oom Jean.

3

De heer Dodewaard was die avond de stad ingetrokken. Hij droeg zijn donkere pak. Her en der zwierf hij onder het spinrag van bomen, op de bodem van de hemel. Later zocht hij aan het IJ. Een passagiersschip liep binnen, een kasteel van licht, omzwermd door zwoegende watertorren. Over een leuning staarde hij naar het gevaarte, hoe het meerde. Een zweedse vrachtvaarder en een engelse coaster vertrokken.

De heer Dodewaard zwenkte af. Hoe kon hij hier ooit een lichaam vinden! Ze brachten ze van over zee mee als specerijen en kostbaarheden, met muziek aan boord en vlag in top! Anderen werden weer ingescheept en als koopwaar naar verre landen uitgevoerd. Levende licha-

men, wezens die werken konden, boeren en burgers, ongeschoolden en vaklui op weg naar de beloofde landen: Australië, Canada, Nieuw-Zeeland...

Vanuit zee brachten ze nooit een lichaam. Hijzelf moest zee kiezen, naar de zeebodem afdalen tussen wier en weekdieren om het lichaam te zoeken van de kapitein in je. Geen schuld viel anders te delgen. Waar tussen de klippen moest hij zoeken? Wie van de zeeanemonen had het lichaam zien worstelen en wegdrijven in stromen groen en blauw, zien wegzinken een donkere vlek op zand, een witte vlek op zwart...?

In een zeemanskroeg sloeg hij drie borrels achterover; het anker in zijn vestzak voelde hij niet. Vreemde diepzeegezichten bloeiden in hem open. Haren groen stromend licht, trekkend wier voor een lichaam, dat door nevels van water golvend nakomt. Hij slikte; bestelde nog enige keren. Een zeeanemoon pakte het glas en liet hem drinken.

Langs het water trok hij de binnenstad in. Er waren geen andere wegen dan water. Donker, stinkend water. De wallen langs buisde rood licht. Hij sprak een boom aan. Met gehavend schip laveerde hij verder. Etalages lagen vol blank vlees. Hij zou vanavond een lichaam vinden, het uit de goot oprapen en door stinkend grachtwater naar een zeebodem sleuren. Duizend mijl zou hij in het lichaam afdalen en als een bruinvis boven komen drijven met zeebloemen in zijn snor. Het zou in zijn armen openbloeien, een roos uit zee... Hij zwalkte het nauwe keldergat in, struikelde de paar treden af en zwom onder de lamp. Ze bloeide op uit haar mond; schoof hem behendig op een divan...

Het donkere pak veegde langs de huizen, zwierf het hol van de nacht in en uit. Het was alle gevoel voor richting kwijt. Het kompas tolde rond, dolgeworden. Aan een ketting bungelde voor de gulf een anker...

V**1**

Dagenlang had Peter Walravens zich in huis opgehouden. Hij had zich verschanst en de schrijfmachine in stelling gebracht. Blanke gehoornde vellen lagen gereed. Hij was losgestormd op zijn hinderlagen en diende zich de eerste nederlagen toe. Het kletteren der toetsen regende kuilen vol modderwater. Drie klokken tikten perforaties in zijn huid; de grote hangkast stond hem te tarten met een donker pak. Hij stak zijn horens op en stampte met zijn bokspoot onder tafel. Met zijn staart zweepte hij wolken stof uit het vloerkleed, die zwart tegen het plafond dreven. Hij boog zich voorover en bliksemde over de machine... Eensklaps zat zijn sik tussen het mechaniek geklemd. Hij kon geen letter meer uitbrengen, geen woord spellen, geen zin vormen: het hoofdstuk lag aan diggelen!

Toen hij zich eindelijk losgepeuterd had, lag hij als een puzzel in kleine stukken op tafel. Kleur bij kleur en vorm bij vorm zocht hij zich te passen tot een geheel. Hij tekende zich groter af dan hij was! Hij overwoog of hij niet kleiner kon gaan wonen, op een kamer. Dit huis kon hij niet bewoonbaar maken. Hij zonk er in weg als in een put. Het verdrinken stond hem nader dan het lachen. Hij moest zich een weg schrijven uit dit huis! Het allernoodzakelijkste zou hij meenemen: een klok, de wandspiegel, de gouden ketting... De rest zou hij op een verkoping zetten!

Hij begon aan een nieuw hoofdstuk, sloot de deur achter zich en liep de straat uit. Resoluut nam hij de wijk naar de binnenstad. Daar keek hij uit naar raamadvertenties. Er werd van alles te koop aangeboden: klokken, wandspiegels, gouden kettingen... Maar geen kamer te huur! Hij slenterde van pui naar pui. De eerste kranten moesten uit zijn. Hij las er een met veel advertenties aan een groot dagbladgebouw. Er werd een kamer aangeboden op een der singels. Hij spoedde zich er heen, een enorm grachtenhuis, en kwam tenslotte terecht op een van de bovenste verdiepingen, die in tweeën werd bewoond. Achter moest het zijn. Een donkere dame deed hem open. Hij kwam voor de kamer. Ze liet hem voor gaan naar boven, opende een van de deuren. Het was vroeger een meidenkamer geweest; dit is een oud patriciërshuis. Haar man was overleden. De kamer van haar dochter was vrij nu ze beneden sliep. U begrijpt... Haar man had naar Israël gewild. Peter zag het nu. Ze was joodse. Joden bleven er vaak jong uit zien. Ze werden het over de huur eens.

2

Vasnunes heetten ze. Ze waren de gehele dag van huis. Mevrouw was bij het onderwijs en bleef op school over. Rena, kwekelinge, at bij een studievriendin. 's Morgens om acht uur werd het ontbijt op zijn kamer gebracht. Klokslag zes werd gedekt voor het avondeten. De lunch had hij aangeboden zelf te verzorgen. Hij mocht gebruikmaken van de keuken. De sleutel lag onder de mat.

Op een avond kwam Rena vragen of hij misschien beneden wilde komen thee drinken. Het was een gezellige

kamer, hoewel druk met grote zware meubels. Ze bezaten veel boeken, de bekende series, enkele populair-wetenschappelijke werken, studie- en meisjesboeken. Ja, ze waren in de oorlog alles kwijtgeraakt.

Van vrienden - die met de ondergrondse samenwerkten, bleek naderhand - hadden ze een onderduikadres gekregen. De gordijnen werden neergelaten, het huis afgesloten. Sieraden, geld en kleren namen ze mee en de buurvrouw werd meegedeeld, dat ze voor enige weken naar kennissen buiten de stad gingen.

Ze kwamen terecht bij een echtpaar. De vrouw was van boerenafkomst. De man liep met een stok. Hij bracht levensmiddelenkaarten rond.

Bij het koffieschenken vertelde mevrouw Vasnunes, hoe haar man het stilzitten en nietsdoen niet uit had kunnen houden. De huizen van weggevoerde of gevluchte joden werden geplunderd en leeggeroofd en de bezittingen officieel als 'Liebesgaben' naar Duitsland getransporteerd. Niet officieel sloegen zwarthemden ruiten in, traptten deuren aan splinters en drongen als ratten in de nacht de huizen binnen. Buren trokken zich het lot der joden zo aan, dat ze de eigendommen van die arme mensen in veiligheid brachten door de meest begeerde voorwerpen en goederen via aangrenzende tuinen of veranda's weg te slepen en in hun huis op te slaan: kwamen ze terug, ze zouden hen dankbaar zijn. Ratten en raven!

Haar man leek eerder een christen dan een jood. Hij ging, na rijp beraad, de straat op. Pal naast hen woonde een NSB'er. Deze was die dag niet thuis. Haar man zou alleen aan de overkant van de gracht lopen om naar

het huis te kijken. Dat zou voor zijn gemoedsrust voldoende zijn. Later kwam de man waar ze bij ondergedoken waren te weten, dat hij bij een razzia opgepikt en weggevoerd was.

Mevrouw Vasnunes beet op haar onderlip. Ze draaide aan haar trouwring. Via Westerbork, in beestenwagens, tussen blinden en imbecielen, was hij gedeporteerd naar Polen. Toen de wagons eindelijk ontgrendeld werden, vielen de doden er uit. Anderen waren grijs of gek geworden. Een enkele rende gillend weg: hij werd op de vlucht neergeschoten. Mijn man kwam meer dood dan levend achter elektrokuterend prikkeldraad: hij kon niet huilen!

Koud en geel stond de koffie in de witte koppen. Rena spoelde het vocht weg en schonk andermaal in. Aan de koek werd met schaamte geknabbeld.

In het vernietigingskamp waren ze met muziek ontvangen: dwangarbeid, honger, uitputting en de dagelijkse dreiging van de gasbunker. Het was een verschrikkelijk verhaal:... urenlange appels in barre kou; massale executies van naakte slachtoffers, die in de reusachtige gloeiende groeve werden geschoven... met muziek.

Tegen het einde van de oorlog kwamen de dodenmarsen. Wie onderweg uitviel werd met een nekschot afgemaakt. Haar man was in Bergen-Belsen terechtgekomen: lijken en luizen. Hij kreeg vlektyfus. Ze werden de trein ingeslagen, die vertrok met onbekende bestemming: gebombardeerde stations en ontwrichte knooppunten, voedsel noch drinken, ziekte en dood. Een week, tien jaar, een mensenleeftijd duurde die tocht. Eindelijk, bij Leipzig, werden ze door de russen bevrijd!

De koffiepot pruttelde. Mijn man is nooit meer de

oude geworden. Enige maanden voor we naar Israël zouden vertrekken stierf hij aan longontsteking...

Een klein wit vlaggetje zweefde boven tafel. De oorlog was afgelopen. De ogen werden gedroogd. Het verhaal ging verder...

VI

1

Wolken dreven door Peter heen. Hij had gisteren de gehele dag achter de schrijfmachine gezeten. Hij kwam er niet uit. Het leven deed zich in een zo grote verscheidenheid voor, dat hij er steeds minder van begreep. Beneden zei hij, dat ze met avondeten niet op hem hoefden rekenen: hij at in de stad.

Het waaide eerste herfstbladeren. De middag schemerde langs de huizen. Oom en de heer Dodewaard moesten zijn nieuwe adres nog weten. Hij klopte aan bij Chaim en Izaak. Ze waren niet thuis.

De heer Dodewaard deed open. Hij droeg zijn donkere kostuum. Schelpen glansden over tafel. Hij moest straks naar Vredenhof.

- Een begraafplaats?
- Als zovele.
- Familie?
- Een vreemde... Overal op de wereld sterven ze en worden ze begraven. Daar houd ik hem levend!

Peter zweeg. De heer Dodewaard borg de schelpen in de zwarte dozen en schoof deze in het mausoleum. Toen stapte hij de begraafplaats op. Grint knarste tussen zijn tanden. Hij telde de graven: honderd, tienduizenden, miljoenen over de hele wereld. Waar was nog iemand te vinden die leefde. Uit welke bodem, uit welke aarde! In geestgronden lagen ze, tussen verrotte kransen. Geen teken. Zwarte wanden die oprezen uit zwarte aarde, kisten vol! Overal lijken, die nog verbrand moesten worden...

De heer Dodewaard gaf hem een hand. Zijn ogen waren uit de kassen verdwenen.

- Vaarwel...

Hij stommelde de trap af. Peter kroop naar boven. Hij klopte aan met een knook.

Oom danste.

- Ik zou graag schilderijen van tante willen zien. Zijn stem klonk als uit een ander lichaam.

- Ja, dat had ik beloofd, zong oom. - Kom maar mee! Hij vloog van bloem tot bloem.

Hij tikte aan de deur van het atelier, deed deze langzaam open en stak voorzichtig zijn hoofd door de opening: - Ben je bezig? Zijn stem geurde als een meisje.

- Het komt weer niet uit!

Oom duwde de deur geheel open en wenkte. Overal verf en kwasten, potten en tubes, doeken, onaf of reeds voltooid. Dwars op het raam stond een ezel. Het doek erop wrong in de verf. Tante zat aan een tafeltje. Ze schudde kaarten en legde ze uit.

- Patience... zei oom zacht.

Hij wachtte tot tante uitgekruist was met boeren en azen, vrouwen en cijfers. Het kwam uit! Ze lachte grommend, met korte schokken in haar schouders. Oom bood haar een sigaret uit het pakje op het tafeltje en stak er zelf ook een tussen zijn tuitende lippen. Hij streek vuur. Ze zoog rook in haar longen en spoot zwarte wolken uit neus en mond terug. Oom kringelde wit.

- Peter is hier. Hij wil graag werk van je zien.

Tante schudde de kaarten. - O, hoe gaat het!?! Ze keek niet om, maar legde het spel. - Laat jij wat zien, Jean!

Oom sleepte schilderijen aan, daar, waar het meeste licht viel. Herfstlicht. Bladeren dwarrelden neer in nauwe rechtlijnige straten, op sombere pleinen. Landschappen strekten zich uit in kleurloze tuinen naar zwarte horizonten. Massagraven, oorlogsgraven, eregraven. De aarde leek nooit genoeg omgeploegd!... Daar liep de heer Dodewaard op Vredenhof. Hij zocht een teken van leven. Een lichaam tussen grafzerken, binnen de kleine tuintjes gesprekeld marmer, omgeven door een ketting, aan weerszijden versierd met uitgebloeide tuilen. Alles liefderijk ingeperkt tot meerdere glorie van de nabestaanden. De heer Dodewaard doolde voort, graf na graf, scheen eindelijk iets gevonden te hebben, liep sneller en verdween opeens achter een familiegraf. Toen hij weer tevoorschijn kwam, droeg hij een donker brok aarde, dat geen aarde was, er groeide geen groen. Het was een schilderij, dat hij op het familiegraf hing. Weer dook hij weg en nogmaals bracht hij een schilderstuk mee en dat telkens en telkens weer: zure, beschimmelde aarde. Hij bedekte er de graven mee, dolf er de doden onder, legde ze als kleurloze kaarten uit over de gehele begraafplaats en stapelde ze op tegen de zwarte roerloze stammen der bomen tot aan de hemel! De gehele aarde bedekte hij er mee tot ze stonk! Hij vervloekte het licht van zijn geboorte op deze kloot! Plotseling duisterde de begraafplaats dicht, kraakte er vuur en was hel en duisternis alom. Het enige licht dat zacht door het donker bleef stralen kwam van een engel. Hij nam langzaam de gedaante aan van oom Jean...

Het was gaan regenen. Het onweerde. Duisternis kroop in de hoeken van het atelier. De engel sleepte zwarte

doeken weg. Als een halfgodin doemde tante op uit verf en bedorven aarde en boog zich krijsend over de puzzel van haar leven: het kwam niet uit! De engel wiekte weg. Peter volgde hem. Hij sloot een schaduw achter zich. De engel stond in een klein vertrek. Het was het keukentje. Er stond een oude kanapee, waarop de engel sliep. Een pijp liep door het keukentje naar het dak. Het potkachelkje stond bij tante in het atelier; oom kreeg 's winters warmte van de pijp. Verder droop er een gaskomfoor. Bleef hij eten? Nee, hij at in de stad.

Oom danste naar het andere vertrek. De gangetjes voerden uit een grafkelder. Hij stak een kaars aan.

- Een glas wijn dan?

Peter snakte. Alles lag in hem dood. Oom bood hem een glas. Hij rook er aan: de aarde geurde!

- Hoe vond je het werk?

- Weinig kleur... stamelde hij.

- Je had haar vroeger werk moeten zien. Leg een lijst op een stuk franse grond en je hebt een frans landschap. Prosit!

- Waarom kwam u naar Nederland?

- Angeline kon haar aard niet loochenen. Naarmate ze ouder werd, werden haar de franse lichten te ijl, te licht. Ze kon het esprit niet opbrengen om eterische landschappen te schilderen, het koloriet van dorpen en mensen werkelijk te maken. Het werd alles zwaar en donker.

- Te hollands?

- De hollandse meesters schilderen zwaar noch donker. Hun tonen zijn even gevoelig. Hun palet draagt de kleur van hun land.

- En tante?

- Angeline is een hollandse. Misschien is ze geen schilderes in de zin van een meester... Oom legde een vinger langs de lippen. - Dat mag ze nooit weten, fluisterde hij.

- Moet men dan beslist een meester zijn om te kunnen schilderen?

- Ik bedoel met een meester de gaafheid, de artistieke persoonlijkheid. Eerst dan is men schilder!

- Ging het in Holland slechter?

- De wolken zijn er zwaar; seizoenen, landschappen, dorpen en mensen vergaan voor haar in regen en mist. Haar groenen, grijzen en roden mengde ze met zwart, steeds meer zwart...!

Oom stakte.

- Was... bent u gelukkig met haar? De vraag was er uit voor hij het besepte.

Hij schrok. Oom bloosde.

- Ze is mijn vrouw, ontweek hij.

Peter durfde niet verder de wijn in water veranderen. Oom teugde aan zijn glas.

Hij schonk de glazen opnieuw tot de rand vol.

- Is er nog een doek uit haar franse tijd?

- Nee. We hebben alle doeken in Parijs kunnen verkopen.

- En de hollandse werken? Heeft ze tentoonstellingen?

- Ze schildert alleen nog voor meneer Aaldertsen.

- Een kunsthandelaar?

- Een psychiater... Hij heeft een enorme praktijk in het Gooi. In zijn tuin achter zijn villa heeft hij een doolhof laten maken, bestaande uit overdekte stenen gangen. De wanden van deze spaarzaam verlichte gangen omvatten een verzameling schilderijen die hij van mijn vrouw kocht. Hij komt hier een paar keer per jaar...

- En geldt die verzameling als therapie voor zijn patiënten?

- De doolhof is geheel privé.

Oom zweeg. Na enige tijd vervolgde hij: - Dokter Aaldertsen vindt Angeline een interessant geval.

- Bewondert hij haar?

- Zeer.

Peter dacht na. - Hij bewondert haar waarschijnlijk, omdat haar werk hem laat vermoeden wie hij zelf is.

- Dan zou Angeline wéten wie hij is?

- Ze verbeeldt landschappen, scheidt werelden en laat dokter Aaldertsen er in dolen.

- Ze woont er zelf middenin! Oom sprong op. - Kijk om je heen!

- Tante weet dat er een uitweg is, een uitgang. Ze schildert, omdat ze weet dat Aaldertsen koopt. Hij koopt niet, omdat tante Angeline schildert!

- Ze kent hem dus! Zou hij haar kennen?

Oom Jean zweeg opnieuw. Hij leek een klein smal jongetje.

- En jouw boek? vroeg hij zwak.

- Ik schrijf morgen verder, antwoordde Peter.

2

Hij had in de stad gegeten. Het weer was veranderd. Het regende mot. Peter was doornat. Hij ging niet naar huis.

De stad liep langzaam vol regen. Zachte aanhalige regen, die over de gezichten der mensen streek. De straten liepen langzaam leeg, huizen vulden zich. Ze werden licht en stegen als verlichte ballons aan een geïllumineerde hemel. De hemel beloofde.

Waar hij nu liep werden straten en grachten smaller. Uit kroegen en bars tingeltangelde muziek. Achter de ramen lokten reclamebiljetten en foto's van striptease-danseressen. Hij gluurde langs een gordijn. Rosse licht lag languit in lege stoelen. Bij de opgepoetste tapkast hingen een paar klanten.

In de volgende straat zwaaide een dronken man hem tegemoet. Hij klampte Peter aan, sloeg hem op de schouder en vond hem een fijne jongen. Hij kon meegaan een biertje drinken of een borrel, hij had het maar voor het zeggen. De man leunde zwaar tegen hem aan en keek hem van onderop met hondeogen aan. Speeksel droop hem uit de mond; in de hoeken beefden schuimblaasjes. Zijn vrouw had hem bedrogen. Ze was er met een ander vandoor. Hij was alleen, helemaal alleen. Hij zocht haar. Drie dagen zocht hij haar al. Ging hij mee zoeken? Hij kon gerust een borrel krijgen of een glas bier, een groot glas! Peter loodste hem een café in. Een paar koppen zwarte koffie en een bord hete erwtensoep. Hij betaalde.

Langs de grachten en in de stegen begonnen zich de eerste bloemen te schikken. De gehele dag hadden ze nog in de knop gelegen en eerst nu ontvouwden ze zich: nachtbloemen. In de kleine vitrines openden ze zich in rood en geel, groen en blauw en bloeiden blank. Holland was het land van de bloemen. In ieder huis bloeide wel een bloem in de vensterbank.

Hier toonde zich het leven! Hij wilde er over schrijven, moest het leren kennen. De regen streelde niet meer, de hand van de wind ging aarzelend langs hem heen. Bomen waren in aantocht. In de kruinen schemerden roze wolken. Hier ontwaakte de stad. Rond de oude

kerk vibreerde het leven op kinderhoofdjes, in trapportalen en in kamertjes van gekleurd glas. Op de grachten bloemen zonder tal.

Hij aarzelde als de wind. Rode zijde ruiste in hem aan. Een groene bloem ontvouwde zich en wenkte hem met een blank blad. Ze droeg twee oesters. Hij daalde het souterrain in. Zee suisde in zijn oren. Hij bevond zich hier onder amsterdams peil.

- Dag schat, ontving ze hem. Twee diepzeevissen spartelden onder een kleine tafel uit en zwommen op hem toe. Bloed stond in zijn broek.

- Ik... ik zou je wat willen vragen, haperde hij.

- Vraag gerust, lieveling. Haar mond lachte rood stuifmeel. Haar violette ogen dreven verre kusten.

- Ik zou iets over je leven willen weten.

Ze lachte in enkelvoud.

- Journalist?

- Ik ben aan een boek bezig.

Ze verlepte onder zijn ogen.

- Ik zit hier om geld te verdienen.

Hij kwam boven water en haalde gretig adem.

- Wat je anders verdient zal ik betalen.

Ze zuchtte. Haar bloem viel af.

- Dat kan ik niet doen, zei ze.

Toen hij uit zee bovenkwam, hing wier hem in natte slierten om de hals. Mosselen piepten tussen zijn benen. In zijn hand hield hij een lege schelp...

VII

1

Hij was geheel bij de dames Vasnunes ingeburgerd. Hij at bij hen en zat vaak 's avonds verdrongen in een diepe fauteuil een boek te spinnen. Wanneer mevrouw geen huiswerk korrigeerde, breide ze aan een trui voor hem. Voor haar man had ze ook gebreid, ze vond het gezellig. Rena maakte haar lessen, las eveneens, speelde piano of studeerde viool.

Een wilskrachtig meisje, vond Peter. Hij keek zo nu en dan op uit zijn boek en sloeg haar gade. Donker, donker en smal. Het bleke gelaat deed hem aan Chaim denken. Haar neus was even gebogen, een dunne sterke neusrug. De kin verliep spits en een kleine mond tekende energiek af tussen scherpe neuslijnen. Een tenger lichaam, soepel als van een kat. Haar ogen zongen geslachten ver en brandden een schier onblusbaar vuur!

Hij wist niet waarom hij haar zo nauwkeurig waarnam. Ze boeide hem. Ze was anders, onhollands. Er straalde iets van haar uit, een onzichtbare zon. Ze kon blij zijn als een kind en nukkig als een spaans bergezeltje. Herfstwind floot door de tuinen en sloeg joelend in de takken. De haard brandde. Hij voelde zich behaaglijk.

Rena speelde viool. Paganini. De stukken vlogen er af. Haar kin beet in de houder, dunne vingers roffelden over de snaren, de stok striemde! Ze genoot! Hij kon niet nalaten in zijn handen te klappen. Ze speelde opnieuw. Andere stukken. Wieniawski. Op de piano Granados en Albéniz! De avond een feest!

Hij schreef dat het een feest was. Rena was enige keren boven geweest. (De woensdagmiddagen zorgde hij ervoor thuis te zijn) Had hij het niet koud? Zo nu en dan stak hij het petroleumkacheltje aan. Hij mocht gerust beneden komen om te schrijven. Ze vroeg belangstellend naar zijn vorderingen. Hij las haar een hoofdstuk voor.

Het was een zaterdagmiddag dat hij Rena en haar moeder de trap hoorde opkomen. Vanuit school hadden ze elkaar in de stad ontmoet om te gaan winkelen. Hij had de hele morgen hard gewerkt. Het achtste hoofdstuk had hij beëindigd. Hij rekte zich uit, stond op en keek uit het kleine venster de tuinen in. Daar liep Rena. Ze plukte een bloem en stak die in haar haar. Toen drentelde ze het grintpaadje af langs de rododendrons en ging onder enige heesters door. Ze liep toe op iets, dat wit door de struiken schemerde en hoewel ze soms half schuilging achter een wirwar van takken en stammen, zag hij haar duidelijk: hij volgde haar bloem. Ze bleef voor een stenen beeldje op een sokkel staan: een cupidootje. Ze streelde het steen, dat rood schemerde onder haar bloem. Eensklaps wierp ze het donkere hoofd in de nek en lachte haar tanden bloot: een bergezeltje. Het was een roos die ze in het haar droeg, een rode roos.

Hij kon alles onder zich zien afspelen op de plek waar ze stond. De aarde was bedekt met rode, gele en bruine bladeren. Daartussen waren de optochten der mieren. Met stoeten trokken ze als naar één plaats: de arena! Rena stond er midden in en lachte. Een dode muis lag dicht bij haar voet. Ze trapte er bijna op. De mieren liepen er dwars overheen. Enkele kwamen onder haar hak terecht toen ze haar voet verzette. Ze werden in de aarde

geperst, maar groeven, zich onder de druk vandaan en bevrijdden zich. Ze waren niet te doden: ze behoorden tot een wijs volk! Een aaskever begon het lijk van de muis te ondergraven. Het kadaver zou langzaam in de aarde verdwijnen tot voedsel voor het nageslacht.

Rena kwam langzaam uit de struiken tevoorschijn en liep het pad terug. Onder zijn raam stond ze plotseling stil en keek omhoog. Ze nam een sjaal - die hij nog niet eerder had opgemerkt - en zwaaide hem daarmee toe: de doek was rood.

Hij draafde naar beneden, stootte de deur open en bleef stokstijf staan. Rena stond midden in de kamer. Op tafel lagen pakjes. Ze had een vuurrode omslagdoek in haar handen.

- Hoe vind je hem?

Hij mompelde iets van prachtig en staarde haar aan. Ze lachte.

- Of houd je niet van rood!

- Jawel... maar, herstelde hij zich, - ik wou iets vragen.

Haar moeder kwam het vertrek binnen.

- Klopt en gij zult opengedaan worden, vraagt en gij zult antwoord krijgen!

Hij meesmulde.

- Ik wilde u en uw dochter voor vanavond uitnodigen.

- Gaan we uit! juichte Rena.

- We zijn net thuis, kind!

Hij probeerde voorzichtig.

- De opera?

- Zie je wel! jubelde Rena en zwaaide met haar doek.

- O, daar was mijn man zo dol op! Welke gaat?

- Carmen.

- Ik ben Carmen! Ze sloeg haar doek om en maakte een paar danspassen.
- Bedaar toch! Het zou heerlijk zijn. Maar zou je het wel doen, jongen? Ze vroeg dit, hoewel ze op de hoogte was van zijn vrij goede financiële omstandigheden. Het viel hem tegen.
- Anders zou hij het niet vragen, antwoordde haar dochter.
- Hij lachte wrang.
- Nou, fijn dan!
- Ik ga meteen opbellen!
- Hij greep zijn jas en stormde de trappen af.

Rena droeg die avond een geel toiletje en daarop haar rode sjaal. Hij had een taxi willen bellen, maar de dames gaven er de voorkeur aan te lopen. De schouwburg was niet ver. Ze zaten zaal.

Het orkest stemde. Mensen druppelden binnen. De gaanderijen waren op enkele hoeken na bezet. Een uitverkocht huis. Mevrouw Vasnunes las de handeling. Sommige dames speelden blootruggetje of décolleteetje. Rena straalde. Hij zat naast haar en keek steeds achter haar om. Ze had een mooie rug onder haar sjaal. Ze viel op, dat donkere meisje in eenvoudig geel met een rode doek. Men keek verholen, merkte hij. Het gaf hem een gevoel van trots!

De voorstelling had een aanvang genomen. Carmen, de sigarettenmeid, dansend in de herberg. De bloem. Don José. Het verhaal ontrolde zich. De muziek weefde de kleuren en kleurde de sentimenten. Het was een feest dat zich dramatisch ontwikkelde.

In de pauze dronken ze koffie. Haar man had zeker vijftig opera's gezien, sommige zelfs drie tot vier keer. Ze was vaak meegeweest. De Italianen in Carré. Dat was nog eens een tijd. Carmen had ze nooit gezien. Peter hoorde de helft niet. Hij deed alsof hij luisterde, maar keek langs haar weg naar Rena. Ze was in Spanje en keek uit naar Escamillo.

Na de pauze trekken de smokkelaars 's nachts de bergen in. Rena verkiest vrijheid boven liefde; José is wanhopig. Carmen legt de kaart: patience! Het komt niet uit! Steeds is de uitkomst, de dood. De stierenvechter komt ten tonele. Uit het duel tussen hem en José redt de zigeunerin Escamillo. Hij nodigt allen uit het stieregevecht te Sevilla bij te wonen, waar hij zal overwinnen! Rena is reeds geheel in zijn ban!

Het laatste bedrijf is het feest. Paganini, Wieniawski, Granados, Albéniz! Rena speelt viool, danst met de rode doek. Hij moet haar vragen. Hij zal haar terugwinnen. Victoire! Ze werpt de ring weg! Het mes... Toreador, en garde!

Peter was doodsbleek opgestaan. Zweet brak hem uit. - ...Ik ben zo terug, fluisterde hij Rena toe. Het applaus brak los. Hij zweefde onder de handen de rij uit. In de koele gang zocht hij de toiletten. Hij gaf over.

2

Het mistte. Tussen de huizen was de mist nog staande te houden, doorlichtbaar. Hij liep het park in. Een ondoorzichtbare grijze zee dampte hem tegemoet. Zijn voeten waadden vaag beneden hem over een zeebodem, een bedding van iets waarvan hij de oorsprong niet kende. Zijn

hand dwarrelde als een vreemd zeedier naast hem voort. Langwerpig gestreepte vissen zwommen regelmatig voorbij. Overal dreef wier. Alle leven was voortgebracht uit zee. Hij bewoog zich embryonaal. Twee zeepaardjes zaten op de rug van een langwerpig gestreepte vis en maakten onverstanebare geluiden. Op een andere plaats zaten twee lipvissen aan elkaar gezogen. Donkere gedaanten doemden op, dreven voorbij en losten weer op. Door het wier sloeg een golfslag.

Een stroom voerde hem mee. Hij sloeg bijna te pletter tegen een rots die in zee stak: het was een standbeeld. De vlek van de maan spoelde soms vluchtig over de schedel. Hij wortelde naast het wier, schoot op en bewoog zijn takken. Hij stond te bladeren boven kabbelingen. Uit zijn stam zwom een verticale vis, die een zandbank opdreef.

- Pardon, kunt u mij misschien de weg wijzen? hapte zijn vis.
- Gaat u zitten, antwoordde het standbeeld.
- Nee, ik moet verder.
- Gaat u dan van waar u komt.
- Van waar kom ik?
- Verder dan een standbeeld kunt u niet. Gaat u toch zitten.

Zijn verticale vis zwom verder de zandbank op.

- Ik ken u niet!
- Daarom zijn we hier.

Een lichtgevende zeebloem schoot met rode weerschijnen naar voren: - Zoekt u mij soms?

De vis wees met een vin naar boven. - Meneer denkt dat ik kennis wil maken.

- Dat dacht ik ook. En waarom niet?
- Ik ben verdwaald.
- Smoesjes! veranderde de bloem van kleur. - U weet heel goed wat u wilt!
- Ik wil verder.
- Dat zeggen ze allemaal. Maar met een boog zwemmen ze terug.
- Alles heeft zijn baan, zei de schedel in de maanvlek.
- Ik ben hier nooit geweest, kieuwde de vis.
- Hoeft ook niet. Eens komen we hier allemaal, fosforesceerde de bloem.
- Maar... het is hier toch geen kerkhof!
- Blijft u zitten, maande de schedel. - En u, juffrouw, gaat u ook zitten.
- Ben ik iemand die op een kerkhof gaat zitten?
- Nee... U ziet er lief uit. U bent een aardig meisje.
- Laat dat meisje er maar af. Voor jou wil ik wel aardig zijn.
- Zo bedoel ik het niet.
- Hoe dan? schoot de bloem op.
- Ik weet het niet. Ik zei toch dat ik verdwaald ben.
- Geen ster raakt uit zijn baan, maanlichtte de vlek op de schedel.
- Ik was revuester. Later ster bij de opera. Maar ik verdwaalde en ging de baan op...
- De melkweg vloeit van sterren, antwoordde het beeld.
- Als je een kind moet voeden en je hebt geen melk...
- Bent u getrouwd?
- Verdwaald als u!
- Vreemd, dat we elkaar hier ontmoeten, spoot de vis een mondje water.

- Sterren lopen soms miljoenen lichtjaren uiteen, zei schedelveld koeler maan engelman.
- Ik dacht: u wilde kennismaken! bloeide de bloem open.
- Het beeld hield me op!
- Eenzame...
- Ik ben blij dat ik met iemand praat. Ik wil hier niet alleen zijn.
- Miljoenen lichtjaren ver zijn we... schedelde het maanvlekdak.
- Wanneer je me aardig vindt, laat ik je niet alleen, ruiste de bloem haar rood.
- ... Tenslotte word je steen...
- Misschien kunnen we samen de weg vinden! sloeg de vis zijn staart horizontaal.
- De weg loopt dood! antwoordde de heer Dodewaard.
- U begint griezelig te worden!
- Hij wordt oud, lichtte de bloem zeewaardig op. - Ik ken hem al jaren. Een sterrenkijker, geloof ik.
- Vroeger droomde ik naar de maan, symbool van liefde. De maan is koud. Een donkere koude ster, steende het beeld.
- Ik zie ze vaak op deze bank. Zeepaardjes, staart in staart. Hun ogen bleek van maan. Verdwaalden als wij. Liefde noemen ze dat, bloemde de bloem zee.
- Maar liefde bestaat! Dat kent iedereen toch in zijn leven? sprong de vis.
- Liefde? Bah! De bloem schoot groen.
- Liefde is een aandoening die je uitholt of versteent, zei het maanbeeld.
- Ik weet wat liefde is! vuurde de bloem rood aan. - Ik heb het moeten leren!

- Liefde is niet te leren, vismaalde de vis.
- Je krijgt het als rauw vlees tussen je blaadjes geworpen. Je moet er in bijten!
- Maar dat is geen liefde!
- Wat dan wel! knalde de bloem.
- De vis schrok zich de schubben.
- Neemt u me niet kwalijk... Ik ken u niet. U bent wel aardig, maar liefde... Je ontmoet iemand. Je maakt kennis...
- Met een standbeeld!
- Wanneer het een aardig meisje is trouw je? lispelde de bloem.
- Je hart zegt iets. Het klopt luid.
- Iedereen hoort zichzelf het liefst... sloot de bloem zich.
- Liefde is te koop voor een parel, een korrel zand.
- Liefde is iets van de sterren, verdedigde de vis zich en stak zijn rugvin op.
- Van de maan. IJskoud! vlekte de schedel maanziek.
- De bloem gaf bescheid.
- Liefde is een geval dat zich voordoet. Het kan toevallig samenvallen met gunstige omstandigheden en je trouwt netjes!
- De vis gaf het niet op.
- Ik geloof in liefde!
- Waarom dwaal je dan? sprak onverbloemd de bloem.
- Ik weet niet hoe ik hier ben terechtgekomen, moest de verticale vis bekennen.
- Dat weten we geen van allen. We zijn aan het einde van een weg! stelde het standbeeld steenhard vast.
- Ga met mij mee, opende de bloem zich opnieuw.
- Weet u de weg?

- Wat praat je toch? Wie weet ooit de weg!
- Waar gaan we heen?
- Waar het warm en zacht is...
- Maar ik wil naar huis!
- Je dwaalde toch?
- Dat wel...
- De voeg tussen steen, dat is je hart! beweerde maanlicht het schedeldak.
- Kom mee!
- Waar breng je me?
- Het park staat voor iedereen open... Haar bloementakeltjes pakten zijn vin en samen zwommen ze weg, achter het standbeeld om...

Met moeite scheurde Peter zich uit de aarde los. Hij liep moeilijk op zijn wortels, zijn takken kraakten. Hij schudde zijn kruin die nat was. Bladeren vielen hem af. Het was herfst. Hij kon zijn handen weer goed zien. De maan scheen helderder; de mist trok op. Hij was vergeten het standbeeld te groeten.

VIII

1

Chaim en Izaak bewoonden de grote kamer met heel hun hebben en houden. Twee witte ijzeren ledikanten troonden langs de zijwanden.

- Van het Plein.
- Een krats! viel Izaak bij.

Een zelfgetimmerde boekenkast waar de boeken uitpuilden en een duitse piano sierden de overige wanden. Daartussen was het markt. Van alles lag en stond er uitgestald: een grote en een kleine tafel, stoelen en krukjes, boeken, een bandopnameapparaat, borden en kommen, muziek, een stemvork, kam en tandenborstels, enzovoort.

- Ga toch zitten, nodigde Chaim, en schoof met een enkele handbeweging allerlei voorwerpen uit een rieten stoel.

- Stoor ik niet?
- Dan hadden we je niet opengedaan! grinnikte Izaak.
- Studeer je? vroeg Chaim.
- Ik schrijf.
- Verhalen?
- Ik ben aan een roman bezig.
- Het leven geromantiseerd betrappen! zei Izaak.

Chaim op de pianokruk draaide een slag in het rond.

- Thee? vroeg Izaak.

Peter knikte, in gedachten.

Izaak ging de gang op met een keteltje.

- Lijkt me moeilijk een boek te schrijven, zei Chaim.
- De opzet gaat meestal wel. Maar om vol te houden.

Ik weet niet of ik zo'n lange adem heb.

Izaak stak het gas aan.

- Heb je al meer geschreven?

- Sprookjes.

- Sigaret? Izaak hield hem een pakje voor.

Hij bedankte.

Izaak stak een sigaret op en gaf Chaim vuur. - Zijn sprookjes niet uit de tijd? merkte hij op.

- Sprookjes zijn van alle tijden.

- In Israël hebben we geen tijd voor sprookjes! Het water in het keteltje begon te suizen.

- Ben je de oude joodse verhalen en liederen vergeten? draaide Chaim op zijn kruk.

- Ik denk aan de toekomst! antwoordde Izaak droog.

- Verleden, heden en toekomst is een drieëenheid. Je kunt je niet losmaken!

- Wat geweest is is geweest! sneed Izaak af. - Zie deze buurt. Het is het beste het verleden zo snel mogelijk te vergeten.

- Ben jij dan die duizenden, die tienduizenden vergeten? Je vader en moeder, broers en zusters? Je hele familie is vergast!

- Ik kan bij de dood niet toeven en treuren. Het leven gaat voort. Israël is een nieuwe jonge staat! Daar hoor ik thuis, daar wil ik leven en werken!

Hij had op verbeterden toon gesproken. Het water float. Hij inhaleerde diep, draaide het gas uit en schonk water in een pot.

- Ik neem de herinneringen mee naar Israël. Het dierbaarste, dat ze me hebben nagelaten.

- Overbodige ballast! Ik wil het nieuwe! Het oudtesta-

mentische volk is jong genoeg om het nieuwe te kunnen aanvaarden en waarderen. Daarin ligt de kracht van onze jonge staat! Hij sprak gestikulerend; schonk daarna thee. Chaim deelde koek.

- Je vergeet dat het het oude land is waarop we bouwen.

- Ik geloof dat het een niet zonder het ander kan, zei Peter.

- Er is maar een ding nodig, hield Izaak vol. Hij nam een slok gloeiende thee. - Vernieuwing! We kunnen ons niet bij Bach of welke duitser ook blijven ophouden. We moeten verder: Distler, Pepping, Reda!

- Wie hebben onze ouders vermoord!

- De Duitsers? Waarom niet de Engelsen en Amerikanen, de Russen? Misschien hebben we zelf onze ouders gedood. Waar ligt de schuld? Wie heeft schuld? Wat is schuld? Er is alleen werkelijkheid! Ik ben geen historicus en nog minder een hystericus! Ik wil leven! Er is genoeg gedood!

Er werd geklopt.

Chaim deed open. Het was Corrie. Hij kwam om postzegels. Het kind hijgde licht en keek bedremmeld naar Peter, die hij herkende.

- Dag, zei Peter en stak zijn hand uit. Het kind legde er zwijgend een kleverig pootje in. Chaim zocht zegels bijeen. Hij scheurde ze van enveloppes, die hij overal onder en tussen vandaan trok. Hij liet er enkele zien.

- De twaalf stammen van David.

- Spaar je die allemaal?

- Pappa, kwam hees het stemmetje.

Zijn vader bleek ze te verzamelen. De dubbele zegels plakte hij voor Corrie in een schrift. Het kind moest afleiding hebben.

Hij mocht enige rondjes op de kruk draaien en kreeg koek van Chaim. Even later zong deze joodse liederen, zich begeleidend op de piano. Het kind zat op zijn schoot en vlijde zich tegen hem aan. Het schriële koppetje bewoog op de ademhaling van Chaim, alsof het nieuw leven ingepompt kreeg. Het lijfje deinde mee naar een nieuw beloofd land. Toen Chaim zweeg, was het kind in slaap gesukkeld. De koek stak onaangeroerd uit een kleine vuist.

Peter bood aan de jongen naar boven te brengen. Hij wilde nog naar zijn oom. Of hij volgende week op een intiem feestje kwam, vroeg Chaim. Hij was dan jarig. Peter wilde graag komen. Izaak nam een partituur door.

2

Bij oom was bezoek. Hij deed heel geheimzinnig en schoof, staartdansend als een gebiologeerde slang, door de gangen naar zijn hol. De psychiater uit het Gooi bleek er te zijn. Hij was bij tante in het atelier. Hij was er al een uur. Zolang duurde een bezoek nooit! Hij zocht meestal een paar schilderijen uit die tante het laatst geschilderd had en vaak nog op haar atelier stonden. Peter schrok van een dierlijke kreet. Daarop volgde een zwaar onbedaarlijk lachen. - Dat is 'em! sidderde oom. Het gelach ging in een hogere toon over. Dat was tante.

- Komt hij kopen? vroeg Peter.

- Altijd. Twee, drie, vier. Het hoogste aantal is tien geweest. Oom stond op zijn staartpunt. Zijn ogen schenen op zijn hals te balanceren. Hij streek met zijn tong vluchtig langs zijn bovenlip. Oom was niet giftig.

Het brullen schoot opnieuw omhoog. Tante golfde er

met een grote roller achteraan. De schilderijen verdronken en kwamen met hun buik bovendrijven: zwart.

- Daar komen ze! Oom schoof verstijfd achter het tafeltje. Het geklos had een aanvang genomen. Het werd overdreund door de gang van een dinosaurus. Tante verscheen met twee koppen! Van haar hoofd steeg zwart haar op tot een woest gebergte. Het gebergte bleek de kop van een Himalajamens. Hij dreunde achter tante aan, links en rechts tegen ramen en lijsten schoppend. Achter hem vielen schilderijen als valluiken dicht. Tante bleef in het kleine vertrek staan.

- Wil jij dokter even uitlaten, Jean!

Oom smolt naar voren. Hij leek opeens een muis, een nietige kleine muis. Hij trippelde wit het gangetje in, gevolgd door een zwartgebaarde woeste kater.

- Angeliën!!

De galm gongde zwaar na tussen de schilderijen.

- Hij heeft alles gekocht! riep tante en gebaarde bezwerend over de gaanderijen.

- A... alles...? stotterde oom.

- Alles! bezwoer tante nogmaals. - Morgen wordt alles weggehaald! Ze kloste woest weg.

Oom zeeg als een heilige slang ineen.

IX

1

Ze waren vrienden, meer dan vrienden mocht hij wel zeggen. Haar vrije uren werden besteed aan het lezen van gedeelten uit zijn boek, aan wandelen of fietsen. Want hoewel Peter niet van fietsen hield - hij liep liever - had hij zich een fiets aangeschaft. Zijn vader had een auto gehad, die voor de deur was weggeroest.

Ze wandelden door de binnenstad. Hij liet haar oude geveltjes en verweerde gevelstenen zien. Rena had meer oog voor winkels. In de etalages dansten bloezes en jurken. Ze bleef staan voor een parfumeriezaak: lavendel en maja hadden haar voorkeur. Ook was ze gek op drop. Hij bracht steeds andere soorten voor haar mee. Een keer had hij veterdrop gekocht. Ze vond het enig!

Vaak gingen ze naar de bioskoop. Het deed er niet toe welke film draaide. Het was altijd spannend, op het doek of om naast haar te zitten; geen enkele film verveelde haar.

Ze bleven op het plein kijken naar het voeren van de duiven; enige oude mannetjes waren er artiesten in. De poppenkast trok haar geweldig. Ze gierde om de grollen en grappen, sleepte kinderen naar voren en nam een dreumes op de arm.

Terug namen ze de grachten. Daar hield Peter meer van. De bomen stonden kaal te worden boven het water. Het gaf haar het gevoel gauwer thuis te zijn.

- Mams blijft bij een vriendin eten. Haar man brengt haar vanavond met de auto.

Hij sloot open. Ze liep door naar zijn kamer. Hij hielp haar uit haar mantel. Terwijl hij de mantel weghing, sloeg hij haar gade. Ze keek quasi belangstellend naar het betikte vel in de schrijfmachine.

- Welk hoofdstuk?
- Het negende.
- Loopt het nog?
- Ik ben aan een aardig gedeelte bezig.

Hij kwam achter haar staan, legde zijn handen op haar ranke schouders. Langs haar gezicht keek hij mee. Het papier las uit haar voor, droeg haar beeld: hij kuste haar. Een lichte schok voer door haar heen. Ze wendde zich langzaam onder zijn handen om, sloeg haar armen om zijn hals. Haar mond was geurig.

- Schat...

Ze drukte zich tegen hem aan. Hij streelde haar rug. Ze had dunne veerkrachtige billen. Zijn hand dreef naar boven onder haar oksel. Haar borst was week en willig. Ze maakte een hand vrij en knoopte haar jurk los.

- Breng me naar bed, fluisterde ze.

Het was haar bed, haar kamer. Voorzichtig kleepte hij haar uit. Ze hielp hem met haakjes en bandjes. Hij sloot haar sidderend in zijn armen.

- Nu jij!

Eenentwintig was ze en nog ongerept. Alleen een verhoudinkje met een jeugdvriend.

- Zoals ik?
- Onschuldiger!

Hij ontdeed zich van zijn hemd. - Kijk, zo is een man.

Ze keek naar zijn lichaam, streelde het vluchtig, raakte even zijn penis aan. Een blos vloog over haar wangen.

- Vind je hem vreemd?

Ze schudde haar hoofd. Krullen sprongen om haar heen.

- Sterk, zei ze.

Hij tilde haar op en droeg haar naar bed. Ze sloeg de dekens terug en nestelde zich. Het moest toch eens gebeuren. Peter gleed naast haar. Haar borsten waren groter dan hij dacht. Hij kustte ze. Lange tijd lagen ze omstrengeld. Eindelijk maakte hij zich los en drong bij haar binnen. Ze gaf een kleine kreet.

Of ze gingen fietsen. Zijn karretje liep gesmeerd. Haar bel roestte van het stuur. Er was geen beweging in te krijgen.

- Kan je een bekeuring kosten.

- Ze kijken meer naar achterlichtjes. Ik heb trouwens nooit last met agenten.

- Je bent een meisje.

- Een dame, verbeterde ze.

Lachend reden ze naar de pont. Een zomerse dag lag breeduit over het water. Licht stroomde over schepen en toverde hier en daar oosterse tuigage. Sprookjes openden gouden poorten.

- Ik heb een koldertje gemaakt, zei Peter.

- Een koldertje?

Hij knikte en dreunde dwaas-plechtig:

oktober

ik versober

en verorber

de ober.

- Kannibaal! lachte ze.

Rena wilde langs de zeedijk. Oude vissersdorpjes bewaarden pittoreske kerkjes. Ze vond ze grappig, evenals de huisjes. De houten bouw interesseerde haar weinig. De kerk zonder spits trok haar meer. Hij lag midden in het land, een smalle weg stenigde er heen. Weerszijden goot het licht over weilanden en sloten. Verderop blonken rietkragen uit de zeventiende eeuw. Het land van Rembrandt. Kwam Hendrickje niet uit Waterland?

Achter de kerk van het dorp met de engels klinkende naam liep de weg dood. Aan de andere kant vonden ze een pad dwars door de weilanden, een veeweggetje. Ze was opgetogen. Het avontuur lokte. Er viel meer te vallen dan te fietsen. Rena ging lopen. Een troep schapen liet zich in de vacht pakken. Ze moesten zeker acht sloten over. Een rail lag er telkens naast een zwiepende plank, waaraan nauwelijks een leuning leefde. Een jongensachtige uitgelatenheid dreef haar voort naar de volgende overgang. De aanstaande schooljuf was nog een kind. Tussen koeien door, die moeilijk opzijingen en nieuwsgierig een melker in hen zochten, belandden ze door een hek tenslotte op de zeedijk. Rena gooide haar fiets neer en sprintte tegen de oude dijk op. De stenen verweerden zich en planten beten. Eenmaal boven, strekte zich het meer uit. Een hanzestad verdween in biddend blauw en het goud van een voormalige zee. Het eiland zou verbinding krijgen met de vaste wal.

- Zullen we zwemmen?

- Dat zal niet meevallen, weerde hij voorzichtig af. - We hebben bovendien niets bij ons.

- Dan gaan we zo!

- En als er mensen komen?

- Het is hier doodstil! Wanneer er iemand komt, blijven we net zolang in het water tot hij weggaat.

- Mij goed, deed hij onverschillig.

- Ik kleed me eerst uit! Blijf jij op de uitkijk?

- En ik?

- Jij bent een man! Ze begon naar beneden te klauteren, waar ze zich uitkleedde.

- Is er niemand?

- Nee.

- Kom dan! Hij kwam.

- Trek je schoenen en sokken vast uit, dan kun je me helpen in het water te komen.

Het stikt hier van de stenen.

Hij schopte zijn schoenen uit en stroopte zijn sokken af. Het gras sneed kil onder zijn voeten. Toen hij op de glibberige keien Rena een hand gaf, stond een ruige plant op in zijn broek: hij liet een nimf te water. Ze poedelde met haar benen rond.

- Koud? vroeg hij warm.

- Valt mee! Ze stond tot haar middel. Haar borsten rilden, de tepels stonden rood.

Ze schoot het water in, haar hoofd boven.

- H...heerlijk! hikte ze.

Hij kroop als een pad over de stenen; zette hun schoenen bij het water. Hij ontdeed zich van zijn kleren, vouwde ze naast haar lingerie en legde hun jassen erover. Toen klom hij huiverend terug over de stenen. De ruige plant was ineengeschrompeld tot een knop. IJs groeide aan zijn benen. Rena plonsde op haar rug. Haar borsten dobberden boven. Ze keerde zich om als een vis.

- Durf je niet?

Hij durfde niet, maar deed het toch. Koud staal greep zijn buik. Hij ploeterde borst en schouders nat. Daarna gleed hij onder. Kou sneed zijn adem af. Rood kwam hij boven. Krachtig zwom hij naar Rena.

- Je moet even wennen, zei hij.

Ze zwommen en dreven. Ze pakte hem om de hals en kronkelde haar benen als een aal om hem heen. Hij zonk. Proestend kwam hij boven.

- Het water is helder, riep ze. - Ik zag je helemaal onder.

Hij dook naar haar toe en pakte haar om haar middel. Ze gilte. Hun lichamen rezen watertrappend uit het water op. Ze zogen zich aaneen in een lange kus.

Er was niemand te zien. Ze stapten in hun schoenen en bibberden verder de kant op.

- Droog je met je hemd, zei ze. Hij hielp haar eerst, droogde haar rug. Toen wreef hij zichzelf af en schoot in zijn overhemd. Onder het kledingstuk groeide de plant opnieuw. Rena trok een driehoekje onder haar onderjurk omhoog.

Het was koud geworden. Ze besloten naar huis te gaan. Ze wilde per se over de sluizen.

2

Na het avondeten wilde hij werken. De schrijfmachine stond op het bureau van mevrouw, dat hij mocht gebruiken. De dames waren in de keuken bezig met de vaat. Hij floot. Een moeder was in hem opgestaan. Het huis was prettig. En Rena...? Ze was de dochter des huizes. Hij hield van haar. Hij ratelde een blank vel in de ma-

chine. De dames kwamen de kamer in. Peter knipte het burolampje aan en tikte...

...Hij zou het haar van de week nog vragen, misschien morgen. Een man stond in hem op. Hij moest het weten..... Hield ze van hem? Ze trippelde op de punt van haar pen tussen haar huiswerk. Ze droeg haar sjaal. Het tochtte vaak in oude huizen. Ze was verkouden, zeker van het zwemmen. Vissen en bloemen kun je licht met elkaar verwarren...

...In de tuin droeg ze een rode bloem. Hij was een vis. Eenmaal in het water voelde hij zich thuis. Hij zwom met krachtige slagen door de kamer op haar toe. Hij gleed door haar heen; hij was haar man! Ze geurde zijn bloem. Lavendel. Maja. Hij mocht haar dragen in het knoopsgat van zijn hart. De pen kraste, haakte en spatte inktmoppen. Haar stem vloeiende hard over het rood van zijn bloem. Zijn moeder bracht thee. Het was een lief mens. Haar dochter was meer dan een zuster, ze was zijn vrouw. Een motorisch kind, dat hij met fietsen niet bij kon houden. Twijfelde hij aan haar liefde? Ze bood zich toch niet aan iedere man? Het jeugdvriendje was onschuldig geweest. Ach, hij had een schoolvriendinnetje gehad. In een bosje in het park had zij haar broekje laten zakken en hij de knoopjes van zijn gulp losgemaakt. Ze hadden nieuwsgierig gekeken en elkaar betast. Een schuchter gevoel voor meisjes had hij altijd behouden. Ze waren hem te pinnig. Hij verstond hun taal niet goed, wanneer ze het hadden over lavendel en maja of over Eugène en Rudi. Ze hadden het nooit over Peter. Hij bloosde over de bloemen, die ze vertraptten onder hun kleine hoge hakken. Mieren waren toch een nijver volkje.

Hij had troost gezocht bij onanie. Nu was Rena er! Ze had een man van hem gemaakt, hij van haar een vrouw! Mieren. Een uitverkoren volk onder de dieren. Hij wou een mier zijn!

X**1**

Er werd gebeld. Rena deed open.

- Komt u binnen.

Voor hem, Peter, bezoek? Zijn vader stond op de drempel. Het was de heer Dodewaard. Hij droeg pak en ketting.

Of hij Peter even alleen kon spreken.

Peter ging hem voor naar boven. Hij maakte licht, stak de petroleumkachel aan en bood de heer Dodewaard een stoel. Een sigaar? Hij gaf de heer in het donkere pak vuur. Het pak pafte.

De reden van zijn bezoek betrof oom Jean. Herinnerde hij zich dokter Aaldertsen, de psychiater?

- Die de schilderijen heeft gekocht?

- Weg! Allemaal weg!

- Naar de doolhof?

- Om precies te zijn, naar de kippenren!

- De kippenren...?

Om bij het begin te beginnen. De volgende morgen - nadat hij, Peter, dokter Aaldertsen had gezien - was een grote verhuisauto aan komen rijden, met vlak daarachter de zwarte cadillac van de psychiater. Aaldertsen stapte uit en klom naar boven, de verhuizers vooruit. De in het grijs geüniformeerde chauffeur bleef stram achter het stuur: hij had bevel gekregen streng toe te zien op het inladen der schilderijen. Touw en blok had de heer Aaldertsen verboden. Alles moest worden gedragen.

De heer Dodewaard kwam kijken, op straat. Het ge-

zicht van de chauffeur was onder de pet nauwelijks te zien. Zijn schedel leek ingeslagen. Een weinig spraakzaam persoon. Het kwam de heer Dodewaard voor dat zijn nek tussen zijn schouders was verdwenen. Wat deed hij hier in die lijkwagen? Kwam er niet een litteken onder die pet vandaan?

- Eins, zwei, drei, Feuer!
- Duitser?
- Hollander! Vier littekens! Kop, borst, rug, been! Vuur!
- Oostfront?
- Jawohl! Herr Obersturmführer! Die Russen kommen bald!

Zo een begrafenis zou de heer Dodewaard nooit meer meemaken! Daar kwamen ze de trap af. Geen enkele overlevende in de lijsten. Minsk, Leningrad, Moskou... Op de onafzienbare steppen der schilderijen zwartgeblakerde dorpen, rokende puinhopen, massagraven... Winter in Stalingrad... Verpakt in dekens als deze schilderstukken lagen de gewonden dood te vriezen.

- Eins, zwei, drei! Hij streepte de doden tot turven, twee lijsten, honderden lijsten!
- Feuer! De stuurknuppel van pantserwagen of tank lag in zijn bloedgehandschoeide hand geklemd. - Da kommen die Stalinorgels!

Het ene macabere landschap na het andere werd veroverd en heroverd. De tactiek van de verschroeide aarde en de sabotagedaden der partizanen legden de russen geen windeieren. Russen, russen, rode rossen! De fronten werden uit strategische oogmerken verkort.

- Na de grote, de kleine! kommandeerde boven de kapitein.

- Jawohl, Herr Kapitein. Aaldertsen!

Hij was kapitein geweest bij het KNIL. Als goed vriend van de aziatische volkeren had hij met de jappen onderhandeld. Maar kapitein Aaldertsen was in een kamp ziek geworden, malaria. Tropenkolder werd er gefluisterd. Na de oorlog kwam hij terug naar Holland, werd geridderd en kreeg vervroegd pensioen. Hij kocht een buiten en begon psychiatrie te studeren. Als psychiater vestigde hij zich in het Gooi, waar hij zich een drukke praktijk verwierf. Zijn eerste cliënte werd zijn vrouw.

Het was een jonge freule, psychopate. Ze had niets anders om handen, dan zichzelf en een hond. Door haar te trouwen en de drukte die de feesten na het huwelijk meebrachten, had hij haar aardig genezen. Ze zong - weinig stem als ze had - door het huis, van het ene feest naar het volgende.

Op een van die feesten was ook een danser geweest, oom Jean. Via een Parijse kennis - oom Jean was toen pas in Holland - was hij in kennis gebracht met de familie Aaldertsen. Op aandringen van de jonge freule Hielinga, had oom Jean gedanst. Tante was niet meegekomen. De kapitein - pardon, de psychiater - had belangstellend geïnformeerd naar de produkten van de menselijke ziel van tante. In het Gooi struikelde je over de schilders, beginnende psychopaten: een geklodder dat niets om het lijf had. Hij zag graag iemand die op zijn handen liep, die door zijn schilderijen roste of er in te pletter viel.

- Geef me een borrel!

Peter schonk de heer Dodewaard een cognac.

Vanaf die tijd dateerden de bezoeken van dokter Aal-

dertsen. Hij bewonderde haar zeer. Zij was een vrouw die met haar tanden schilderde! Hij kocht de eerste stukken. Toen zijn huis vol hing, liet hij de doolhof bouwen. Overdekte stenen gangen met schijnbaar geen uitgang.

- De ingang is de uitgang?

- Juist!

Maar de freule wist na de feesten geen uitweg. Ze verviel weer tot de oude psychose. Ze was bang voor de schilderijen, bang voor de doolhof, bang voor zichzelf, bang voor haar man, de psychiater, die maar doorpsychiaterde! Ze moest zich een bezigheid zoeken, die haar beviel en haar geheel kon bevredigen, luidde zijn therapie. Wat wilde ze? Wat deed ze het liefst? Ze hoefde het maar te zeggen en ze kreeg haar zin. Ze had van kippen en hanen en kuikens gedroomd? Die wilde ze hebben?

- Aha! een gezin, stelde de psychiater vast. - Wilde ze een kind?

Ze wilde geen kind. Ze wilde kippen, hanen en kuikens!

- Dan moet de hond worden afgemaakt! Hij zou al die kakelaars en kraaiers doodbijten!

Dat wilde ze niet. - De hond is mijn man.

- En ik?

- U bent de psychiater.

- Dan moet de hond aan de ketting, besliste dokter Aaldertsen.

- De vogels gaan in de rennen! wierp de freule hoog tegen.

- We hebben geen rennen.

- Ik wil ze in de doolhof! Ze zullen nooit buiten komen.

De psychiater dacht dat hij gek werd. Die beesten in

zijn doolhof. De rust, de woeste rust die hij vond bij de donkere schilderijen, zouden ze weggakelen!

- Uw schilderijen kakelen mij doof en dood! De schilderstukken in de rennen en de vogels in de doolhof, dat was de enige oplossing!

Dokter Aaldertsen moest het inzien. Een psychiater kwam niets te dol voor. Misschien verdroegen gevogelte en schilderijen elkaar. Hondecoeter was er een meester in. Ze was tenslotte zijn vrouw en hij haar psychiater.

Maar de hond, haar man, was er ook nog. Toen een honderdtal hanen en hennen en hun veeltallige gele nazaten kraaiend rondstoven in de elektrisch verlichte rennen en elkaar kakelend narenden in de schilderachtige doolhof, toen was het met de woeste rust gedaan, zowel van dokter Aaldertsen als van de hond.

De hond had zich op een nacht van zijn ketting losgerukt en wist in de doolhof door te dringen, waarvan de deur aan stond. Hij verraste slapers en wakers met zijn woeste aanwezigheid en begon een slachting - het gevogelte vloog tegen de schilderijen op en vocht elkaar van de lijsten - welke haar weerga niet had in de annalen van de psychiater-kapitein.

- Geef acht! Presenteer geweer!

Hij greep zijn pistool vanonder het hoofdkussen - een oude gewoonte uit de tropen - en holde in nachtgewaad de doolhof binnen. De slachting was in volle gang. Overal lagen ze te sterven, de barnevelders en leghorns, hollanders en atjehers, javanen en jappen! Er kon maar een overwinnaar zijn! Hij overzag in een oogopslag het slagveld en schoot zijn schiettuig leeg. De hond viel doorzeefd neer!

- U heeft mijn man gedood, zei de volgende morgen de freule effen.

De kapitein had zijn chauffeur opdracht gegeven de kadavers te verwijderen en de kunstwerken schoon te maken. Een beste jongen. Een soldaat die wist wat oorlogvoeren was. Vier keer gewond! Aan welk front deed er niet toe. Elk front was goed. Oorlog was oorlog! Hij was blij hem aangenomen te hebben, toen hij solliciteerde. Over zijn kamptijd wilde Holdert niet praten. Hij was geen spraakzaam man. Maar die BS'ers waren evengrote schoften als de russen, engelsen en amerikanen! Leve Hitler! Die wist van tucht en orde! De kapitein dacht: hij had heel wat goed te maken!

- Jawohl, Herr Kapitein!

Psychiater Aaldertsen had freule Hielinga haar zin gelaten, al moest Holdert dagelijks de schilderstukken reinigen. Die verdomde beesten gebruikten de lijsten als nacht- en schijfstok!

De pluimveestapel groeide echter gestadig. De gaanderijen lagen besmeurd met struif en versierd met eieren, want freule Hielinga raapte geen ei. Het gele dons trippelde bij tientallen voor haar uit, wanneer ze zaad strooide en rende naar het eind van een doodlopende gang, waar de meeste broedplaatsen waren en dokter Aaldertsen nooit kwam. Daar ging freule Hielinga dan zitten op wat oude nesten en neuriede kinderwijsjes.

De toestand werd met de dag ondraaglijker. Er was geen schoonhouden meer aan. Het kakelen echode door de gangen en werd overtroffen door het gelui der hanen, die niet meer ophielden elkaar te antwoorden. Freule Hielinga blafte erdoorheen om haar man. Het blaffen

scheen de vogels nerveus te maken. Eindelijk hield psychiater Aaldertsen het niet meer uit. Hij greep zijn klewang van de muur - boven het bed - en stampte de doolhof in. Links en rechts haalde hij uit, attaqueerde en retireerde, sloeg koppen af, vlerken en poten, waar hij maar raken kon. Hij had in Atjeh niet voor niets koppen gesneld! De hele bliksemse boel moest in de soep! Freule Hielinga, die luid kakelend voor hem uit liep, ontsnapte in het labyrint van gangen en zonk bewusteloos op de oude nesten.

Toen psychiater Aaldertsen uitgeraasd was, kwam hij naar buiten en sloot de doolhof met een sleutel. Bloed droop hem uit de binnenlanden, veren staken hem aan alle kanten uit! Hij had genoeg hanengevechten in de kampongs meegemaakt om te weten wat hem te doen stond!

Na vijf dagen ontsloot hij zijn kunstverzameling. De boel moest grondig gerakkerd worden! Hij riep Holdert er bij. Samen liepen ze de gangen door. Stank sloeg hun tegen! Ze bespraken de plannen. De hele rotzooi eruit!

- Jawohl, Herr Kapitein!

- De verzameling weer op orde brengen!

- Jawohl, Herr Kapitein!

Ze gingen de gehele doolhof door. Op een paar nesten vonden ze de freule. Ze zat verwezen op een kippepoot te bijten. In de namiddag brachten ze haar in de zwarte cadillac naar een inrichting. Het was herfst.

- Willen de heren koffie? Rena vroeg het. De heer Dodewaard wilde nog een borrel. Hij moest eens opstappen. Peter kwam dadelijk beneden, zei hij.

- En oom Jean?

- Dat is waar! Een jaar geleden stierf freule Hielinga. Dokter Aaldertsen stuurde een rouwkaart naar Jean en Angeline. Jean vroeg of ik wilde gaan.

- Als bij vader!

De heer Dodewaard sloeg de borrel achterover. - Ik ontmoette de chauffeur. Hij handelde op bevel van de kapitein en vertegenwoordigde dokter Aaldertsen, die wegens drukke werkzaamheden niet aanwezig kon zijn. Hij bracht me in de cadillac naar Amsterdam. Onderweg sprak hij enige keren.

- Eins, zwei, drei, Feuer!

De heer Dodewaard herkende hem. Hij telde de doeken in opdracht van Herr Psychiater. Toen de verhuisauto geladen was vertrokken ze. Ongeveer tweehonderd grote en kleine begraafplaatsen werden vervoerd. Holdert schakelde de amerikaan in. Even later kwam dokter Aaldertsen naar buiten. Achter hem Angeline. Ze droeg een donkere mantel. Haar lippen waren aangezet met bloed. Aaldertsen hielp haar instappen; de chauffeur vlijde het portier achter de psychiater dicht. Ze zoemden weg.

Oom Jean doolde in een ontstellende ruimte. Wat de heer Dodewaard ook tegen hem zei, hij kwam niet op aarde. In de leegte wachtte hem een doodkist in de vorm van een piano.

- Wat heeft ze gezegd, Jean!

- ...alles is weg...

- Waarom ging ze mee!

- ...alles is weg...

- Wanneer komt ze terug!

-

De heer Dodewaard liet hem. Hij moest op zijn verhaal komen.

- Het tiende hoofdstuk, zei Peter zwak. - Gaat u astublieft verder. Hij schonk het donkere pak nog eenmaal in.

- Vijf dagen duurde het. Hij wilde eten noch drinken. Hij doolde voort waar geen gangen waren. Vanmorgen vond ik hem. Hij zat wezenloos in het atelier op het oude nest van Angeline en hij beet op zijn nagels.

De heer Dodewaard teugde zijn glas leeg. Stond toen bruusk op.

- Ik heb hem naar beneden gehaald! Hij weigert eten; slaapt nu op mijn bed.

Peter rees en daalde in een ruimte. Hij hield zich aan de tafel vast.

- Ik dank u... stamelde hij, en gaf de stuurman een hand.

- Ik dacht dat je het weten moest.

De heer Dodewaard knoopte zijn jas dicht, terwijl hij naar de deur liep.

- Morgenochtend zal ik komen.

De heer Dodewaard stommelde de trappen af. Peter ging bij de dames Vasnunes binnen. Hij duizelde in het licht.

- Voel je je niet goed? (Rena)

- Een kop koffie! (mevrouw)

Hij dronk gal.

2

De volgende morgen voelde hij zich koortsig. Hij moest in ieder geval thuisblijven, vond Rena.

- Ik moet naar oom Jean!

- Peter zal zelf het beste weten wat goed voor hem is, zei mevrouw Vasnunes.

Haar dochter antwoordde, dat hij eigenwijs was. Ze liep balsturig door de kamer en groette hem met een vluchtige kus.

Even later klom hij op zijn fiets, ellendig. Hij peddelde de gracht af en de straten door. Een meisje fietste voor hem uit. Ze droeg een rood wollen mutsje.

Ternauwernood kon hij voor een auto langs. De chauffeur schold hem een aubade!

In de Rapenburgerstraat zette hij zijn fiets tegen de gevel en besteeg de trappen. De heer Dodewaard deed open. Oom Jean lag op de divan en sliep. Hij beduidde hem stil te zijn. Hij droeg zijn donkere kostuum, als moest hij naar een uitvaart.

In zijn witte tricot lag oom Jean als een gestorven pierrot. Het dek was gedeeltelijk van hem afgegleden. Hij stond op en wilde het over hem heen trekken, maar de heer Dodewaard gebaarde niets aan te raken wat oom Jean wakker zou kunnen maken. Deze ademde licht en snel. Soms zuchtte hij en draaide zich om. De donkergeklede heer sloop door de kamer en hield zich onledig met schelpen.

Achter de stapels dozen was gerucht hoorbaar. Geschuiifel en gebonk groeiden. Doden schenen op te staan. Stemmen klonken en vielen weg. Peter rilde. De stemmen vingen opnieuw aan te klinken, een dodenritus. Een klaagzang die hoger en hoger steeg. Vijfde etage. Oom Jean bewoog weer. De zang ging over in tumult, alsof de zangers in de hel waren terechtgekomen. De stemmen

sloegen over en weer in ruzie. Na de begrafenis werd de buit verdeeld...

- De toneelspelers, fluisterde de dood achter hem. Het was de heer Dodewaard.
- En die ruzie...?
- Ze repeteren altijd 's morgens.

Peter staarde voor zich op het houten blad van de tafel. De stemmen zonken weg; de rol was uit.

Een klop op de deur. Hij herkende het en wendde zich vol verwachting om. De donkergeklede heer deed Corrie open.

- Een brief...
- Voor mij?

Als bij toverslag rees oom Jean overeind en wierp het dek af. Zijn benen schoten als witte wortelstokken naar de grond: - De brief! Het was een kreet, die hij vijf dagen en nachten had ingehouden. Hij strekte een magere hand uit naar het kind. Zijn ogen bloeiden grijs licht. De dood reikte oom Jean de brief, die de envelop openritste en de vlinder ontvouwde tot een duif. Oom vloog door de regels. Het leek geen vredesduif. Corrie wachtte in de open deur.

- Hoe wist je dat meneer Jean hier was?

Het kind kuchte. - Meneer Jean is een vriend van u.

- Dank je voor het brengen, bromde de heer Dodewaard.

Het kind kuchte nogmaals en glimlachte. Het leek in de deuropening te groeien: een lang smal jongetje.

- Waar wacht je op?
- De postzegel...

De heer Dodewaard pakte de envelop van de divan,

scheurde er een hoek uit en gaf de zegel. Het kind kromp hoestend in de deurspleet. Het volgende ogenblik was het verdwenen.

Oom Jean zat met de duif op zijn knie. Hij keek in een rood oog, het oog van tante.

- Wat schrijft ze? gromde de heer Dodewaard.

Oom Jean lichtte op. Hij keek verstrooid om zich heen, alsof hij alles nieuw ontdekte. Hij stond langzaam op en ging trillend aan tafel zitten.

- ...Ik moet me niet ongerust maken... Ze gaan samen de schilderijen plaatsen...

...er wordt een nieuwe vleugel gebouwd... Het atelier wordt er in ondergebracht... Ze zal geld sturen... en schrijven... Oom brak. Het hoofd op zijn handen, huilde hij. De duif fladderde gewond naar de grond.

De heer vloekte zwart. Peter trachtte oom Jean te troosten met woorden, die hij zelf niet begreep. Ze beurden hem op en hielpen hem op de divan.

- Een sekreet is het! Ze schildert ze bij tientallen!

Peter beefde over zijn hele lichaam. Ze konden niets doen. Een dokter halen? De heer Dodewaard zei, dat hij het alleen wel afkon. Hij had hem nu hier en zou hem verzorgen. Boven stond het komfoor. Hij kon koken als de beste!

Oom Jean was zacht huilend als een kind in slaap gesnikt. Peter nam afscheid. De trappen leken eindeloos naar beneden te gaan. Hij voelde zich geradbraakt toen hij op zijn fiets stapte.

XI

De dokter schreef hem bedrust voor. Hij lag in de huiskamer op een harmonikabed; Rena zat bij hem en at haar boterham. Hij verdroogde.

- Ik zal sinaasappelen voor je uitpersen.

Haar moeder had vanmorgen een pot slappe thee voor hem klaargezet. De pot was leeg.

Ze kwam met de thermometer. Drie minuten was voldoende. Achtendertig-vier. De hele morgen had hij al koude voeten. Ze zette de haard meer open; misschien had ze nog tijd een warme kruik te maken. Ze repte zich door het huis. Een lieve meid. Een golf warmte sloeg door hem heen. Hij kreeg een erektie; voelde de warme kruik van haar lichaam naast zich. Ze zou hem beter maken. Hij zou nooit meer ziek zijn dan alleen om door haar vertroeteld te worden. Hij hield van haar!

Vanuit de keuken kwam ze op hoge hakken aankwikken.

- Nou? lachte ze en hield de kruik in een gebreide zak omhoog. - Hoe spreekt-ie?

- Woef!

- Foei! zei ze, - ik mag je niet zo druk maken. Ze stopte de kruik onder de dekens aan zijn voeten.

- Ik heb jou liever bij me, zei hij zacht.

- Aan je voeten?

- Overall!

- Malle jongen, zei ze, en sloeg de thermometer af. Haar gang naar de keuken was wiegend. Terug in de kamer, had ze haar muts op. Een rood wollen mutsje.

- Rena...

Ze bekeek zich in het spiegeltje van haar poederdoos, knipte het doosje vinnig dicht en borg het in haar handtasje. Het tasje deed ze in haar mandje. Ze keek vragend op. Hij wenkte haar aan bed.

- Ik moet weg!

Hij pakte haar handen en trok haar zacht maar dringend naar zich toe. Ze boog zich over hem en liet zich, half zittend, op het bed neer. Ze kuste hem. Hij kuste haar over haar gezicht, in haar hals. Hun monden koosden abri.

- Ik hou zo van je...

Ze kirde. Haar boezem bewoog bij zijn gezicht. Hij wilde zich oprichten, maar ze hielp hem niet. Hij streelde haar borsten.

- Hou jij ook van mij?

Ze lachte donker.

- Gekke jongen, zei ze.

- Echt?

Ze legde haar kleine hand op zijn mond en boog zich aan zijn oor: - Moet je dat nog vragen? Ze zuchtte en verborg haar hoofd aan zijn schouder, alsof ze bloosde. Hij zocht haar gezicht en opnieuw vonden hun monden elkaar. Traag ging ze overeind zitten en streek hem peinzend door zijn haar.

- Peter...

Hij wendde zich geheel naar haar om. Haar schoot was onbereikbaar voor zijn hoofd. Hij streelde haar benen in zachtglanzende huiden, haar knieën. Over het blanke vel van haar dij kroop zijn hand als een onzeker dier haar broekje in. Het was er warm en zacht. Ze liet

hem begaan. Ze hing over hem heen en kreunde. Eensklaps keek ze op haar pols en veerde overeind. Zijn hand schoot weg.

- Ik moet gaan! Ze stond resoluut op en trok haar kleren recht. Ze kuste hem: - Dag lieve jongen. Tot vanmiddag.

Ze was weg. Ze zou altijd op tijd komen. Niemand zou ooit op haar hoeven wachten. Ze zou komen, hij mocht haar strelen, maar ze ging op tijd weg. Ze had een beweeglijk figuurtje; een grillig meisje, waarvan hij hield. Hij zou veel moeten geven. Ach, wat kletste hij toch. Ze had zich aan hem gegeven, zonder voorbehoud; hij was de eerste. Hij kon tevreden zijn, ze was een lief kind, jong, vooral jong. Hij moest... ja, wat moest hij? Niets. Hij had koorts.

Hij strekte zijn lichaam en ontspande zich. Er lagen boeken naast zijn hoofd. Hij had vanmorgen trachten te lezen. De letters waren als doden aan hem voorbij getrokken, omvergetuimd, bladzijde na bladzijde. Tenslotte was hij in een slaap gezonken, waaruit beelden opstonden en levend werden: joden. Een nieuwe voorstelling in de Hollandse Schouwburg: eerste bedrijf... laatste bedrijf. Onafzienbare rijen op weg naar martelkampen en gaskamers... veewagens vol... De ontgrendeling uit de hel: meneer Vasnunes tuimelde op het perron. Achterin de wagon zat iets wits. Groene en grijze uniformen sleurden het naar voren. Een kapitein verschanst achter een zwarte baard schreeuwde een bevel! De witte danser bewoog niet. Hij lag wezenloos neer en beet op een kippepoot...

Hij werd met een schok wakker: alle mensen! Hoelang had hij geslapen? Rena kwam al bijna thuis! Hij voelde

zich een stuk beter; misschien kon hij morgen op straat. Hoe zou het met oom Jean gaan? De hoeveelste was het vandaag? Jezus! Hij schoot overeind: morgen was Chaim jarig!

- Je moet morgen thuisblijven! (Rena)

- Ik voel me stukken beter!

- Je hebt ondervonden dat je ziek werd, toen je niet naar me luisterde.

- Dat beetje verkoudheid? sputterde hij tegen.

- Rena heeft gelijk.

Hij zuchtte. - Jullie zijn lief. Ik zal Chaim een brief schrijven. Hij rekt op me!

Mevrouw Vasnunes was bezig te dekken. - Voor drie personen? vroeg ze lachend.

Rena hielp hem opstaan. Hij glimlachte en kuste haar.

- Ik zal er in schrijven, dat ik een meisje heb, een lief meisje!

XII

1

Oom Jean was alleen. Hij speelde verlegen met schelpen en glimlachte vaag.

- Schelpen zijn kostbaar... zei hij afwezig. - Ruilmiddel in Nieuw-Guinea. Geen twee hetzelfde... Toch zijn er die bij elkaar horen. Kleppen die op elkaar passen, vorm bij vorm, kleur bij kleur... En dat geeft soms tegenstellingen. Mosselen bijvoorbeeld dragen een baard... Baard bij baard... Neger bij neger... en weer tegenstellingen... Bij wie hoor ik...?

- Bij oom Jean.

- En oom Jean?

- U bent oom Jean! Een schelp is een schelp.

- Bij elke schelp hoort een klep, fluisterde hij. - Anders is hij niet compleet... Zelfs een zeeluis is niet onbeschermd...!

- U evenmin.

- En Angeline?

- Ze is een complete schelp. Van een andere soort dan de schelp die u vertegenwoordigt.

De heer Dodewaard kwam binnen. Hij had koffie gezet; groette hem joviaal.

Even later plensde de stuurman een bruine straal in de kommen. Zwart. Voorzichtig teugde Peter het hete vocht. Bitter. Oom Jean roerde verstrooid met een lepeltje in de kom. Hij schepte drank over in een strandgaper en dronk daaruit met kleine slokjes. De heer Dodewaard droeg een slurf.

- Opgeschoten met sorteren, Jean?
- Er zijn veel soorten.
- Ze moeten allemaal worden ondergebracht. Ik heb kisten genoeg!
- Oom Jean keek op.
- Ik zal ze beschermen, zei hij langzaam.

2

Chaim en Izaak waren thuis. Chaim hield op met spelen.

- We hebben bij de radio een auditie aangevraagd, zei Izaak.
 - Leuk!
 - En bericht ontvangen. Donderdag moeten we komen. Chaim piano, ik zang.
 - Wat doen jullie?
 - Chaim wilde een programma oude joodse liederen. Ik voel meer voor moderne, daar zijn ze tuk op.
 - Ik speel ook Pijper, zei Chaim.
 - Je kunt luisteren!
 - Als we door de auditie komen, merkte Chaim op.
 - Zo'n programma laten ze niet lopen!
 - Ze krijgen zo veel, en zo goed.
 - Zijn wij minder!?
 - Dat misschien niet. Maar ik kan me voorstellen dat ze anderen nemen.
- Chaim glimlachte.
- Peter schoot op hem toe.
- Verdomme! Ik vergeet je nog te feliciteren. Van harte! Hij haalde een pakje uit zijn zak.
 - Ik hoop dat je het niet hebt.
 - Dank je, ook voor je brief. Chaim peuterde aan het

plakband. Gedichten. Herman van den Bergh: Kansen op een wrak.

- Fijn, zei hij en bladerde er in.
- Ik kreeg ook nog bomen!
- Bomen?
- Je kunt voor een klein bedrag een boom laten planten in Israël. Ik heb geld

overgemaakt.

- Dat is een pracht idee!
- Zo bouwen wij ons land op! zei Izaak.
- Je schreef over een meisje, glimlachte Chaim.

Peter knikte.

- Vast? vroeg Izaak.
- We houden van elkaar. Hij vertelde, dat hij bij haar moeder op een kamer woonde; wie ze waren.

- Joden, zei Izaak.

- Haar vader heeft vlektyfus gehad. Hij is er niet meer bovenop gekomen. Hij had naar Israël willen emigreren.

- Interessant!

- Jij vindt het alleen interessant, wanneer iemand naar Israël wil, viel Chaim hem aan.

Izaak keek naar zijn studievriend op. Zijn mond trok dicht.

- Het hele geval heeft mijn belangstelling! zei hij.
- Weet je oom het al? negeerde Chaim hem.
- Ik vertelde het hem nog niet, na het gebeurde met zijn vrouw.
- We hebben het gehoord. Een vreemde geschiedenis.
- Was te verwachten, zei Izaak.
- Waarom? Je bent toch geen helderziende? spotte Chaim.

- Die twee pasten niet bij elkaar!
- Dat is zo, viel Peter hem bij.
- Izaak grijsde.
- Ik zal water opzetten voor koffie!
- Doe voor mij geen moeite. Ik heb boven koffie gedronken.
- Ook goed. Hij zette het keteltje neer. - Wij drinken 's morgens sinaasappelsap.
- Peter stond op.
- Komen jullie eens aan?
- Voorlopig niet, zei Izaak. - We hebben onze auditie!
- Komen jij en Rena volgende week zaterdag hier, dan horen jullie meteen hoe de auditie is geweest. (Chaim)
- Afsproken!
- De deur piepte akelig in de scharnieren.

XIII

Het boek vlotte niet. Peter was vroeg opgestaan en kwam beneden nog voor de dames op waren. Hij zette zich achter het buro en las de laatste hoofdstukken. Niet slecht, kon beter. Te veel drama. Het liep allemaal te zwaar. Hij was een echte hollander. Nou ja, een echte Walravens. Zijn tante, zijn vader, zijn grootvader, geen lichtvoetigheid te bespeuren. Geen lachje. Hij wilde ook geen lichtvoetigheid waar geen lichtvoetigheid was. Maar wát was er!

Hij hoorde mevrouw Vasnunes opstaan. Ze was altijd het eerste op. Hij wist, dat ze nu haar peignoir over haar pyjama aandeed en in haar met kunstbont gevoerde pantoffels stapte. Ze zou naar de keuken sliffen om theewater op te zetten.

- Goedemorgen, Peter. Wat ben jij vroeg.
- Dag mevrouw. Goed geslapen?
- Dat wel. Maar zo kort.

Ze had gisteravond een of andere vergadering bijgewoond. Het was laat geworden. Rena had viool gestudeerd, hij had geluisterd en bewonderd. Toen kwam ze bij hem zitten, op zijn schoot. Ze kuste hem onstuimig. Hij had haar naar boven willen dragen, maar ze was uit zijn armen gegleden en voor de deur blijven staan. Het volgende ogenblik draaide ze het lipsslot om. Ze nam hem bij de hand naar de andere kamer.

Mevrouw Vasnunes stak het gas aan. Ze liet het water lopen en waste zich. Hoe warm en wild het gisteravond

in haar lits-jumeaux was geweest, kon ze niet vermoeden. Rena was in bed gebleven. Haar moeder hield hem zeker voor een puritein.

Hij tikte niet. Rena sliep nog. Hij zou trouwens niet weten hoe te beginnen. Met oom Jean? Een aangeschoten vogel. Een danser. Lichtvoetigheid.

Mevrouw Vasnunes kleepte zich. Daarna muilde ze weer naar de keuken om het ontbijt klaar te maken. Een winterzonnetje danste op het behang. Oom Jean, hij, Rena... In hem kon ze wonen. Hij in haar: man, jongen, kind. Ze was zijn schelp. Ieder mens zocht zich een schelp, anders was er niet te wonen op aarde: man, vrouw, ouders, huis, god.

Borden glansden als volle manen op tafel. Zon. Brood. Israël. De maan verbleekte boven de ruïnes. In het oosten lag oud land waar een jonge staat zich oprichtte. De Messias? Een zoon staat in je op! Een vader sterft in je! Hij begreep wat Izaak bedoelde. Maar ook Chaim begreep hij, die niet vergeten kon.

Mevrouw wekte Rena. Ze kroop uit haar droom, haar huis. Haar borsten spanden onder het tentdoek van haar pyjama. Jong nieuw land! Chaim had bomen in haar geplant. Peter groeide een boom in haar!

- Ben je al op?

Ze wekte hem uit zijn dromerijen en kustte hem. Hij kustte haar achter haar oor, op haar mond.

- Ik kon niet meer slapen. Fluisterend: - Van jou!

Lachend wendde ze zich weg.

- Gek, die je bent!

- Maakt hij weer grapjes? vroeg haar moeder.

- Hij kon niet slapen van mij!

Peter keek van het potlood in zijn hand naar het papier. Hij had een davidster getekend.

Woensdag. Hij was vanmorgen toch nog opgeschoten. Ze hadden niet afgesproken, wat ze vanmiddag zouden doen. Stadten, wandelen, fietsen?

- Daar heb ik allemaal geen zin in! Ze kauwde drop.

- Wat wil je dan?

Ze haalde nukkig haar schouders op. Misschien druk gehad op school. Een slechte beurt gemaakt. Ruzie met haar vriendin.

- Was er iets met Frieda?

- Met Frieda? Hoezo!

- Ruzie?

- Hoe kom je er bij? Frieda maakt nooit ruzie!

- Ik dacht het.

Ze likte met haar tongpunt haar mondhoeken schoon van dropzwart. Haar gezicht klaarde op.

- Weet je wat ik dacht?

Hij was benieuwd.

Ze keek hem recht in zijn ogen. - We gaan naar zee!

- Naar zee? dook hij op.

- Ik ben nooit 's winters aan zee geweest.

Roland Holst, dacht hij.

- Waar wil je?

- Zandvoort. Met de trein!

Het strand lag verlaten. Hier en daar een wandelaar. Het was koud. De zee had hoog tegen de duinen gestaan. Rena holde het vochtige zand over naar de eblijn. Ze was in een uitgelaten stemming.

- Heerlijk! riep ze en wuifde naar hem.

Hij sprintte op haar toe, sloot haar in zijn armen. Haar wang voelde koud, haar mond was warm.

- Koud?

Ze lachte haar tanden bloot: kleine witte schelpen.

- Helemaal niet! Ze nam zijn arm en dartelde naast hem voort, zich af en toe nestelend.

Hij vertelde van Chaim en Izaak.

- Je bent mee uitgenodigd.

- Moet ik Chaim nog feliciteren?

- Waarom, schat?

- Hij is toch jarig geweest.

- Dat is al een week geleden. Misschien kun je ze feliciteren met hun auditie.

- Dat is waar! stelde ze blij vast.

Het brede strand verliep in de verte in wazig zonnestof, alsof een zandstorm opstak. Zeeslangen schoven naar een bleek schijnsel op zee. Zon? Een schip? Een fata morgana? Israël? Wind sneed de woestijn aan stukken.

Rena had hem losgelaten en zocht schelpen. Voornamelijk grote soorten waren van de zeebodem losgeslagen: boormosselen, wulken, strandgapers. Oom Jean dronk er uit.

- We moeten oom Jean eens bezoeken.

- Na zaterdag, zei ze.

Enige tijd later kleumde ze tegen hem aan. Ze snoepte drop. - We hebben nog koeken. Kunnen we niet door de duinen naar de trein?

Ze vonden een pad. Het slingerde omhoog en daalde naar blauwe valleien. De druiven leken voor het plukken. Ze aten koek.

Ze lagen in een duinpan. Wind streek zoevend door het bosgedeelte. Geen mens in de omtrek. Een fazant kukorde in duindoornstruiken. Rena miauwde. Hij streelde haar. Ze drong zich kreunend onder hem.

XIV

Zaterdagavond. Het leek feest in de stad. Het oude plein flonkerde. Op de terrassen stonden stoelen en tafels onder zeilen opgestapeld, maar binnen waren alle tafeltjes met diamanten en glaswerk bezet. Boven werd gedanst. Een groot bord kondigde aan welk orkest speelde en wie zong. Propvolle trams rinkelden het plein over. Mensen overstroomden de trottoirs; bioskopen, restaurants en cafetaria's verslonden ze. Feestneuzen, toeters en mutsen ontbraken.

Rena genoot. Ze droeg haar rode sjaal.

- Gaan we eens dansen?

- Ik kan niet dansen, bekende hij.

- O, maar je moet het gauw leren. Ik zal je thuis helpen!

Peter grinnikte: - Als jij het wil.

- Wil jij niet?

Hij haalde zijn schouders op.

- Dansen trekt me niet.

- Het is knal! Ze sprong aan zijn arm. - Volgende maand hebben we een schoolfuij.

Ik vraag je mee en dan dansen we!

- Wat doen jullie?

- Toneel, chansons, muziek, goochelen. De Royal Robbers Band komt spelen.

- Doe jij iets?

- Chansons.

Vanuit het feestruoer de brug over naar de joodse wijk. Een zwart oog. Hier en daar dichtgetimmerd met

ruwe planken. Aan een pui stond nog iets onder rabbinaal toezicht.

- Ze zijn ritueel afgeslacht!
- Ritueel?
- Methodisch!
- Laten we er niet over praten.

Chaim was niet geslaagd. Vanachter glas hadden ze hem gadeslagen. Hij was er doodzenuwachtig van geworden. Een duitse methode, vond hij.

- En jij? vroeg Peter.
- Samen zijn we er door gekomen, antwoordde Izaak.
- Vanmorgen ontvingen we de bevestiging. De uitzending is vastgesteld op de ...ste.

- Gefeliciteerd!

Ze dronken thee. Rena had bonbons meegebracht.

- Een mooie bundel van Van den Bergh, zei Chaim.
- Hij is een roos naast Bloem. (Peter)
- Hou je van gedichten? wendde Chaim zich tot Rena.
- Ik moet ze op school leren. Moderne dichters zijn er taboe!
- Van den Bergh, zei Peter, is oud en jong of juist, vroeger en nu. Hij publiceerde ruim dertig jaar geleden voor het laatst. Hij heeft nu geschreven: Wie zal zeggen of degen die eens in verrukkelijke onwetendheid dingen schreef..... dertig jaar later niet gestalte zal geven aan een droom die zich verheft boven de keurige grafsteen die vereerde handen nu op zijn verleden leggen? Maar er is, wellicht, een herbegin. Zo dit er is, dan is het zeer jong. Het moet ontsproten zijn op andere grond... En zo dit herbegin er mocht zijn, dan zal het volkomen

verschillend zijn van de gedichten... die zo ver zijn voorafgegaan.

- Nieuw jong land! zei Izaak.

- Ik geloof dat je gelijk hebt, antwoordde Chaim. Hij zweeg even. - Zal ik een paar gedichten lezen?

- Wil je? vroeg Peter.

Rena keek naar Izaak. Deze staarde naar de vloer.

Chaim las. Een nieuwe bijbelse taal. Hij bladerde verstrooid verder. En dit, zei hij:

Dit is ons landschap

Niet voor ons de onberispelijk golvende lijn
niet voor ons de hexameters der regelmaat
noch de zachte onbekreundheid van gladde vlakken
die waren voor wie met elegantere passies leefden
en voor wie welig gekorsetteerd kwamen en gingen
en voor hen die de hemels schuurblank zagen
en de aarde als een stevig voetstuk voor hun ego's

Voor ons zijn de hemelen gebarsten
en is de aarde poreus geworden
wij kunnen niet meer in welbehagen - vergetend
het jungleverleden - onze nagels bezien
onze zenuwen orchestreren niet meer dithyramben
Voor ons de getande gekartelde zin
en de hete primaire kleuren
voor ons de schrikwekkende tangenten
en de spiraaldraaiende dimensies
voor ons bloed en modder en zand tussen de tanden
voor ons de trekkende afgrond en de zurige regen

Zie dit is ons landschap
 dit is onze chemie van dag en nacht
 laten wij er opgewekt doorheen gaan
 de weg terug is verdwenen
 gisteren is een ketel van gespleten atomen

Hij zweeg. Zijn gelaat was doodsbleek.

- ... de weg terug is verdwenen... mompelde hij.

- Het leven kent alleen eeuwige waarden, zei Izaak. Rena keek naar hem. Hij zat daar: jong, sterk, rechtop.

- Wie wil er nog thee?!

- ... land ontginnen... de Negev... waterwinningen... ...elektrische centrales... ...een sterk volk... Erets Jisraël!

Hij was een goed causeur, Izaak. Hij keek Rena aan: donkere ogen die door je heenkeken.

- Mannen en vrouwen hebben we nodig! Het hele volk zal moeten bouwen aan het heden! Het verleden ligt achter ons, de toekomst telt alleen in het heden. Het heden is de enig mogelijke werkelijkheid!

Peter dacht: niemand hoeft medelijden te hebben met de joden. De oude joden hebben hun treurzangen en klaagmuren; de jongeren werpen medelijden vol afschuw van zich. Het oude Europa heeft de joden gedwongen in klaagliederen op te gaan, er is hun niets anders gebleven. De jongeren hebben nieuw land en een jonge staat. Ze staan rechtop!

Chaim zat gebogen in zijn stoel. Hij zou vroeg oud zijn, zwervend over de wereld, wanneer het nieuwe land hem niet greep tussen citrusplantages en wijngaarden!

- Ik geloof dat Izaak gelijk heeft, herhaalde Chaim.

- Ik zing een paar liederen.

- Enig! riep Rena.

Chaim ging achter de piano. Izaak zong. Een heldere doordringende stem, die de kamer vervulde van zon. Wijnranken groeiden langs de muren. Water stroomde over zand. Bergen openden zich.

Men zegt er is een land,
een land verzadigd van zon,
weet gij waar het ligt, dat land,
weet gij waar zij staat, die zon?

Men zegt er is een land
en daar zijn zeven zuilen
en zeven planeten, die
boven iedere heuvel stralen.

Een land waar wordt vervuld
wat ieder zich wensen zal
en waar ieder, die binnentreedt,
Akiewa ontmoeten zal.

‘Vrede met U, Akiewa,
vrede met U, Rabbie,
weet gij waar de heiligen zijn?
en waar is de Makkabie?’

Dan antwoordt hem Akiewa,
dan zegt tot hem de rabbie:
‘Het hele volk is heilig
en gij zijt de Makkabie.’

Enthousiast had hij de liederen gezongen, eerst in het hebreuws, toen in het nederlands. Rena wipte op haar stoel. Deze jongen was groots! Israël. Haar vader had willen emigreren. Ze wist nu waarom! Een geslacht stond in haar op!

XV**1**

- Je hoeft voor mij geen dansen te leren!

- Ik ben er niet over begonnen, schat.

- Dansen doe ik toch. Er zijn jongens genoeg!

De kamer lag grijs. Gordijnen golfd en mist voor de ramen. Bomen struikelden zwart tegen de hemel. Rena deed haar sjaal om en trok haar mutsje rood over zwart. Carmen. Israël. Hij hielp haar in haar mantel. Haar moeder was reeds weg; ze moest voortmaken.

- Hè jakkes!

- Wat is er?

Ze liet hem de knoop op haar hand zien.

- Ik zet hem er nog aan!

- Je komt te laat.

Ze rommelde in het buro.

- Tijd genoeg! Ze trok naaigerei tevoorschijn en punnikte een draad door zijn oog.

Met het andere oog keek hij op het klokje. - Nog tien minuten.

- Wil je me weghebben?

De naald stak hem dwars door zijn hemd. Met korte vlugge bewegingen naaide ze een knoop op zijn hart.

- Klaar! Ze beet de draad met haar tanden stuk. - Berg jij de boel op?

Ze schoot op hem toe. - Tot vanavond. Dag!

Weg was ze. De zoen brandde een gat in zijn wang. Hij voelde met zijn tong aan de binnenkant. Niets. Of toch! Hij moest nodig naar een psychiater.

2

Ze wilde oom Jean bezoeken.

- Hij kent je niet! wierp Peter tegen.

Ze fronste haar voorhoofd in fijne rimpels. - Des te eerder moet hij weten wie ik ben.

- We kunnen hem toch niet overvallen? Zijn vrouw, begrijp wat het voor hem betekent.

Ze stond rood en recht in de kamer.

- Ik ben geen indiaan! Zoveel opvoeding heb ik wel genoten, dat ik weet waar mijn plaats is!

- Wat wil je dan!

- Ik ga met je mee. Jij kijkt hoe oom Jean het maakt en ik wacht bij Izaak en Chaim.

- Waarom bij hen. Waarom niet hier!

- Wanneer het goed is met je oom en hij me ontvangen kan, wil ik meteen naar hem toe.

- Waarom zo'n haast! Hij stond bij het buro en frommelde een vel papier tot een prop.

- Wie stelde voor oom Jean samen te bezoeken?!

- Ik moet hem eerst voorbereiden.

- Nou, en?

- En...? Wanneer Chaim niet thuis is... of Izaak?

- Dan wacht ik op de gang!

Hij gaf zich gewonnen, smiet de prop in de papierbak.

- Goed, zei hij. - We gaan!

Parterre troffen ze de directeur van het fabriekje. Hij kwam uit het zijportaal aanlopen.

- De bovenverdieping wordt niet meer verhuurd!

- Wij kwamen voor de heer...

- Ach, ik zie het! Hoe maakt u het? Dag juffrouw! We

gaan hier weg, ziet u. Er wordt niets meer verhuurd. Het huis wordt gesloopt. De hele straat aan deze kant gaat tegen de grond. Tja, d'r blijft niets over van de oude buurt. Mijn grootvader heeft hier gewerkt, mijn vader en nou ik... Ik heb mijn brood verdiend, maar geen mazzel gehad. Eerst opbouwen, toen alles kwijt aan onze arisch-gezinde oosterburen. Na de oorlog weer opbouwen en nou, weg!

- Houdt u er mee op? vroeg Peter.

- Ophouden, jongen? Ik zou niet kunnen. Als je ophoudt ben je dood! Ik ga voor de verandering eens naar het westen. Nieuw-west. Daar krijg ik een spiksplinternieuwe fabriek voor m'n eigen centen.

- Weer korsetten?

- Ik begin opnieuw! Tricotages, korseletten, step-in's, alles, alles! De machines zijn besteld.

- Duitsland?

- We moeten wel, grijnsde hij. - Ze zijn goed en goedkoper dan uit Amerika. Maar ik heb amerikaanse! Ik ben net terug uit de States. Mechaniseren en automatiseren al wat de klok slaat!

- Gaat u hier gauw vandaan?

- Dat kan nog wel duren. Ze zijn begonnen met heien. Over een half jaar komen de machines!

Ze klommen naar boven. Rena klopte aan. Izaak deed open. Chaim was niet thuis.

Hij klopte. Na enig gestommel opende oom Jean de deur. De heer Dodewaard was uit.

- Ga zitten, neef. Oom schoof een stoel aan. - Wijn?

Hij pakte een fles en hield hem uitnodigend omhoog.

Peter glimlachte.

- Heeft u ingeslagen?

- Een fles kon er wel af, moest er af. Een prima landwijnkje. De andere is van Theo.

- Theo?

- Dodewaard. Theo drinkt liever cognac. Ik kan er niet tegen. Ik heb mijn levenlang wijn gedronken, uit de borst van mijn moeder... zoete witte wijn...

Hij schonk in. Er lagen geen schelpen. De dozen stonden als zwarte rotsen tegen de wanden. Het strand was stil en verlaten. Oom droeg zijn witte tricot en kantelde als een stuk zeeschuim door de kamer. Rena en hij waren de rotsen overgeklommen en hadden een rustig plekje gevonden tussen duindoorns...

Dodewaard... Theo had Angeline in de stad ontmoet. De cadillac besloeg ongeveer de hele breedte van de straat. Ze was winkelen; Holdert moest wachten.

- Jawohl, Frau Kapitein!

Psychiater Aaldertsen was van kapitein gedegradeerd tot rekrut! Hij moest er telkens zijn klewang bij halen, waarmee hij Frau Kapitein uit haar atelier-vesting wilde verdrijven. Maar Frau Kapitein hield stand tegen zijn aanslagen door die stomme soldaat potten blauwe en grijze verf en pek naar zijn kop te smijten, zodat hij letterlijk en figuurlijk afdroop!...

De duindoorns droegen oranjerode bessen. Ze smaakten rinzig.

- Hoe vind je de wijn?

- Zoet.

Ze was heel lief geweest. Ze kukorde onder zijn kussen...

Angeline was teruggekomen met een zilverkleurige en een goudbrokaten japon. Het Gooi was het Gooi. Ze was gevierd naarmate ze Aaldertsen terugdrong in zijn stenen doolhof. Alleen daarom schilderde ze nog, zwarter dan ooit, met zwavel en pek! Zij organiseerde nu de feesten en cocktail-party's! Ze was, veelarmig, weggezwommen de auto in: een inktvis. Theo moest vooral de groeten doen. Oom Jean lachte zeeschuim...

- Ik... ik heb een meisje, hoorde Peter zichzelf zeggen. Het klonk stuntelig.

Oom knikte vanachter een duin.

- De huishouding laat Theo geheel aan mij over, antwoordde hij.

- Ze wil graag met u kennismaken.

- Ik zal haar graag ontmoeten. We kunnen goed met elkaar overweg.

De wijn was misschien te zoet. Zweet prikte hem op zijn rug. Of waren het duindoorns, een rinzige tinteling onder zijn huid: neuroserodeduindoorns. Peter lachte zuur.

- Ze wacht beneden...

- Beneden? Theo blijft lang weg!

- ... Bij Izaak...

- Nog wijn, cher ami?

- Merci oui...

Oom schonk nogmaals in: - Santé! Op de goede afloop!

- Zal ik haar halen...?

- Natuurlijk, jongen... natuurlijk!

- Tot straks, oom...

Peter klopte.

- Binnen! De stem van Izaak. Hij draaide de deur open. Tegenover Izaak zat Rena. Ze had een kind op haar schoot. Het kind kuchte.

- Kom toch verder, kerel! Het was de stem van een overwinnaar. Juda de Maccabeeër! Judas Iskariot? Corrie lachte. Jezus de Nazarener?

- Gegroet gij koning der joden! Godallemachtig! Hij was zichzelf niet meer.

Izaak glimlachte. Gelukkig!

- Dat hebben we gehad, zei hij. - We laten ons niet meer aan het kruis nagelen!

- En als het toch gebeurt?

- We hebben een leger! We zijn niet voor niets een uitverkoren volk!

Mieren, dacht Peter. Hij keek naar de vloer. Een kale planken vloer. Rena droeg hoge hakken. Een naaldhak boorde ongeduldig in een stofnaad. Stof, aarde, zand, woestijnen vol. De Negev. Rena boorde. Olie? Liefde? Triljoenen zandkorrels. Mieren droegen ze weg, onophoudelijk... onophoudelijk. Bouwstoffen voor een nest. Een kibboets midden in een woestijn. Rena kustte het kind. Izaak... ach wat!

- Oom Jean voelt zich goed.

- Ik wist dat het niet zo erg zou zijn!

- Wanneer een vrouw je verlaat...?

- Ze is nooit zijn vrouw geweest.

Peter dacht na.

- Of hij was nooit een man voor haar.

- Wie zal dat uitmaken, zei Izaak. - Wij zeker niet.

Misschien had hij haar moeten slaan, dacht Peter.

Oom Jean tante dreigend met een klewang. Ze zou niet hebben nagelaten een schilderij van hem te maken, pekzwart. Ze had het trouwens geprobeerd. Het portret van een Fransman in Holland. Ze was niet geslaagd. Zijn wit drong telkens door haar zwart naar boven. Haar kansen lagen in het Gooi.

- Liggen er kansen in Israël?
- Voor wie werken wil liggen overal kansen, zei Izaak.
- Israël is van nature ons land.
- (Rena) Wil je mee?!

Peter verslikte zich en staaarde haar aan. Ze keek niet; streelde Corrie het vlas uit zijn ogen.

- Voor geen geld, zei hij schor.
- Ik voel er veel voor! antwoordde ze kort. Ze had gegooid. Hij voelde zich pekzwart. Waar was zijn klewang? Hij had alleen zijn pen.
- Ik heb Rena een bandje laten horen uit Israël. Ik stuur regelmatig banden naar Israël met opnamen die ik hier maak.
- Muziek? schreef Peter.
- Van alles wat de moeite waard is om in Israël te laten horen. Hij sloot het deksel over het apparaat.

- Ga je mee naar oom Jean? vloeide hij.
- Laten we een andere keer gaan. Het is niet vroeg meer!

Hij droop. Ze zette het kind van haar schoot. Corrie hoestte; ze klopte het kind zachtjes op de rug.

- En oom Jean...? spetterde de pen.
- Oom Jean hoeft nog niet te verhuizen Over een half jaar wordt het huis pas afgebroken.

Hij wankelde overeind. Inkt droogde langzaam in hem op.

XVI**1**

Hij had oom Jean een briefkaart geschreven, dat het die middag laat was geworden. Hij kwam nog langs.

De inkt vloeyde onregelmatig. Hij begon te tikken:

.... Een woensdagmiddag, dat hij Rena van school ging halen - het was een verrassing - ontdekte hij op een hoek Izaak. Hij stelde zich verdekt op in een portiek. Even later kwam ze met haar vriendin de school uit en gingen beiden druk babbelend hun fietsen halen. Peter dacht haar naar de hoek te zien gluren. Izaak had zich verder teruggetrokken.

Rena talmde met haar fiets. Ze morrelde aan haar mandje op de bagagedrager. Haar vriendin stak een hand op en reed weg.

Ze keek haar even na, liep toen langzaam in de richting van de hoek. Izaak kwam haar tegemoet. Ze keek om zich heen en lachte. Hij kuste haar op de wang en nam haar fiets over. Peter werd een met de portiek: steen. Ze slenterden samen weg. Ze had hem een hand gegeven.

Hij ontdooide eerst, toen ze al uit het gezicht waren. Trillend in zijn kalk, brak hij los. Met metaal in zijn knieën ging hij hun achterna. Ze had gezegd de stad in te gaan om boodschappen te doen, waarbij hij haar had willen vergezellen. Nu ging ze met Izaak.

Ze liepen niet in de richting van de binnenstad. In zijn keel begon iets te kloppen, dat hij niet weg kon slikken. Hij nam de overkant van de gracht. Duidelijk zag hij hoe Izaak vrijwel steeds aan het woord was. Bomen

gleden tussen hem en de twee donkere figuren in; hij huiverde dieper in zijn jas, het was winter. Zwarte stammen rezen de harde grijze lucht in; aan de uiteinden der twijgen regen zich reeds knoppen. Chaim had bomen geplant. Bloesem en vrucht lieten zich nog wachten. In de gracht vloeide water door woestijnen; Israël brak open.

Hij wilde naar huis. Voor achtervolgingen, spionage en vuurgevechten voelde hij niets. Onrust echter dreef hem verder, groeide met de minuut, elke volgende gracht, iedere verdere straat. Ze gingen, alle Jezus, het kon niet waar zijn, ze liepen in de richting... Zijn voeten weigerden verder te gaan: de joodse buurt was bereikt.

Hij sleepte zich voort naar de Straat, strompelde langs huizen en stoepen het poortje van het voormalige westindische kruitmagazijn binnen. Hij verwachtte elk ogenblik de boel te horen exploderen, de gehele jodenwijk, van wat er nog stond, plat. Een minuut, een uurlang misschien, gebeurde er niets... Hij stak voorzichtig zijn hoofd, zwaar van kruit, uit het poortje: tegen de gevel van het korsettenfabriekje stond haar fiets. God alle Jezus! Hij balde zijn vuisten in een kramp: de woensdagmiddagen was Chaim niet thuis...

Tegen het avondeten kwam ze thuis. Hij was naar boven gegaan, naar zijn kamer. Hij voelde zich niet goed, had hij tegen haar moeder gezegd, hij ging even liggen.

Ze kwam zijn kamer binnen en groette hem met een kus op zijn wang.

- Wat scheelt je?

- Och niets...

- Je wordt toch niet ziek van niets? Ze trok haar neus op als snoof ze onraad. - Je ziet zo wit als het laken.

- Ik voelde me vanmorgen al niet lekker, bedacht hij.

- Vanmiddag heb ik een klein wandelingetje gemaakt. Van frisse lucht knap je soms op.

Ze was op haar hoede. Ze kwam op bed zitten en stopte hem in.

- Waar was je? vroeg ze lief.

- Hier in de buurt, antwoordde hij onverschillig. Hij verstijfde onder haar strelingen.

- Ik had je van school willen halen, liet hij zijn tanden zien.

Ze trok schielijk haar hand terug. Een blos kleurde haar wangen Carmen. Ze herstelde zich spaans.

- Ik heb heerlijk gewinkeld!

Hij zweeg, moe.

- Wil je je eten hier?

- Ik heb geen trek, zei hij kort en draaide zich van haar weg.

2

Peter tikte niet meer. Hij schreef met bloed. Dagenlang en vellen vol. Geen dokter hoefde daar aan te pas komen. Wel werd hij bijna kleurenblind: hij kon geen rood meer zien, geen sjaal, geen muts, geen Rena...

Ze bleef nu vaker de woensdagmiddagen weg. Chaim speelde in joodse kindertehuizen, ziekenhuizen en andere joodse instellingen. Hij lenigde nood op vleugels muziek.

Rena speelde ook. Maar niet met hem. Ze spraken weinig tegen elkaar, gingen niet meer samen weg. Ze vroeg geen verklaring. Hij wist dat zij wist dat hij het wist.

In huis, in de kamer, bij de haard, ging alles zoals de laatste tijd. Rena speelde viool; haar moeder begeleidde soms. Hij dronk een kop thee of koffie, terwijl haar moeder werk korrigeerde en Rena las of haar lessen maakte. Hij had echter te kennen gegeven liever boven te schrijven en er weer te wonen.

- Heb je het niet naar je zin? vroeg mevrouw Vasnunes verbaasd.
- Dat wel.
- Of zijn we te druk!
- Ook niet.
- Hij wil meer met zijn werk alleen zijn. Is het niet zo, Peter? Krengetje, dacht hij. Hij knikte.

3

Met de tijd van het schoolfeest viel er een bom in huis.

- Izaak gaat met me mee. Hij kan goed dansen!
 - Izaak...?
 - Een vriend van Peter, doorkruiste ze koud de ontsteltenis van haar moeder.
 - En Peter!
 - Peter danst niet. Hij houdt niet van fuifjes.
- Haar moeder morste tweemaal thee.
- Maar er is toch voordracht, muziek en goochelen?
 - Ik dans graag!
 - Je zingt toch?
 - Ook!

De kopjes klapperden op de schotels, toen haar moeder ze als versteende vogels op tafel neerliet. Vertwijfeld richtte ze zich tot Peter.

- En jij?!

Hij glimlachte vaag.

- U heeft een koppige dochter, merkte hij op. Het liet hem onverschillig.

- Hindert het jou niet?

- In 't geheel niet.

Ze was volkomen in de war. Haar smalle handen fladderden in doodsangst boven de koektrommel.

- Maar ik dacht... stotterde ze.

- We zijn alleen vrienden! snerpte Rena haar moeder aan stukken. - Verder niets! Izaak danst prachtig!

Haar moeder stortte op een stoel. Ze hijgde en keek van het ene zwijgen in het andere. Haar koekje verkrumelde ze in de thee. Peter tinkelde met een lepeltje in het oor. Rena stond op en liep naar de piano. Mevrouw Vasnunes dronk bevend. Ze proefde pap op de bodem.

- Zullen we die chansons nog doornemen, ma?

Haar stem dartelde weer. Mevrouw Vasnunes slikte snel achtereen, keek hem vragend aan en haalde verontschuldigend haar schouders op. Ze stond moeilijk op.

Ook Peter stond op.

- Ik ga maar naar boven, zei hij.

Haar moeder streek neer achter de piano. Met trillende vingers sloeg ze een paar akkoorden aan. Hij hoorde Rena de eerste maten zingen. Juliette Gréco viel flauw.

4

Ze had nog meer explosieven achter de hand. De verhouding tussen haar en Peter bekoelde met de dag.

Een keer dat ze in zijn kamer was - ze kwam eetgerei halen - begon ze te neuriën. Hij las. Ze kletterde met het

bestek, zong daarna een oud frans liefdeslied. Ze talmde. Hij negeerde haar volkomen.

- Een goed boek?

Hij keek niet op.

- Krijgen ze elkaar? sneerde ze.

- Het kan zouter.

- Wat bedoel je?

Hij zong haar het liedje na.

- Had je anders verwacht? Je was de eerste jongen aan wie ik me gaf. Wat wil je meer!

- Gaf? hoonde hij. - Een dievegge in de nacht!

- Je stelt je aan. Ze zette het gerei uit haar handen. - Welk recht kun je op mij laten gelden?

Haar hooghartige toon sloeg bij hem aan. Hij legde het boek neer.

- Het recht van liefde! sprak hij fel.

- Orthodox! Ooit van vrijheid gehoord?

- Je hebt mijn vrijheid verraden!

- Wat een grote woorden voor zo'n jongen. Of heb je het over je vriend Izaak? Die weet wat vrijheid betekent, wat het waard is! De mens namelijk de mens te laten die hij is.

- Je bent een goede leerling van hem. Had hij er over gedacht Hitler Hitler te laten?

- Wat kunnen jij of ik daartegen doen? Het kwaad vernietigt zichzelf.

- Een doodoener. Hij had ons allemaal vernietigd, joden en niet-joden. Alleen het hoogblonde germaanse Herrenvolk zou hebben geheerst, wanneer niet het wereldgeweten was opgestaan om met offers van miljoenen het monster neer te slaan.

- Waar was het wereldgeweten, toen het Hitler aan de macht liet komen?
 - Misschien zijn we allen schuldig aan het feit, dat er nog altijd Nero's, Napoleons en Hitlers de macht kunnen grijpen.
 - Je bent een idealist!
 - Hij lachte, grimmig.
 - En Izaak?
 - Die ziet niet alleen het beloofde land. Hij wil werken in een jonge staat en helpen het nieuwe land vruchtbaar te maken voor het joodse volk!
 - Als martelaar of apostel! Hij spotte als een clown.
 - Als realist! Haar ogen schoten vonken. - Ik zal je bewijzen dat hij realist is!
 - Ik vraag me af hoe!
 - Hij komt zaterdagavond om kennis te maken met mama! Ik zal hem voorstellen als mijn verloofde!
 - Peter voelde het bloed uit zijn hersens wegtrekken. Het kamertje werd zwart en draaide met Rena een kwart slag. Toen stond ze weer recht. Ze keek hem uitdagend aan. Hij herstelde zich snel.
 - En Israël? vroeg hij zo effen mogelijk.
 - Israël blijft Israël, antwoordde ze raadselachtig. Ze pakte het gerei en liep naar de deur.
 - Ik ga zaterdagavond uit, riep hij haar schor na. - Dansen leren!

XVII

In de bomen zwaaiden de takken der reigers. Achterblijvers. Natte sneeuw, in grote wattige vlokken neergewaaid, smolt tot moes. Een, twee dagen later lagen de straten kurkdroog en blauw van vorst, die het water in vliezen vastlegde. De geboorte van een nieuwe lente liet vooreerst nog op zich wachten.

Peter verbleef veel op zijn kamer. Hij probeerde zich los te schrijven van zijn omgeving, van Rena. Hoe je je aan iemand hechten kon, zelfs nu nog, terwijl ze hem als kwajongen behandeld had. Hij was niet boos, ze had hem niet liefgehad, dat was duidelijk. Maar op een zo lakonieke manier iemand aan de kant schuiven, kwam hem ten enen male onverklaarbaar voor.

Dat dartele vurige kind moest zo koud kunnen zijn als ijs. Was dit te rijmen? Hij was altijd een kwalijk dichter geweest - of een te dichterlijk mens. Hij wist het niet.

Hij dacht er over een andere kamer te zoeken, dan kon hij zich geheel losmaken van een situatie, waar hij steeds meer mee gekonfronteerd werd: Rena en Izaak hier in huis.

Op een avond kwam mevrouw Vasnunes naar boven. Rena was al vroeg de deur uitgegaan. De haard brandde omdat het nog winter was. Het vroeg aangeknippte licht lag kunstig maar leeg in de hoeken; korrigeerwerk kraaide haar met hanepoten aan.

- Mag ik een ogenblik bij je komen zitten? Ze hijgde licht van het trapklimmen.

Hij zag dadelijk dat ze gehuild had. Ze had hem meer dan eens gevraagd beneden te willen komen, wanneer ze toch alleen was, maar hij had haar telkens moeten teleurstellen: zelfs thee of koffie dronk hij hier.

- U bent altijd welkom, mevrouw.

Ze schoof het dienblaadje op tafel, roerde even later in haar kopje.

- Ik moet je raad vragen.

- Mij? (Wie kon hij om raad vragen?)

- Het gaat over Rena. Ze snuifte.

Over Rena, steeds Rena, eeuwig Rena: idiote Peter.

- Wat is er met haar? vroeg hij vaderlijk.

De onderwijzeres begon als een kind te snikken en bracht van een onzichtbare plaats een wit doekje te voorschijn.

- Ze wil weg! Het was er uit. Ze gierde even los, hield toen de snikken binnen de perken van haar kleine gave tanden, snel en krampachtig slikkend.

- Weg? verbaasde zich Peter. (Kon ze verder weg dan ze reeds was?)

- Naar Israël! toeterde ze door haar ontpoederde neusje.

(Natuurlijk, waarom niet.)

- Ze laat papieren in orde maken.

- Kan dat zonder uw toestemming?

- Toestemming? Haar stem wiekte een takje lager om toenadering.

- Ze is minderjarig.

- Ik weet niet of mijn toestemming nodig is. Izaak maakt alles voor haar in orde.

Hij schijnt kind aan huis te zijn bij allerlei instanties.

Hij dacht na.

- Wat moet ik doen! Ze spreidde wanhopig haar vleugeltjes uit.
- Wat kunt u doen. (Kon hij haar anders vragen of zeggen?)
Ze haalde haar vlerkjes op.
- Het mooiste komt nog! Ze snotterde. - Ze wil dat ik meega! Veren stoven naar alle kanten. - Ik, op mijn leeftijd!
- Sja, zei Peter. (Daar zat hij nu.)
- Wat moet ik er doen! In de landbouw?
- Uw man... tastte hij af. - U wilde toch met uw man naar Israël?
- Met mijn man durfde ik overal heen!
- Wilt u dan alleen achterblijven?
- Ik... ik weet het niet.
- Er is toch een man die u evenzeer zal willen helpen als uw dochter?
(Diplomatiker kon het niet)
- Izaak..?
- Hij knikte. Ze maakte een hulpeloos gebaar. - Ik ken hem nog zo kort. Hij is zo recht door zee.
- (Door de Rode zee, dacht Peter.)
- Hij is een prima kerel, zei hij.
- Ik moet alles achterlaten, jammerde ze van de ene tak op de andere. - Mijn vriendin, kennissen, de school, over enkele jaren mijn pensioen... Waarom kan het tussen jou en Rena niet in orde komen! Jij bent een zo heel andere jongen dan Izaak. Rena zou nooit weggegaan zijn!
- Ze is weggegaan! zei hij hard.
- Ze jammerde aan vele klaagmuren.
- Ik weet dat het haar schuld is. Het is een wispelturig meisje. Daarom weet ik niet wat ik doen moet.

- U moet vertrouwen hebben in Izaak.

Ze zat gevangen in haar nestje. Ze durfde niet uitvliegen, omdat sterke vleugels haar ontbraken. Izaak was de enige die haar helpen kon.

- Wanneer je nog een keer met haar wilde praten...

(Was ze eigenlijk waard geholpen te worden?)

- We hebben alles uitgepraat, zei hij gedecideerd.

Ze boog het hoofd en knikte ontgoocheld in haar doekje.

- Het beste is dat u bij uw dochter blijft.

Ze stond langzaam op en staarde tussen jonge bomen naar een verte: woestijnen. Het kwam haar zeer onbegrijpelijk voor. Ze schikte witte vogels op het dienblad.

- Misschien heb je gelijk, jongen...

XVIII**1**

Hij onderhield geen contact meer met Chaim en Izaak. Oom Jean moest hij over zijn werk vragen: alles was in hem stilgevallen, dodelijk stil...

De bouwvallen tegenover de Joods-Portugese synagoge waren opgeruimd: er zou worden gebouwd! Een begin aan het einde, de cirkel sloot zich.

Hij betrad de ingang van het fabriekje, liep het portaal door en hoorde het: een kakofonie!

Immense geluiden sprongen de trap af, spoelden op hem toe, stegen hem tegen de benen, zijn buik, zijn borst op. Sinds Rena hier kwam, had hij deze trappen niet meer beklommen. De trap voerde omhoog, maar het vreemde was juist dat hij naar beneden scheen te leiden. Misschien kwam het door de lawine die op hem aanstortte, dat hij zich aan de muur moest vastgrijpen om niet meegesleurd te worden in een afgrond, achter hem, de stoep af, een bouwval in. Uitgeputte kalk streepte de planken, die onder zijn voeten bewogen. De afbraak was in volle gang! Zijn lichaam zwenkte opzij en ruggelings gleed hij tegen de muur...

Geluiden stroomden hem als water voorbij. Hij voelde zich iets beter en probeerde de klanken te onderscheiden. Voorzichtig maakte hij zich los van de muur. Water liep hem over de rug: hij was drijfnat. Hij droogde zijn voorhoofd, zijn nek, zijn handen. Toen haalde hij diep adem: hij stond onderaan de gonzende trap. Trede voor trede hees hij zich aan de leuning naar boven, het helse lawaai

in. Bovenaan de trap bleef hij staan en luisterde scherp. Een tingtingting-pingpingping drong vanachter de deur tot hem door. Simson, verworden tot een dwerg. Hij sprong naar voren en stootte de deur open: in het grote lege lokaal zat een man een piano te stemmen...

Hij trok omzichtig de deur dicht. De man had hem niet bemerkt. Boven het tingtingting-pingpingping uit echter bleven de geluiden over hem heen golven. Ze kwamen van hoger. Radio? Hij beklom de tweede trap en schoof de overloop op. Een-twee-drie-vier tik tak tik tak bling-blang-blong-bleng een-twee-drie-vier bling-blang-blong-bleng tik tak tik tak... De mimespeler en zijn vrouw, Ger en Ger... Bling-blang-blong-bleng een-twee-drie-vier... Ze gaven les. Piano en slagwerk... Tingtingting... van beneden. De klanken bleven neerstorten!

Hij kroop naar de derde etage. Vanachter de deur, christeneziele! vanachter die deur! Het moest Chaim zijndie speelde. Pijper, pijper, PIJPER... Het leek er niet op! Duitse modernen: Pepping, Reda... Rena... Rena...! Hij zeeg kreunend langs de muur; planken stootten stof omhoog, stank van pis drong hem in alle gaten. Hij hoestte in zijn arm. Izaak...!

Weer overeind luisterde hij. Hij was midden in de hel! Er hoestte nog iemand, verderweg. Achter die deur? Rena op weg naar Israël? Hoger! Waar had hij Dodewaard ontmoet? Stond hij bovengeen de trap om hem te kunnen begraven? Een donker kuchend kostuum? Vierde verdieping. Of was het de vijfde geweest. Het hoesten raspte langs de deur. Corrie! Kleine lange magere witte Corrie! De hel lag onder hem zoals het hoorde. De hemel! Was er dan toch een hemel met muziek en al?

De volgende trap voerde met eindeloze treden naar de hemel! Een eindeloze stilte viel in. De toneelspelers hadden zich onder Shakespeare begraven. Hij ademde rustiger. Daar begon de hemel te zingen een muziek uit hoger sferen! Een engel speelde...

Hij rukte zich los uit een onwerkelijkheid. Daar was de deur. Er was geen hemel, boven. Alleen een hel, hoorbaar onder hem! Hij klopte. De stem van de heer Dodewaard deed niet open. Hij trad binnen. De ketting van de stuurman ankerde onder tafel... Een doodshoofd grijnsde hem aan. Hij was mager geworden, vervallen, ouder, jaren ouder!

- Zo jongen...

Zijn handen trilden. Hij was aan iets bezig: een scheepje.

Peter leunde over tafel. De stem dreinde: - Een bark... Een enkele bestaat nog als opleidingsschip... Wanneer die zee kiezen is het voor een korte reis... Ze vergaan of vliegen in brand.

Hij sneed ra's. Met een vlijmscherp dolkmes spleet hij houtjes; boorde gaatjes in lood.

- Wat worden dit...?

- Katrollen. Het schip krijgt zwarte zeilen!

Zijn blik zwierf langs de dozen aan de wanden. Peter zwierf mee. Oom Jean had schelpen gesorteerd soort bij soort, oom Jean bij oom Jean. Muziek klonk nog in zijn oren. De hemel bestond niet, de hel wel! Hij wist dat het op een misverstand moest berusten. Waar was oom Jean? Had hij zichzelf opgeborgen in een van die zwarte kisten? Maar oom Jean was een levend mens!

De handen van de heer Dodewaard bewogen zich als kleine golfjes: snij, boor, snij, priem, boor.

Peter schrok van de snede in zijn stem.

- Weet je hoe ik hem noemen zal?

- Wie... oom Jean?

- Oom Jean... Jean! Jean!! Zijn gezicht verduisterde tot een stormbal. De ogen lagen versmald in een gierende zuidwester.

- Wanneer het schip klaar is en in zee steekt!

Peter rilde.

- De Vliegende Hollander! Hij bulderde. De muziek was uit Peters oren. Hij leek stokdoof! Nee, hij hoorde een stem, toonloos, uit een verte, een nacht.

- ... hij staat roerloos aan het stuur... Nacht na nacht, wanneer de zee radeloos op de klippen slaat... vaart hij zonder lichten in de storm, op zoek naar een lichaam, ergens op de oceaan... Een klein wit lichaam... in de hoop dat het leeft, leeft...!

Hij staarde de stuurman aan. Deze zocht door de tuigage van het schip tussen de klippen langs de wanden.

- Oom Jean leeft! kreet Peter.

De heer Dodewaard keek hem grijnzend aan.

- Jean... zei hij.

- Waar is hij?! Hij hoorde zich schreeuwen.

De stuurman pakte het dolkmes en wees met de punt naar het plafond.

- Hoor!

Peter luisterde. Hij hoorde de hel! Maar daarbovenuit klonk een hemelse muziek... Hij wierp een stoel achteruit die tegen de grond smakte en rukte de deur open. Met enkele sprongen was hij het portaal over en rende de laatste trap op...

In een gigantische ruimte overstroomd van licht zat

een engel te spelen: oom Jean. De zwarte kist stond open en blanke schelpen ruisten een zee van klanken door het licht, dat overal vandaan scheen te komen: Debussy, Ravel...

Lange tijd moest hij in de deuropening hebben staan luisteren, alvorens hij bemerkte dat er een hond aan de voeten van de speler lag, een slapende hond. Het dier bewoog even de kop, keek hem met een oog aan, de bek half geopend. De tong hijgde over de tanden. Langzaam kwam het beest overeind en keek op naar de spelende. Het was een jonge herder... Eensklaps hief het de kop hoog en schuin op... en jankte, jankte door de hemel, die uiteenscheurde! Het dier rukte woedend aan de riem, waarmee het vastlag en stond op naar de deur... Peter stormde hel en hemel de trappen af naar een afgrond, een bouwval in...

2

Nadat ze zwijgend gegeten hadden, ruimde Jean borden en bestek weg. Hij verzorgde de hond als een kind, een vrouw, knipte het rauwe vlees tussen het bruine brood. Het beest schrokte het voedsel naar binnen en legde zich aan zijn voeten. Even later kamde hij de teef.

Jean draaide het licht aan. De hele middag had hij weer gespeeld en die hond week geen duimbreed. Theo pakte het sloopje en begon weer te boren en te snijden. Jean zette zich op de kanapee - die ze samen naar beneden hadden gesjouwd - en ging een boek lezen. Angeline had hem geld gestuurd, ruim geld! Daarvan had hij ook die hond gekocht.

Jean wilde, na die keer, niet meer op de divan slapen.

Hij had gedurende de ‘ziekte’ van Jean op de grond geslapen en wilde dit blijven doen, ook toen Jean zijn instorting te boven was. Jean had het, na aanvankelijk weigeren, tenslotte goedgevonden. Hij was gewend overal te slapen.

Langzamerhand was Jean de huishouding gaan doen, de was inbegrepen. Hij was handig en bewoog zich licht door de kamer. Theo rookte zijn pijp en liet zich thee en koffie inschenken. Hij ging niet zo veel weg en meed meer en meer begraafplaatsen. Hij had een thuis en gooide zijn anker uit.

Hij was aan het scheepje begonnen. In een blok hout sneed hij de kontoeren van de romp, vijlde met een oude schoenrasp zorgvuldig boeg en spiegel. Jean was enthousiast en keek toe, hoe hij masten sneed en met ijzergaren verbond, het dek kerfde en de bolders schuurde. De spriet vond hij prachtig: een vogeltje uit draadjes en hout op de boeg! Theo groeide: hij wilde het verleden terugroepen, het uitstervende opnieuw wekken!

De naïeve belangstelling en bewondering van de danser steunden hem daarin. Jean koesterde hem met vertrouwelijkheid en moedigde hem aan het scheepje af te maken. Een ongekende warmte doortrok Theo telkenmale, wanneer Jean toekeek en tot hem sprak met woorden, die hij nimmer had gehoord. Jean vond zijn tabak lekker ruiken, wanneer hij een pijp gestopt had en het vuur er in blauwe wolken introk; Jean schonk hem een glas cognac en geurde zelf naar wijn.

De schelpen waren gesorteerd. Ze keken er niet naar om. De wanden rezen zwart omhoog. De zee lag kalm tussen hen, een zomerse zee. Hij danste soms, Jean. Hij

had een soepel lichaam, getrainde spieren in een slank lichaam, een bijna vrouwelijke gestalte. Jean boeide hem meer, naarmate hij hem onbewust omspeelde met leven.

Eindelijk brak het in hem open. Eindelijk zou vervuld kunnen worden wat hem zijn gehele leven onthouden was: de warmte van een levend mens! Geen lege schelp, maar een weekdier, een teruggevonden lichaam uit zee: wit en zacht. Eindelijk had hij het ontdekt tussen eigen klippen, waarop hij vastgelopen en te plettergeslagen scheen. Nu, in deze stille zomerse zee, spoelde het hem voor de voeten: het leven zelf!

Jean was die middag op de divan gaan liggen. De winterzon ging in zee onder. In de kamer bloeide een rood onwerkelijk licht. Het schoof over tafel naar Jean, die ingesluimerd was. Theo sneed de vrede van de namiddag in hout uit, maar zijn handen trilden. Hij zag het scheepje groeien op zee, vechten tegen wolkenhoge golven. Een blank schip, stuurloos geworpen op zwarte wervels die opstaken uit zee als van een voorwereldlijk dier. Het sloeg uiteen en wit dreef een lichaam de nacht tegemoet!

Theo staarde naar de divan. Het licht was verdwenen, schaduwen zwierven aan. Het lichaam, het leven verdween zienderogen! Verdomde satan! Het mocht niet opnieuw verloren gaan! Het lichaam wentelde zich om: warme witte heuvels die opstaken uit een zwart zeelandschap. Het enige wat hem nog bleef, wat hem nog was! Met een zachte kreet sprong hij op en stortte zich op het enig zichtbare, het enig nog levende en schokte zich, terwijl het leven onder hem wrong en verzet bood - schokte zich leeg...

Sedert die dag had Jean niet meer tegen hem gesproken en was hij boven gaan spelen. Hij had de kanapee naar beneden helpen dragen, omdat hij Jean met het ding hoorde slepen.

Jean las. Hij sneed. De hond lag onder de rustbank. Eerst zou het schip af! De masten stonden overeind. De zeilen lagen geknipt. Wanneer alles gereed was, zou hij uitvaren, hij, de schipper van de Vliegende Hollander! De zeven wereldzeeën zou hij beheersen; dwars door de zwartste nacht zou hij gaan, storm en ontij bedwingend. Hij zou vinden wat hij zocht, vlag in top, een doodskop op zwart getekend! Vannacht zou hij doorwerken. Morgen, bij het eerste licht, zou hij uitvaren, de straat op, naar een kerkhof, om eerst tegen de avond terug te laveren, met gedoofde lichten, de drogist verrassend bij het sluitingsuur. Hij zou gif kopen, een lading gif, genoeg om die teef te doden!

Hij stond op. Zijn hoofd bewoog schimmig achter de lichtkrans. In een doos aan de wand zocht hij naaigerei. De zeilen moesten klaar! Toen hij langs Jean terugliep, gromde de hond en trok haar lip op. Hij trapte naar het monster! Het dier schoot tevoorschijn en sprong op haar achterpoten: het woedde aan de riem!

Jean kalmeerde het dier en keek zijn vriend aan. Hun ogen ontmoetten elkaar, zochten elkanders beeld. De warmte was geweken. Het was winter. Jean legde het boek neer, stond op en porde in de as.

XIX**1**

Hij werkte weken en weken. De winter week meer en meer. Sneeuwkllokjes stonden vol onschuld boven aarde. Bossen en velden lagen doorknoopt van wortelstokken en knoppen. Hier en daar zonde hoefblad, waarvan in de bezettingstijd de bladeren gefermenteerd en als surrogaattabak gerookt werden.

Over bezetting, oorlog, concentratiekampen en gaskamers, plunderingen, afbraken en bouwvallen, schreef hij. Wie was hij? Een mens met erfelijke eigenschappen, die geslachten in hem afspiegelden, kosmisch of niet? Was hij niet zeer gewoon en daarom zeer ongewoon, bijzonder en enig? Kortom, hij was iets!

Hij filosofeerde meer dan hij schreef. Was schrijven geen filosoferen, een filosoferen uit noodzaak, uit noodweer? Om met iets klaar te komen, waarmee je nooit klaar kwam? Want wie weet, is dood! Het leven leek een filosofie, waarmee je nooit tot een stelling mocht geraken. Zonder stelling bleef alles fris, boeiend en wonderlijk. Het leven was in filosofische eenvoud vrijheid!

Had Izaak dan gelijk met een vrijheid van werkelijkheid, die voor hem Israël betekende? Maar een andere werkelijkheid was die van Chaim. Of waren oorlog en bezetting, martelkampen en krematoria geen werkelijkheden, maar verleden? Was alleen werkelijk wat zich op dit ogenblik voltrok en waarneembaar was als werkelijkheid? Had een mens zich alleen daarnaar te richten en bestonden begrippen als verleden en toekomst alleen in

de verbeelding, waren ze op dit moment niet reëel? Bestond en gold op dit moment dus vrijheid, geheel vrij en enig voor ieder mens en dus anders?

Dit moment was er nooit geweest en zou zich ook nimmer zo openbaren. Het volgende ogenblik was even nieuw, even enig, even vrij! Er waren geen herhalingen. Er was beweging, een beweging van momenten vrijheid. Die beweging was even enig als de beweging die hij maakte, wanneer hij zijn hand bewoog. Misschien was het een serie bewegingen in vrijheid van het individu, maar het was het zijn van alles wat overal aanwezig was als beweging van momenten vrijheid!

Hij wreef met een vermoeid gebaar zijn voorhoofd. Was hij nu niet bezig het leven in vakjes vrijheid en beweging te persen? Hij wist het niet. Natuurlijk niet! Het enige wat hij wist was, dat hij bestond. Dat hij was! Ook dat was betrekkelijk. Een deel van het zijn misschien? Hij moest zich toch ergens staande houden?

Filosofie? Schrijven maar weer. Schrijven tot je als een inktvlek over het papier vloeide, zwart als Sartre, wit als Boeddha!

2

De schrijfmachine raakte hij niet meer aan. Ze stond onder een hoes van stof. Het lint was grauw en afgestorven. Hij schreef nu met een pen, een potlood, een vinger. Hij kraste met zijn nagel diep in het vlees van het papier, zette bebloede vingerafdrukken op Ausweises en vervalste legitimatiepapieren om niet meer te hoeven weten wie hij was. Zo ontdekte hij iets eigens, dat hij met de schrijfmachine telkens had doodgehamerd.

Maar er waren nog meer herkenningspunten, die in zijn voordeel uitvielen. Ze lagen beneden, een etage lager. De familie Vasnunes zou over een maand vertrekken, tegelijk met Ghaim en Izaak. Alles was geregeld: papieren, keuring, passage. Hij was verbaasd noch bedroefd. Hij had het overwonnen! Het enige wat hem te doen stond, was een andere kamer te zoeken.

Beneden was er 's avonds gehol en gedraaf op de trappen. Kopers en aspirant-kopers kwamen naar aanleiding van de advertentie opstampen en bekeken het aangeboden uit de zwaar-gemeubileerde kamers. Er werd gekocht en gehandeld; Rena was het middelpunt. Ze liet geen dubbeltje vallen, waar geen dubbeltje vallen kon. De spulletjes werden de trap afgedragen of de volgende dag weggehaald. Drie avonden ging dat reeds zo; dit was de laatste avond. Het bed van Rena was al verkocht. Hij sliep nu op het harmonikabed, dat aan de vuilnisman mee kon, wanneer hij een kamer had. Een tafel en een stoel was het enige dat nog boven stond. De petroleumkachel mocht hij meenemen.

Mevrouw liet alles aan haar dochter over. Haar hoofd liep om, ze deed 's nachts bijna geen oog dicht. Van de week zouden de kisten komen om alles in te kunnen pakken wat mee naar Israël ging. Zoveel kg mocht maar mee. Wat wilde ze houden en wat moest weg! Ze wist het niet, alles was haar dierbaar. Rena kon gauw afstand van iets doen. Maar zij had nooit meegemaakt, hoe het was wanneer je alles kwijtraakte.

Ze kwam de trap op.

- Ach, jongen, neem me niet kwalijk. Ik vergeet je koffie. Mijn hoofd, ach, mijn hoofd.

- Hindert niet, mevrouw. Ik wilde geen koffie. Ik heb nog twee sinaasappelen.

- O, ik schaam me zo. Dat we je dit moeten aandoen.

- Dat is toch buiten ieders schuld?

- Wat je zegt, jongen. Ik weet me geen raad!

Ze stond radeloos in het lege kamertje.

- O, ja! Zie je nu wel. Het belangrijkste vergeet ik. Er is bezoek voor je. We dachten dat het een koper was; hij stond zo maar midden in de kamer. Toen Rena hem vroeg, zei hij alleen je naam.

- Peter...

- Oom Jean!

Hij was langzaam de trap opgekomen: een man in een grijze jas. Mevrouw Vasnunes verdween snel.

- U hier?

Hij bood de enige stoel aan en ging zelf op de rand van de tafel zitten. Oom Jean zette zich stijf neer. Hij droeg een pierrotgezicht.

- De hond is dood.

- Dood...?

- Ik voelde me niet veilig...

Oom vouwde kleine witte vlerken. De vogels van mevrouw Vasnunes fladderden hier nog vrij rond.

- Ze werd ziek. Hondeziekte, zei Dodewaard. - Ik had haar moeten laten inenten. De hele nacht hebben we gewaakt. Het beest lag te rillen. Ik heb kruiken warm gemaakt en Dodewaard heeft zijn deken aan stukken gescheurd. De volgende ochtend zou hij een dokter bellen.

Oom zweeg even.

- Dodewaard heeft gebeld. Ze hebben haar weggehaald, dood!

Peter verschoof van zitplaats. Zijn been sliep. De man tegenover hem knoopte zijn jas los en bracht raven te voorschijn: een donker kostuum.

- Ik kom onderdak vragen.

- Bij mij? Hij liet zich van verbazing van tafel glijden. - Au!

Een raaf staarde hem verschrikt aan.

- Mijn been, verduidelijkte hij en liet de schielijk opgetrokken voet langzaam zakken, - slaapt!

Oom rouwde. Het witte pierrotgezicht lag gestorven op het kostuum.

- Waarom...? Wat is er gebeurd!

Hij bracht een hand voor zijn ogen. De hand stierf.

- Dodewaard is mijn vriend... mompelde hij.

- Wat is er met de heer Dodewaard! Peter greep met kracht de stoelleuning vast.

- Ik... ik kan het niet meer uithouden! Oom viel in de stoel uiteen: grijs, zwart, wit.

- Maar waarom...?!

Hij hijgde overeind.

- ... Hij achtervolgt me... bespiedt me... begeert me...!

Peter stond stijf. Zijn haren kleefden tegen het plafond. Stoel en hij waren één!

Een wit-zwart-grijze bal rolde onder zijn ogen; een dode zwarte hond sprong op en scheurde de bal uiteen: een wit heuvellandschap.

- ... oom Jean...

Deze richtte zich in de stoel op. Raven vlogen hem uit.

- Ik ga niet meer terug.

- ... U kunt hier natuurlijk blijven, weekte Peter los. Zijn haren, zijn handen, zijn kleren kleefden. Zijn lichaam trok met kleefdraden aan de stoel.

- Ik heb een harmonikabed. We vinden wel dek.
 - Ik neem mijn jas op de grond, verklaarde oom zich wit boven het grijs.
 - U neemt het bed.
 - En jij?
 - Ik slaap in de omgekeerde tafel! grijnsde hij. - Ik zal mevrouw Vasnunes zeggen, dat u blijft tot ik een andere kamer heb gevonden. Ze gaan naar Israël!
- De sinaasappelen lagen te gloeien van dorst.

3

De volgende morgen begaf Peter zich op weg naar de heer Dodewaard. De ochtend lag schoon op de grachten. Hij had oom Jean de getikte en geschreven vellen ter lezing gegeven: oom Jean had er vaak naar gevraagd; nu leefde oom aan de rand van de tafel. De tafel lag bladstil.

Met het koffertje beklom hij de trappen. Oom Jean had hem een lijstje meegegeven van zijn eigendommen: lijfgoed, schoenen, een portret van Angeline enz. De piano kwam later wel, wanneer Peter een andere kamer had.

De mimespeler stond bovenaan de trap te wachten. Peter klom verder: Ger zou er met geen gebaar zijn.

- Goedemorgen!
- Ger...
- Kom binnen, kerel! Over een paar weken vertrekken we!
- Gaan jullie weg...?
- Parijs, Frankrijk! Hij duwde hem het lege vertrek van de school in. - Er is hier geen droog brood te verdienen, bovendien wordt de boel afgebroken. Waar vinden we zo een ruimte!

Ze liepen door naar het woonvertrek. De lucht van versgezette koffie wolkte hun tegemoet.

- Ook koffie? vroeg vrouwelijke Ger.

Hij vertelde van oom Jean en de heer Dodewaard.

- Zeg! viel mimespeler Ger hem in de rede, - hij is toch fransman?

- Dat is wel zeker.

- En hij danst nog voortreffelijk! schoot vrouwelijke Ger toe.

- Misschien kunnen we een groepje vormen. Hij weet de weg in Frankrijk!

Mimespeler Ger was opgetogen.

- Marcel Marceau is een vriend van hem.

- De grote Marceau? Mime-Ger danste uitgelaten.

- Zou je oom met ons mee willen? vroeg zijn vrouw zakelijk.

- Frankrijk? Parijs?

Hij haalde zijn schouders op en trok zijn mondhoeken neer.

- Mime! riep speler Ger enthousiast en wees op hem. - We moeten het weten. Dit is de grote kans!

Hij klom hoger, vijfde verdieping, klopte aan. Binnen was geen geluid. Hij draaide de kruk om en stapte de kamer in. De stuurman zat voor het scheepje: gereed om uit te varen. Tegenover hem met de ellebogen op tafel leunde een jongetje, geboeid kijkend naar het vaartuigje.

Corrie keek eerst op, nadat hij het lijstje voor de heer Dodewaard neerlegde.

- Ik zou dit graag mee willen hebben.

- Dag, meneer, zei Corrie.

De stuurman verstelde zwijgend het roer; keek toen strak op het lijstje.

- We moeten de bagage aan boord brengen, zei hij toonloos. Hij stond langzaam op en zocht moeizaam het gelezene bijeen; hij droeg een baard van dagen.

Peter sloot de koffer en streek het kind over het haar. Rena zou een donker kind baren. Of een rood!

De stuurman had zich weer voor het scheepje neergelaten.

- Proviand ligt in de kast, scheepsjongen.

Corrie gleed van de stoel en opende de kast. Beschimmeld brood en een stuk ingedroogde kaas lagen naast twee flessen: cognac en wijn. Het kind bracht brood en kaas en klom kuchend op de stoel. De stuurman veegde de groene waas van het brood, brak het en stak het in zijn mond. De kaas was steen. Hij schraapte er als een knaagdier met zijn tanden langs en weekte de gestremde melk uit de schelp van de korst. Corrie glimlachte en hoestte. De stuurman zocht rusteloos het want af; trok hier en daar een zeil recht. Het kind schemerde wit aan de andere kant door de tuigage.

- We zullen de nacht afwachten.

- Ja, stuurman!

Het kind verheugde zich op de reis. Peter ging naar de deur en greep de kruk. Hij groette.

In de deuropening draaide hij zich om. Boven het kraaiennest kraaide het licht zwart...

XX**1**

Hij had een andere kamer, dicht bij het centrum. Oom Jean was bij Ger en Ger ingetrokken: hij ging mee naar Frankrijk! Hij danste! Marcel zou hij schrijven en met hem spreken. Er zou te werken zijn, eindelijk! De wijn zou stromen: de geur van la France!

Peter Walravens ging afscheid nemen. Morgenvroeg zou hij ze naar de trein brengen. Hij was vanavond te eten genodigd. Het zou feest worden!

De stad zong, piepte, krijste en raasde in alle toonaarden. In de stegen blies het donker als een kat. Op rukwinden schommelden lampen als scheepsseinen boven de straten. Het begon te regenen uit een duister, dat boven de stad kookte.

Overall vormden zich plassen en pleinen. Straten liepen vol en werden herschape in verlichte akwaria, waardoorheen vreemdsoortige vissen zwommen. Wier droop langs de huizen en zwalpte gierend onder lantaarnlichten. Golven begonnen over trottoirs te spoelen en rolden tegen gevels op. Even later beukten ze tegen winkelpuien: er dreven schoenen in de etalages, lijfgoed en een portret... De stad werd herschape in een gigantisch bassin, waarin Peter Walravens zich over de bodem voortbewoog, een zeestraat in - het water proefde zout - een octopuszwart plein over, door tweemanshoog wier. De vissen, die hij passeerde en soms inhaalde, groeiden tot monsters, welke hij niet vermoedde te kunnen bestaan: onderwaterheksen en zeemormonen, groenlichten-

de slijmwallen en kogelvormige oceaanschuivers, elektriserende mijnvegerdoemers en wrakduikerbrisantbommen. Hij waadde moeizaam voort en ontweek mijnenvelden van bedrieglijk hertshoorn. De bodem werd allengs rotsachtig. Zee woelde er woest op rond. Hij had moeite niet opgetild en neergesmaakt te worden in een branding, die ziedend op onderwaterriffen sloeg. Boven zijn hoofd kolkte de zee woedend neer tussen gesteente. Soms verhieven fragmenten daarvan zich macaber uit vloedgolven, stonden een moment omhoog en braken weg tot ruïnes, een geteisterd stadsdeel onder water dat om bewoning schreeuwde! Kreten smoorden tussen resten muren en beslijkte grauwe steenbrokken: - ... een lichaam... geef een lichaam...!

Hij werd een mui ingesleurd en worstelde om een bodem te halen. Steeds verder werd hij meegezogen, volle zee in. Hij snakte naar lucht. Geen vis, geen plant, geen levende ziel, waaraan hij zich kon vastklampen. Zijn krachten namen snel af. Hij zonk. Als hij een bodem kon halen, was hij gered! Hij voelde het water in zijn longen stijgen, proefde plankton om van te leven! Hij fosforesceerde langzaam en verdronk, stierf niet. Een hemellichaam onder zee...

Toen hij weer boven kwam, werd hij op een rots gekwakt. Een schildpad met vurige ogen stond voor een spelonk. POLITIE, las hij op de rug van het dier. Enkele zeeëters en meeëters stonden naast hem te watertrappen en praatten met borrelende geluiden. Plotseling verscheen een klein licht uit de grot en even later zeilde als een spookschip tussen twee agenten de stuurman van De Vliegende Hollander voorbij...

- ... Corrie... verkracht... blubde het naast hem...

De schildpad had zijn kop ingetrokken en ronkte weg, de duisternis in, met gloeiend achterlijf en vreemd wit rugschild...

Zee- en meeëters ebden weg. Hij zwom de grot binnen en hapte gretig lucht, steeg omhoog en voelde zo nu en dan grond. Op de tweede verdieping druppelde water. Derde etage. Corrie hoestte: het bruieste! Vierde etage: Rena voer door de Rode zee! Op de vijfde etage voelde hij aan de kruk. De deur was gesloten: politie! Het stormde binnen. Eindelijk was hij op de bovenste verdieping. Hij vond de schakelaar en maakte licht. Een grijze zee lag voor hem. Water stortte langs de muren; pannen rammelden op dak. De wereld scheen te vergaan! Midden in de leegte dreef een zwart kadaver: de piano!

Hij sprong door het water en rukte de bek van het monster open. Woest greep hij in de tanden en brulde boven het tumult van onsamenvangende klanken uit: - Het is feest vandaag! Het is feest vandaag!!

2

Het feest was gisteravond in het water gevallen. Ze hadden wijn gedronken en het voorgevallene besproken. Peter had nauwelijks geluisterd, niet in staat de woorden in hun samenhang te volgen. Vrouwelijke Ger had zijn kleren te drogen gehangen; hij was op de kabbelingen van hun stemmen in een luie stoel in slaap gevallen. De nacht was hij gebleven.

Hij liep het station uit. Het afscheid was voorbij; kortsluiting was uitgebleven. Oom Jean had gefloten als een

oude lokomotief, schier barstend van stoom. Het had witgewolkt onder de kap van het station, toen de blauwe trein naar Parijs weggleed het licht in...

Het plein baadde. De stad lag voor hem open. Hij floot oom Jean na. De straten schoten als rails onder hem door; hij bereikte het centrum. Krokussen bloeiden in velerlei kleuren om een kiosk. Hij kocht een krant. In de Rapenburgerstraat zullen enkele atelierwoningen worden gebouwd, las hij.

Op zijn kamer zette hij de ramen wijd open, hij wilde werken en ademen. Hij greep de vellen papier, die oom Jean gelezen en veelbelovend gevonden had. Enkele bladen keerde hij om en om: er was geen letter op te lezen, ze waren geheel blank.

Peter Walravens draaide een vel in de schrijfmachine en begon...

Januari-december 1962

Verantwoording

De tekst op pagina 108/109 ‘Wie zal zeggen of degeen (...) die zo ver zijn voorafgegaan,’ gold als inleiding bij de *Verzamelde gedichten* en staat op de flap van *Het litteken van Odysseus* van Herman van den Bergh, uitgave A.A.M. Stols, Den Haag.

Het gedicht op pagina 109 ‘Dit is ons landschap’ is uit *Kansen op een wrak* door Herman van den Bergh, uitgave Em. Querido, Amsterdam.

Het gedicht op pagina 111 ‘Men zegt er is een land’ van Sjael Tsjernichowsky is uit *Modern-Hebreeuwse poëzie*, samengesteld door D. Koker en J. Melkman, uitgave Joachimsthal, Amsterdam 1941.